

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

Lennerné Patkó Ildikó

A KÖZÉPISKOLÁK KÖZÖTTI ÁTJÁRHATÓSÁG TÁRSADALMI KONZEKVENCIÁI
SZÁSZORSZÁGI ÉS BAJORORSZÁGI PÉLDÁK ALAPJÁN

Doktori (PhD) értekezés

Témavezetők:
Prof. Dr. Forray R. Katalin
Dr. habil. Horváth H. Attila

Pécs
2014

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	6
1.1. A témaválasztás indoklása	7
1.2. Fogalmi definíciók	9
1.2.1. Az oktatási rendszer	9
1.2.2. Az átjárhatóság fogalma (iskolai átmenet, iskolaváltás, kényszerátjárhatóság)	10
1.2.3. Esélyegyenlőség az oktatásban	12
1.3. Célkitűzések	13
2. Kutatási módszerek	14
2.1. Az összehasonlító pedagógia mint módszer	14
2.2. Kutatási stratégiák, vizsgálati módszerek kiválasztása	15
2.3. A kutatás validitása és reliabilitása	15
2.4. A kutatás főbb kérdései, előfeltevések	17
3. A nemzetközi és hazai kutatási előzmények áttekintése	18
4. A közép fokú oktatás modelljei Európában	21
5. Az esélyegyenlőség és az iskolai rendszerben történő továbbhaladás összefüggései	23
5.1. Az oktatási egyenlőtlenségek feltérképezésének szempontjai	23
5.2. Az iskolai rendszerben történő továbbhaladással kapcsolatos döntések meghatározói	24
5.3. A jogi szabályozás	25
6. A német közoktatási rendszer	26
6.1. A német tartományok iskolaszervezete	27
6.2. A vizsgálatba bevont két tartomány bemutatása	29
6.2.1. Bajorország (Bayern)	29
6.2.2. Szászország (Sachsen)	30
7. A bajor oktatási rendszer	30
7.1. Az általános iskola	30
7.2. A közép fokú iskolák	31
7.2.1. A középiskola (Mittelschule)	31
7.2.2. A reáliskola (Realschule)	32
7.2.3. A gazdasági iskola (Wirtschaftsschule)	32
7.2.4. A gimnázium (Gymnasium)	32
7.2.5. Az érettségit adó egyéb képzések	34
7.3. A szakképzés	35
7.4. A bajor oktatási rendszer mutatói	36
7.5. Az átjárhatóság szabályozása Bajorországban	40

7.5.1.	Átjárhatóság az elemi szint után	40
7.5.2.	Átjárhatóság az alsó és felső középfok szintjén	41
7.6.	Átjárhatóság a statisztikai adatok alapján	42
7.7.	A bajor kérdőíves vizsgálat és az interjúk	49
7.7.1.	A vizsgálat fázisai, a mintaválasztás szempontjai	49
7.7.2.	A feldolgozás módszere	50
7.7.3.	A bajorországi iskolatípusokban végzett kérdőíves vizsgálat eredményei	50
7.8.	Vélemények az átjárhatóságról az interjúk tükrében	58
7.8.1.	Tanulókkal készített interjúk	58
7.8.2.	Tanárok véleménye az átjárhatóságról	61
7.9.	A bajorországi eredmények összegzése	62
8.	A szász közoktatási rendszer	64
8.1.	Az általános iskola	65
8.2.	A középfokú iskolák	65
8.2.1.	A középiskola (Mittelschule/ Oberschule)	65
8.2.2.	A gimnázium	66
8.2.3.	Az érettségít adó „második utas képzések”	67
8.3.	A szakképzés	67
8.4.	A szász oktatási rendszer mutatói	69
8.5.	Az átjárhatóság jogi szabályozása Szászországban	71
8.5.1.	Átjárhatóság az elemi szint elvégzése után Szászországban	71
8.5.2.	Átjárási lehetőségek az alsó és felső középfok szintjén	72
8.6.	Átjárhatóság a statisztikai adatok tükrében	73
8.7.	A szász kérdőíves vizsgálat és az interjúk	80
8.7.1.	A szászországi felmérés elvégzésének körülményei	80
8.7.2.	A feldolgozás módszere	81
8.7.3.	Az iskolarendszer átjárhatósága a szászországi kérdőívek alapján	81
8.8.	Átjárhatóság az interjúk alapján	88
8.8.1.	Vélemények a szülőkkel készített interjúk alapján	88
8.9.	A szászországi eredmények összegzése	88
9.	A magyar közoktatási rendszer	89
9.1.	Az alapfokú oktatás hazánkban, több mint elemi oktatás	90
9.2.	Az érettségít adó középfokú oktatás Magyarországon	91
9.3.	A szakiskolák	92
9.4.	Magyarország oktatási mutatói	93
9.5.	Az átjárhatóság jogi szabályozása hazánkban	94
9.6.	Iskolaváltók a statisztikai adatok tükrében	95
9.7.	A magyarországi kérdőíves vizsgálat körülményei	96
9.7.1.	A feldolgozás módszere	97
9.7.2.	A magyarországi középiskolákban végzett kérdőíves vizsgálat eredményei	97
9.8.	A magyarországi vélemények az iskolaváltásról interjúk alapján	103
9.8.1.	Tanulók véleménye az iskolai rendszer átjárhatóságáról	103
9.8.2.	Tanárok véleménye az iskolák közötti átjárhatóságról Magyarországon	105

9.9. A magyarországi eredmények összegzése	107
10. Eredmények összehasonlítása, konzekvenciák	108
11. Felhasznált jogszabályok	114
12. Irodalomjegyzék	115
13. Mellékletek	120

Köszönetnyilvánítás

Ezúton mondok köszönetet témavezetőimnek Prof. Dr. Forray R. Katalinnak és Dr. habil. Horváth H. Attilának, akik munkám során végig hasznos tanácsokkal láttak el, segítettek és támogattak.

1. Bevezetés

A középfokú oktatás az utóbbi évtizedekben teljesen átalakult. Az oktatásügynek válszólnia kellett a társadalom és a gazdaság növekvő tudásigényére. Ennek az lett a következménye, hogy nőtt a középiskolába lépők száma, és több lett a kötelezően elvégzendő tanévek száma. Az így kialakult expanzió megváltoztatta a középiskola jellegét. Korábban felsőfokú tanulmányokra felkészítő intézményt jelentett a középfokú oktatás felső szakasza, ahol a lemorzsolódás szelekciós, homogenizáló szűrőként működött. Ezzel szemben mára a középiskolai végzettség megszerzése a munkaerőpiac alapkövetelményévé vált. A sikertelenség, az esetleges lemorzsolódás, vagy a megfelelő tudás elsajátítása nélküli továbbhaladás az egyéni életpályák alakulásában és a munkaerőpiacon problémákat eredményez (Nagy 2008). A 21. század legjelentősebb erőforrása a tudás és az élethosszig tartó tanulás képességének a kultúrája. Napjainkban olyan fejlődési csomópontokban érdemes gondolkodni, amelyek támogatják a különböző módon motivált tanulók számára a lehető legmagasabb iskolai végzettség megszerzését. Az oktatás feltételrendszerének javítása és a képzésben résztvevők gondolkodásának átalakulása - rugalmas iskolaváltás, nyitottság a változások irányába - hatékonyabbá teheti az adott iskolarendszert. A mai Magyarországon a hatékonyabb oktatási rendszer a gazdasági növekedés folyamatosságát támogatná, tehát az ország versenyképességének fenntartása érdekében egyéb ágazati fejlesztések mellett az oktatás szerkezeti fejlesztése is figyelmet érdemel (M. Császár 2004). Lehetséges, hogy mindez az oktatásra történő ráfordítások növekedését jelentené, de ezzel párhuzamosan a megszerzett végzettségek munkaerőpiacon való használhatóságát és az egyéni életcél megvalósulását segítené.

Az Európai Unió oktatáspolitikájában az igazságosság és az esélyegyenlőség, jelenleg használt kifejezéssel élve a méltányosság kezdetektől fogva fontos szerepet játszik. Politikai kijelentések, konkrét intézkedések, lezárult és futó programok sokasága kapcsolódik ehhez a célhoz. A méltányosság, az esélyegyenlőség szorosan összekapcsolódik az oktatás minőségével és az ettől elválaszthatatlan eredményesség és hatékonyság kérdésével. A méltányossággal és az eredményességgel vagy hatékonysággal kapcsolatos célok egyszerre jelennek meg minden releváns oktatáspolitikai dokumentumban (Halász 2012). Az esélyegyenlőség, újabban az inklúzió megvalósulásának vizsgálata az oktatásban ma kurrens téma, mivel az európai közösség által megfogalmazott azon oktatási prioritások közé tartozik, amelyek a 21. század első évtizedeiben a nemzeti politikák koordinációját vezérlik. A téma aktualitását ezenkívül az adja, hogy hazánkban az utóbbi 20 évben különösen kiéleződtek a szociális különbségek, amelyek a bejárt tanulói utakban is visszatükröződnek. A tanulók a szociális környezetükből magukkal hozott differenciákat egy átjárható iskolai rendszerben kiegyenlíthetik, és esélyt kaphatnak arra, hogy megálmodott életcéljukat megvalósíthassák.

Kutatásomban németországi, szász és bajor példák alapján vizsgálom a középiskolai szerkezetet és a különböző iskolatípusok közötti váltás lehetőségét, és összehasonlításokat teszek a magyarországi lehetőségekre vonatkozóan. Összehasonlítom az eltérő oktatási rendszerek szerkezetét. A német, ezen belül a vizsgált szász és bajor oktatási rendszer első ránézésre szelektívnek látszik, de a szelektivitást ellensúlyozza a rendszer átjárhatósága (Szabenyi 1997). A magyar oktatási rendszer integratívnak látszik a hosszú alapozó szakasz miatt, eszerint nincs is szükség átjárhatóságra, de egyes oktatáskutatók a PISA-felmérések adatai alapján arra a következtetésre jutottak, hogy erősen szelektív a magyar középiskolai rendszer.

Az oktatási rendszerekre vonatkozó jogszabályi összehasonlítások rávilágítanak arra, hogy elméletileg beszélhetünk-e az adott rendszerben szabályozottságról? Jelen kutatás szempontjából azok a jogszabályok fontosak, amelyek azt határozzák meg, hogy a továbbhaladaskor milyen kritériumoknak kell megfelelni az oktatási rendszerekben. Ilyenkor az oktatási rendszer szereplőit nem személyek, szervezetek korlátozzák, hanem a személytelen és standardizált jog (Setényi 1992).

A statisztikai adatok, a kérdőívek eredményei, a feldolgozott interjúk arra világítanak rá, hogy a tanulók a gyakorlatban az iskolaváltás, a képzési programok módosítása során pozitív vagy negatív tapasztalatokat szereztek.

Kutatások azt támasztják alá, ha egy iskolarendszer átjárható, akkor nem létezhetnek homogén csoportok az egyes iskolatípusokban, hanem az iskolarendszert a heterogenitás jellemzi, vagyis alternatívát kínál a jobban és a kevésbé jól teljesítőknek, perspektívát kínál lemaradók és tehetségesek számára egyaránt (Bellenberg 2012). Az átjárhatóság vizsgálata abból a szempontból is fontos, hogy a tanuló tanulmányi ideje alatt különböző személyiség- és képességfejlődési szakaszokon megy keresztül, így koránt sem biztos, hogy számára 10 évesen ugyanaz a reális jövőkép prognosztizálható, mint 16 évesen. Annak eldöntése, hogy ki milyen szintű iskolai végzettséget szerez, egyre későbbre tolódik. Ugyanakkor az iskolarendszer működése során nagyon korán különböző esélyeket kínáló pályákra irányítja a tanulókat. A középiskola akkor tölti be funkcióját, ha majdnem mindenkit eljuttat a felső fok közelébe, és segít minél tovább nyitva hagyni a döntést a tanulmányok irányát és szintjét tekintve.

1.1. A témaválasztás indoklása

Ha az oktatási rendszer társadalmi összefüggéseit vizsgáljuk, akkor az oktatási rendszer több szintes rendszerként írható le, amelyben a rendszer hierarchiáját a célok hierarchiája biztosítja (Kozma 1994). Az iskola a társadalmi mobilitás csatornája, vagyis az iskolázottság alapvetően meghatározza a társadalmi hovatartozást. Ebből adódik, hogy mindenki számára fontos a megfelelő iskolatípus kiválasztása és adott esetben a korrekció lehetőségének biztosítása, hiszen így növelhető az esélye annak, hogy a tanulók képességeinek fejlesztése hatékonyan történjen, személyes igényeik érvényesülhessenek, egyéni életcéljaikat megvalósíthassák. Ezért releváns a középiskolák közötti átjárhatóság vizsgálata.

Az életcél elérése a munka világában a megfelelő hivatás vagy szakma megtalálását jelenti, így a humán erőforrás biztosítása szempontjából az államnak ez gazdasági és kulturális érdeke egyszerre. Ezt a gazdasági, kulturális érdeket volt hivatott szolgálni az 1970-es években az Európai Unió által elfogadott oktatásügyi cselekvési program, amelyben hat fő szempontot jelöltek ki, ezek közül az egyik „az esélyegyenlőség és szabad hozzáférés biztosítása az oktatásügy valamennyi területén”, s ez a célkitűzés ma sem veszített aktualitásából (Halász 2012).

A kutatás témája részben kapcsolódik az Európai Unió 2020-ig kitűzött oktatási stratégiájához, ami az egész életen át tartó tanulás perspektívájában fogalmazódott meg. A stratégiai keret négy elrendő célt fogalmazott meg: 1. az élethosszig tartó tanulás és mobilitás realitássá tévése, 2. az oktatás és képzés minőségének és hatékonyságának javítása, 3. a méltányosság, a társadalmi kohézió és az aktív állampolgárság elősegítése, 4. a kreativitás és innováció elősegítése.¹ Az oktatási rendszeren belüli átjárhatóság szorosan kapcsolódik a fent említett 1. és 3. ponthoz.

A magyarországi diákok tanulási aspirációiból megállapítható, hogy ambiciózus iskolai terveket szövögetnek, amit beárnyékolnak az iskolai kudarcok, a korai iskolaelhagyás, az alacsony iskolai végzettség. A tanulók elképzelt mobilitási törekvéseiben meghatározó a családi indíttatás, ugyanakkor jellemző tendenciaként mutatkozik, hogy az alacsonyabb iskolázottságú családból induló gyerekek két szinttel magasabb iskolázottságot szeretnének elérni, mint amellyel szüleik rendelkeznek, azaz két intergenerációs mobilitási lépcsőt kívánnak ugrani (Balázs–Mártonfi 2010). A mobilitási lépcsők átlépésében fontos szerepet játszik az adott ország oktatási rendszerének az átjárhatósága.

¹ Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020')

Az oktatási rendszer átjárhatóságának kérdése Magyarországon alig kutatott releváns téma. A kérdés annyira mostohán kezelt az oktatásügyben, hogy az iskolaváltókat még oktatási statisztika sem rögzíti. Ezért is fontos tapasztalatokkal szolgálhat a magyarországi oktatásügy számára a szászországi és bajorországi középiskolai rendszer átjárhatóságának vizsgálata. A vizsgálat során következtetések vonhatók le arra vonatkozólag, hogy milyen módon támogatják a közép fokú iskolák a már a rendszerbe bekerült tanulókat a számukra megfelelő iskolatípus kiválasztásában. Így a később érő gyerekek, vagy az elemi iskolába nagyobb hátránnyal belépett gyerekek előtt is nyitva áll a tanulmányok érettségivel történő lezárásának lehetősége felső középszinten.

A vizsgálandó tartományok kiválasztásában a következő szempontok játszottak szerepet:

1. A német szerkezet nem teljesen idegen számunkra, hiszen a magyar iskolarendszer is a herbartianus hagyományokból nőtt ki, így sok működési elvet őriz ebből (Pukánszky 1998). A szocialista időszak előtt a magyar iskolaszerkezet is jellemezte a többszattatúság: 8+0-ás, 4+4+4-es, és a 4+8-as. Ez egy bemerevült iskolastruktúra volt, ahol nem működött az átjárhatóság (Nagy 2002.).
2. A bajor és a szász többszattatú (mehrgliedrig) külsőleg tagolt iskolarendszerben jól működik az iskolatípusok közötti belső átjárhatóság, ami a korai szelekciót fűkezi, összetartja a rendszert és enyhíti a társadalmi esélyegyenlőtlenséget. Ezzel szemben a magyar iskolarendszerben nem kidolgozott az átjárhatóság, amely növelhetné az oktatási esélyegyenlőséget.
3. Indokolt a magyar, a bajor és szász iskolarendszer működési elveit összehasonlítani, mert társadalom- földrajzi kutatások alapján az elmúlt száz évben a magyar-német gazdasági-szellemi kapcsolatokban Németország déli, délkeleti tartományai (Bajorország, Szászország) intenzív és sokoldalú szerepet játszottak (Beluszky 1998).²
4. A tartományok kiválasztásában fontos szerepet játszott az, hogy az egyik tartomány (Bayern) az egykori nyugati tömb része volt, a másik tartomány a hajdani szocialista blokkhoz tartozott. Emellett mind Bajorország mind Szászország élen jár a német tartományok között oktatási eredményeivel.³ Ennek kifejtése a tartományok oktatási mutatói című részben történik.
5. A jelenlegi iskolaszerkezetben is felfedezhetünk hasonlóságokat, hiszen a vizsgált tartományok 4+8-as szerkezete nálunk is megtalálható a szerkezetváltó gimnáziumok esetében.
6. A keleti tartományok közül különösen Szászország éves előállított nemzeti össztermékének értéke (96,61 milliárd euró) Magyarországéval (97,7 milliárd euró)⁴ korrelál. Területi nagyságban és lakosságzámban pedig Bajorországgal (12 millió lakos, 70 547 km²) fedezhetünk fel hasonlóságokat.
7. Hasonló demográfiai folyamatok zajlanak az összehasonlításra kerülő területeken: egyre csökken a közoktatásba bekerülők száma, előregszik a társadalom, ezen a tendencián a külföldi, migráns gyerekek megjelenése sem javít, inkább újabb megoldandó kérdéseket vet fel az oktatáspolitikában.

² „Ezzel a két övezettel bonyolódott külkereskedelmi forgalmunk majd kilencszázede, erről a területről érkeztek Budapest külföldi lakosai, a külföldi vendégforgalom zöme is e területről indult ki. A „kibocsátásnak és befogadásnak” mérlege viszonylag kiegyenlített.” Beluszky Pál: Budapest nemzetközi város. In.: Glatz F.(szerk.): Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások az MTA-n. IV. kötet. A területfejlesztési program tudományos alapozása. Budapest, MTA, 1998.

³ A 2012-es iskolai monitoring vizsgálat eredményei. de.statista.com ; PISA-Ergebnisse. www.tresselt.de/pisa.htm

⁴ A dolgozatban a bruttó nemzeti össztermékre vonatkozó adatok euróban kerülnek megadásra, mivel a németországi statisztikák és adatbankok euróban számolnak, Magyarországon a GDP-t dollárban adják meg. A könnyebb összevethetőség érdekében a fenti adatok: Szászország: 129 450 000 USD; Magyarország: 129 540 000 USD.

1.2. Fogalmi definíciók

A kutatás szempontjából fontosnak tartom néhány iskolaügyi fogalom körüljárását. A vizsgálatokat két ország oktatási rendszerén belül végeztem el, így elengedhetetlen az *oktatási rendszer* fogalmának a magyarázata. A vizsgált részprobléma: az *átjárhatóság* bizonyos iskola-típusok között. Ezért ezt a terminológiai kifejezést is egyértelműsíteni kell, valamint tisztázni azt, hogy az oktatásügyi törvénykezés milyen összefüggésekben tekinti relevánsnak. A harmadik fogalom az *esélyegyenlőség* fogalma az oktatásban, amely az utóbbi időben egyfajta átalakuláson ment keresztül. E három fogalom világos körülhatárolása rendkívül fontos, hiszen az oktatási rendszeren belüli átjárhatóság nagyon szoros összefüggésben áll az esélyegyenlőséggel az oktatásban (illetve az újabban használatos kifejezéssel: az oktatási méltányossággal vagy inklúzióval). Mondhatnánk, hogy ez tulajdonképpen az átjárhatóság célja, amely mintegy fékezi vagy megakadályozza az egyenlőtlenségek kialakulását iskolaügyi szempontból.

1.2.1. Az oktatási rendszer

Az oktatási rendszer, iskolarendszer fogalmakat szinonimákként használjuk. A jelenlegi oktatási rendszerek a 20. században nyerték el mai formájukat. Az oktatási rendszer legismertebb leírása Philip H. Coombstól (1971) származik, aki kibernetikai rendszerként ragadta meg. A komplex rendszer jellemzőit a bemeneti (input) és a kimeneti (output) tényezők egybevetésével írja le. Az oktatási rendszer bemeneti és kimeneti tényezőit, a társadalommal való szoros összefüggésben lehet vizsgálni. A társadalom által támasztott igények kiszolgálását várják el az oktatási rendszertől, ugyanakkor a társadalom erőforrásokat biztosít az oktatási rendszer működéséhez. A modern társadalom rendszerekből és egymáshoz kapcsolódó alrendszerekből felépülő képződmény. Ennek egyikeként fogható fel az oktatási rendszer. Az oktatási rendszer olyan nemzeti vagy országos rendszer, amelybe a lakosság egésze belép és működését országos érvényű törvények szabályozzák. A rendszert közpénzekből finanszírozzák, és az adott ország politikai hatósága valamilyen felügyeletet gyakorol felette (Halász 2001).

Az iskolarendszert Kozma Tamás a tanulás társadalmi tevékenységének vertikális meghatározójaként fogja fel (Kozma 1985). Iskolarendszernek nevezi azt a komplex szervezetet, amely az új generációt céltudatosan és tervszerűen vezeti be a fennálló társadalomba. Komplexitása abban nyilvánul meg, hogy bonyolult többszintes szervezet, amely más szervezetek összekapcsolódásából jön létre. Az iskolarendszer a környezetével mellérendelő viszonyban áll, vagyis nem zárja ki az átfedéseket.

A rendszert több tulajdonság jellemzi, mivel időben számos funkciót képes betölteni. Azért rendelkezik funkciókkal, mert feléje irányuló társadalmi igényekről beszélhetünk, amit a modern társadalmakban élő személyek igyekeznek érvényre juttatni. Többféle funkciót különböztethetünk meg eltérő tipologizálás alapján. Az egyik osztályozás alapján az oktatási rendszernek nyolc betöltött funkciója van: a kulturális reprodukció, az egyének személyiségének átalakítása, a társadalmi struktúra újratermelése vagy átalakulásának elősegítése, a gazdaság működésének és növekedésének elősegítése, a politikai rendszer legitimálása, a társadalmi integráció biztosítása, szolgáltatási funkciók ellátása és a társadalmi változások elősegítése vagy fékezése (Halász 2001)

A jelenlegi kutatás szempontjából a harmadik funkciót kell figyelembe vennünk: Az oktatási rendszerek meghatározó szerepet játszanak a társadalmi szerkezet újratermelésében vagy nyitottabbá tételében: Az iskolatípusok közötti szabad mozgás elősegíti a társadalom nyitottabbá válását, mivel a modern társadalmakban a tudás és az azt igazoló végzettség az előnyösebb társadalmi pozíció megszerzésének legfontosabb eszközévé vált (Husén 1994). Ez pozitív fejlődést jelent, hiszen ez a társadalmi fejlődés szempontjából előnyösebb kiválogatás, mint, amikor a politikai hatalom vagy az öröklött vagyon határozza meg az egyén társadalmi

pozícióját. Ha az oktatás társadalmi újratermelő funkcióját pozitívan értelmezzük, akkor az oktatási rendszer a társadalmi különbségek gyengítését, esetleg megszüntetését szolgálja.

Ha az iskolarendszert szerveztként fogjuk fel, akkor az alrendszerek egymásra hatását is vizsgálnunk kell, így megkapjuk a rendszer viszonystruktúráját, azaz felépítési modelljét. A vizsgált területek viszonystruktúráját a tanulók rendszeren belüli áramlásából kiindulva írhatjuk le. A tanulók a szervezett tanulási utak többféle rendszerkapcsolatába is beilleszthetők. Az egyénnek és közösségnek a tanulási útjai jellemzik az életmódját. A társadalmi közösség által bejárt tanulási utakban, esetleges kudarcokban vizsgálhatók az adott társadalmi közösség művelődésének a lehetőségei (Kozma 1994).

1.2.2. Az átjárhatóság fogalma (iskolai átmenet, iskolaváltás, kényszerátjárhatóság)

Az oktatási rendszerek közötti átjárhatóság az európai közösségi oktatáspolitikai egyik legrégebbi célja, amit már a római szerződés is megfogalmazott (EGK-szerződés, 57. cikkely).⁵ Az átjárhatóság fogalma ebben az értelemben a végzettségek és szakképesítések kölcsönös elismerését jelenti.

Az átjárhatóság fogalmát én adott oktatási rendszeren belül használom: az oktatási rendszerek átjárhatósága a tanulók, iskolák, programok és képzési szintek közötti mozgás lehetőségét jelenti, ami megmutatja, hogy milyen módon lehet átjutni az egyik intézményből a másik intézménybe, egyik iskolatípusból a másik iskolatípusba. Az átjárhatóságnak az iskolaváltásnál van nagy jelentősége. Magyarországon az átjárhatóság jogi feltételeit a köznevelési törvény biztosítja (2011. évi CXC törvény a nemzeti köznevelésről). E jog tényleges gyakorlása azonban attól függ, mennyire egységes az iskolai követelményrendszer. Minél nagyobb az iskolák szakmai önállósága saját követelményrendszerük kidolgozásában, annál nehezebben valósítható meg az egyes iskolatípusok közötti átjárhatóság. Az 1990-es évek óta a magyar iskolarendszerben széles lehetőség volt az egyedi programok, helyi tantervek alkalmazására, a Nemzeti alaptanterv csak a közös kötelező követelményeket állapította meg. Az 1993-as közoktatási törvény az átjárhatóság gyakorlásánál nem zárta ki az évfolyamisméltetés lehetőségét és az osztályozó vizsga letételét.⁶ A központi követelmények kötelező alkalmazásának előírása megkönnyíti az átjárhatóságot, jelenleg a köznevelési törvény és a kiadott kerettantervek ebbe az irányba mutatnak. A 2011-ben kiadott Köznevelési törvény megfogalmazza az iskolák közötti átjárhatóságot, mint alapelvet: „Az iskolai nevelés-oktatás tartalmi egységét, az iskolák közötti átjárhatóságot a Nemzeti alaptanterv [...] biztosítja, amely meghatározza az elsajátítandó műveltség tartalmát”,⁷ de részletes kidolgozottságot nem találunk.

Az oktatási rendszerben való mozgás egyik legfontosabb trendje az egyéni igények szerinti továbbhaladás, programválasztás. Ez az oktatási rendszerekkel szemben azt az igényt veti fel, hogy a közös oktatási szakaszt követően - ez többnyire az alsó középfokú oktatás szakasza - a programok rövid, egy-két éves kurzusokból épüljenek fel, illetve az ennél hosszabbak esetén, a program lezárása előtt is lehessen mozogni. Az átjárhatóság azokban a rendszerekben érvényesül, ahol jelentős időbeli veszteség nélkül lehet programot váltani.

A középfokú oktatás keretein belül az átjárhatóság fogalmát két egymástól kissé eltérő kifejezésre kell bontanunk.

A német szakirodalom szerint különbséget kell tenni az *átmenet*, *átjárás* (*Übergang*) és az *iskolaváltás* (*Schulwechsel*) fogalma között. Átmenetnek nevezik az alacsonyabb iskolafokozatból a magasabb iskolafokozatba való lépést, például az elemi oktatásból (Grundschule) az alsó középfokba (Gymnasium vagy Mittelschule, Realschule, esetleg Gesamtschule) való lé-

⁵ „A Tanács... minősített többséggel irányelveket bocsát ki az oklevelek, a bizonyítványok és a képesítés megszerzéséről szóló egyéb tanúsítványok kölcsönös elismerése céljából.” EGK-szerződés, 57. cikkely

⁶ Átjárhatóság (Szűdi János). Pedagógiai Lexikon. Szerk.: Báthory Zoltán–Falus Iván. Budapest, 1997.

⁷ 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. 5.§ 4. bekezdés.

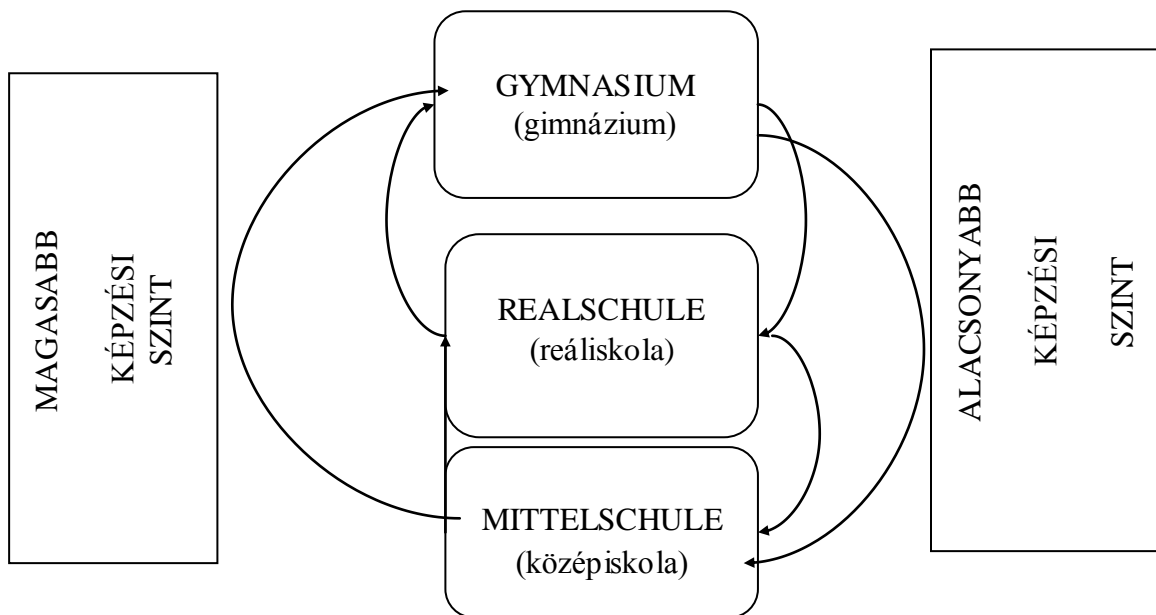
pést, vagy az általános képzés befejezését követően (ez a 10. osztály elvégzését jelenti valamelyik iskolatípusban) a szakképzésbe történő átlépést.

Ezzel szemben az *iskolaváltás (Schulwechsel)* a tanulmányok során bekövetkező - esetenként kényszerű - változást jelez, ami iskolatípus-váltás formájában jut kifejezésre.⁸ Elemi szint után az alsó középfok szintjére jutást iskolai *átmenetnek (Übergang)* tekintik, ez a folyamat minden tanulót érint. Elért tanulmányi eredményeik alapján kapnak az általános iskolától ajánlást arra vonatkozóan, hogy a következő évfolyamtól melyik iskolatípus látogatása javasolt számukra. Amennyiben kiderül az elkövetkező évfolyamokon, hogy a tanuló nem a számára megfelelő iskolatípust látogatja, akkor élhet a tanuló az *iskolaváltás (Schulwechsel)* lehetőségével. Az iskolaváltást több tényező ösztönözheti. Tanulmányi előmenetellel össze függő tényezők: szorgalom változásai, képességek és készségek elhibázott megítélése, vagy eltérő továbbtanulási szándék körvonalazódása. Személyes okok: családi viszonyokban bekövetkezett változások, magatartási problémák, szocializációs nehézségek, problémás kapcsolat kialakulása bizonyos tanárokkal, ami a tanulmányi előmenetelre is rányomja bélyegét. Az iskolaváltás érinthet egy tanulót pozitívan, vagy negatívan, annak megfelelően, hogy magasabb képzettséget biztosító iskolatípusba lép-e be, illetőleg a képességei és készségei kibontakoztatása szempontjából jobban megfelelő iskolatípust választ-e, valamint az új iskolában sikerélmények vagy kudarcok érik-e.

A német szakirodalomban is előfordul, hogy nem tesznek különbséget az iskolai átmenet és az iskolaváltás között, hanem az iskolák közötti átjárhatóság esetén egyszerűen átmenetről (*Übergang*) beszélnek. A vertikális átjárhatóság felfelé történő átjárhatóság, az iskolai pályafutásban felemelkedést tesz lehetővé. A képzési utaknak tantervileg és időben egymásra kell épülniük. A vertikális átjárhatóság nem csak az általános képző intézményekre, hanem a szakképzésre is jellemző. Horizontális átjárhatóságról az egymással párhuzamosan futó képzések esetén beszélhetünk. Természetesen tantervi feltétele is van a csatlakozási lehetőségnek (Liegmann 2008).

1. ábra

Az iskolai rendszer lehetséges átjárhatósága a háromosztatú iskolarendszerben

Forrás: Liegmann (2008.) alapján saját szerkesztés

⁸ Szászországban: Gymnasium vagy Mittelschule mit Realschulbildungsgang vagy Mittelschule mit Hauptschulbildungsgang, Bajorországban Gymnasium, Realschule és Mittelschule (régebbi nevén: Hauptschule) a nyugati tartományokban, például Észak-Rajna-Vesztfáliában: Gymnasium vagy Realschule vagy Hauptschule vagy Gesamtschule azok az iskolatípusok, amelyekbe jelentkezhetnek a tanulók az elemi oktatás után, illetve amelyek között felsőbb évfolyamokon megtörténhet az iskolaváltás.

Összegezve iskolai átmenet (Übergang) történhet az iskolarendszerben vertikálisan és horizontálisan, tehát valamilyen megszerzett végzettség, befejezett iskolatípus után a tanuló átmegy, átlép az eddigiekre épülő, következő iskola-fokozatba (elemi oktatásból a középfok szintjére vagy általánosan képző középiskolából a szakképzésbe). Az iskolaváltás is történhet horizontálisan és vertikálisan. A magasabb képzettséget biztosító iskolatípusba történő váltás általában vertikális irányú. Az általánosan képző iskolatípusok között, a magasabb végzettséget biztosító intézménybe irányuló mozgás esetén előfordul, hogy a váltás évisméltéssel jár, az új iskolatípusba hozott hátrányok ledolgozása érdekében.

A kutatás magyarországi továbbgondolásának szempontjából a *kényszerátjárhatóság* fogalmának bevezetését tartom szükségesnek. Magyarországon az iskolák közötti átjárhatóság kérdése peremre szorult téma. Hiányzik a jogi szabályozás. Az iskolaváltókat oktatási statisztika nem rögzíti. Az egyik iskolatípusból a másikba váltó tanuló felvételének, átvételének a kérdése jogilag szabályozatlan, intézményi hatáskörbe tartozik. Ennek következtében a magyar oktatási rendszerben nagy anomáliák tapasztalhatók. Oktatókutatók szerint a magyar középiskolai rendszerben beszélhetünk átjárhatóságról, de ez a finanszírozás kényszeréből fakad. Nem biztos, hogy az egyik iskolában megszerzett műveltség-tartalom kompatibilis a másik iskolában támasztott követelményekkel, de az iskolák a normatív finanszírozás rendszeréből fakadóan nem akarnak lemondani az iskolát váltani szándékozó tanulókról (Imre - Györgyi 2006). A fentiek alapján a magyarországi helyzetet a kényszerátjárhatóság fogalmával tudom jellemezni. A valamilyen okból váltani szándékozó tanuló befogadása kényszer az intézmény számára: a csökkenő gyerek-létszám, a finanszírozási rendszer miatt elemi érdek az intézménybe kopogtató tanuló átvétele még akkor is, ha teljesítménye nem biztató vagy az eddig tanult programok az új intézmény pedagógiai programjába nem teljesen illeszkednek. A szabályozatlanság következménye, hogy vannak intézmények, amelyek szemet hunynak bizonyos programok hiánya fölött, és a tanuló a megfelelő évfolyamon folytathatja tanulmányait. Más intézmények megkövetelik a hozott „hiányosságok” pótlását osztályozóvizsga vagy évfolyamisméltés formájában.

1.2.3. Esélyegyenlőség az oktatásban

Az oktatás egyik feladata, hogy csökkentse a társadalmakban meglévő gazdasági, területi, etnikai és kulturális különbségekre visszavezethető egyenlőtlenségeket a maga eszköztárával. Az esélyegyenlőtlenségek következtében a lakosság jelentős hányada kiszorul a munkaerőpiacról, hiszen alacsony képzettsége lévén nem vonható be a magasabb munkakultúrát igénylő tevékenységekbe. Az esélyegyenlőség az oktatási minőség egyik legfontosabb kritériumává vált. Az előbbi fogalom, ami eredetileg a szociális háttértől való független hozzáfértést jelenti az oktatási szolgáltatásokhoz, összemosódik az egyenlő esélyek fogalmával, amely inkább a hátrányos helyzetű csoportok számára biztosított kompenzációs eszközöket jelenti.

Az újabb pedagógiai irodalom az oktatás egyenlősége helyett inkább az oktatás méltányosságáról (equity in education) beszél, mert az esélyegyenlőség fogalmával összemosódik a társadalmi igazságosság igénye és az oktatáson belüli egyenlőtlenségek problémája. A közbeszédben, a politika nyelvén még ma is az esélyegyenlőség és kevésbé a méltányosság kifejezés használják (Radó 2007). Ugyanakkor az inklúzió, az inkluzív oktatás is bevett fogalom az oktatási méltányosság terén. Az inklúzió a sokféleség minden aspektusának a méltányolását jelenti az oktatásban (Varga 2006). Ennek terepe az oktatásban való egyenlő részvétel, mely magában foglalja a hozzáfértést is. Az oktatással szembeni elvárás az, hogy a teljesítmények tekintetében kimutatható különbségek ne a jóléttől, a jövedelemtől vagy a hatalomtól függő okok következtében alakuljanak ki, azonban az oktatáspolitikának nem az a célja, hogy mindenki ugyanazt a teljesítményt nyújtsa, illetve ugyanazokat a lehetőségeket élvezze.

Az oktatási méltányosság/ inklúzió egy olyan oktatási környezetre vonatkozik, amelyben az egyéneknek módjukban áll, hogy képességeik és tehetségük alapján szemléljék választási lehetőségeiket, és hozzanak döntéseket a jövőjüket meghatározóan befolyásoló tényezőket illetően. A méltányosság, az igazságosság és az esélyegyenlőség támogatása a kezdetektől az Európai Unió oktatáspolitikájának a prioritása. A méltányossággal kapcsolatos közösségi politika középpontjában a bevándorlók ügye mellett a korai iskolaelhagyóké, az iskolarendszertől végzettség nélkül lemorzsolódó fiataloké áll (Halász 2012). A korai iskolaelhagyók számának csökkentése, valamint a növekedés, a versenyképesség, a társadalmi kohézió és a foglalkoztatás növelése az uniós stratégia egyik kiemelt feladata.

A korai iskolaelhagyók számának csökkentését az iskolatípusok közötti mobilitás támogatja, hiszen az iskolák közötti átjárhatóság biztosítja minden fiú és lány számára szociális helyzetétől függetlenül, hogy a neki megfelelő oktatási környezetben fejlődjenek a képességei és készségei. A megfelelő iskolatípus kiválasztásával biztosított lesz számukra az oktatási környezetben elért siker, ami alapja a későbbi gazdasági és társadalmi sikerességnek, vagyis képzéspolitikai szempontból az előfeltétele annak, hogy a későbbiekben a társadalom aktív és produktív polgáraivá váljanak.

1.3. Célkitűzések

A kutatás legfontosabb célja annak bemutatása, hogy az oktatási rendszeren belüli átjárhatóság hogyan befolyásolja a tanulói életutakat. A kiválasztott tartományokban - összehasonlítva a magyar viszonyokkal - azt vizsgálom, hogy hogyan segítik a különböző középfokú iskolák a már a rendszerbe bekerült tanulókat a számukra megfelelő iskolatípus kiválasztásában. Ez azért elengedhetetlen, mert ma a középfokú iskola az alapiskolázási rendszer utolsó állomásának tekinthető, melynek fő célja az, hogy a fiatalokat olyan tanulási és munkavégzési képességek birtokába juttassa, amelyek megfelelnek a munkaerőpiac követelményeinek és nyitottá tesznek a lifelong learning elfogadására (Imre 2005). Az átjárhatóság problémájának a középfokú képzés keretein belül kiemelt relevanciája van, mivel a középfokú képzés nem egyszerűen az elemi tanulmányok meghosszabbítása, hanem a fiatalok pályára kalauzolása, felkészítése a további tanulmányokra, vagy a munkaerőpiacra történő közvetlen belépésre. A modern, meritokratikus társadalomban a középfokú oktatással szembeni egyik elvárás a sikeres karrierépítés lehetőségének a megalapozása (Husèn 1994), amit az iskolarendszeren belüli átjárhatóság támogathat. A téma kifejtéséhez szükséges áttekintést adni az általános képzettséget adó alsó középfokú és felsőközépfokú képzési formákról a szóban forgó tartományokban.

Az iskolaváltás igényét arról az oldalról is meg kell közelítenünk, hogy napjainkban az általános képzettséget nyújtó középfokú iskolák igen heterogén tanuló ifjúsággal foglalkoznak tanulási céljaik és előzetes tudásuk szempontjából mind a vizsgált német tartományokban, mind Magyarországon. Ezt a köznapi tapasztalatok mellett a PISA- felmérések eredményei is mutatják, hiszen a tanulók egy része igen kifinomult információszerzési és -feldolgozási képességekkel rendelkezik, míg a korosztály számottevő hányadának képességei e tekintetben nagyon korlátozottak. Ezen adottságok mellett a középiskoláknak a tanulókat támogatniuk és orientálniuk kell egyéni elképzeléseik megvalósításában, ami nem egyszerű feladat. Az átjárhatóság jogi szabályozásának az elemzése során az állami szinttől a tartományi szintig figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a két tartomány oktatásügye fejlődésében különböző utakat járt be a kapitalista-szocialista szembenállás időszakában. Ez egyúttal Magyarország és Szászország oktatási rendszerében közös fejlődési alapokra enged következtetni.

A dolgozat szerkezeti felépítése a célkitűzések megvalósulását az alábbi szempontok szerint támogatja:

- Az oktatás vizsgált környezetének, a két német tartománynak a bemutatására, amelyben a területi nagyságot, a népsűrűséget, az egy főre jutó GDP-t, a foglalkoztatottság és a munkanélküliség mutatóit érdemes figyelembe venni, a magyarországi viszonyokkal összehasonlítva.
- A vizsgált tartományok oktatási rendszerének a jellemzése, összevetve a magyarországgal, az eltérésekre rámutatva.
- Elemzem az iskolai átmenet és az iskolaváltás jogszabályi hátterét Szászországban és Bajorországban, összehasonlítva a magyarországi jogszabályokkal.
- A statisztikai adatok tükrében megvizsgálom, hogy hány tanuló tudott élni az iskolaváltás lehetőségével.
- Kérdőíves adatok alapján elemzem a tanulók tapasztalatait, véleményét az iskolai rendszer átjárhatóságáról abból a szemszögből, hogy a mindennapok gyakorlata mennyiben korrelál a jogszabályi lehetőségekkel.
- A tanulókkal és tanárokkal készített, feldolgozott interjúk megmutatják az iskolaváltás okait és tapasztalatait gyakorlati szemszögből.
- A kutatás során kapott eredmények rávilágítanak arra, hogy az iskolaváltás lehetősége pozitív irányba befolyásolja-e a tanulói életutak alakulását a vizsgált tartományokban.

2. Kutatási módszerek

2.1. Az összehasonlító pedagógia mint módszer

A választott téma a neveléstudományi kutatás empirikus és elméleti ágában egyaránt használatos módszert, az összehasonlító pedagógiai megközelítést igényli, amely nemzetközi összehasonlítások alapján von le következtetéseket az egyes országok vagy régiók oktatási rendszerének alakulásáról. Az összehasonlító pedagógiai módszernek két alapvető módját szokás megkülönböztetni: 1. a holisztikus, vagyis a tárgyalt problémát egységként kezelő, leíró jellegű, a teljes oktatási rendszert elemző eljárást, 2. a szisztematikus, a rendszerek egyes részproblémáira koncentráló eljárást (Kárpáti 2002). Jelen kutatás a szisztematikus megközelítési módot alkalmazza, vagyis az oktatási rendszer részproblémáira – átjárhatóság – koncentráll. Az összehasonlító vizsgálat Németország két tartományára (Sachsen és Bayern), valamint Magyarországra irányul. Napjainkban megnőtt az oktatási rendszerek működéséről megszerzhető információk iránti igény. A közös európai oktatáspolitikai szempontjából is lényeges a képzési rendszerek, alrendszerek sajátosságainak az összevetése. A kutatás során végzett összehasonlítás jelentősége abban áll, hogy olyan közvetlen, a terepvizsgálat során szerzett tapasztalatok leírását tette lehetővé, ami számszerű adatokkal nem megragadható (Kozma 2006).

A választott módszer nehézségét az okozza, hogy az összehasonlító pedagógia eredményei nem ültethetőek át egyszerűen a gyakorlatba. A relevancia kérdését fészegeti az úgynevezett Sadler-dilemma, miszerint mennyi idő távlatából vagy milyen empirikus vizsgálatok igazolásával válhatnak gyakorlattá az összehasonlító pedagógia megállapításai. Schriewer szerint az összehasonlító pedagógia eredményei függnak attól a kulturális közegtől, amelyben születnek. Felhasználhatóságukat befolyásolja, hogy mennyire befogadó az eredményeket használni akaró kulturális környezet (Kárpáti 2002:14). Jelen vizsgálat esetében ez utóbbi szempont nem okozhat problémát, hiszen az összehasonlított oktatási rendszerek a herbartiánus hagyományokból születtek, tehát a két kulturális közeg nem idegen egymástól.

2.2.. Kutatási stratégiák, vizsgálati módszerek kiválasztása

Az oktatási rendszeren belüli átjárhatóság vizsgálata során a deduktív, analitikus kutatási stratégiát választottam, mivel ez a módszer jogi, közoktatás politikai és összehasonlító pedagógiai témák elemzését szolgálja (Szabolcs 2001). Követtem az analitikus jellegű kutatások folyamatának logikai lépéseit: források felkutatása, forráskritika, a források értelmezése, majd általánosítások, oksági összefüggések megfogalmazása. A kutatás során pedagógiai fogalmakat értelmeztem, törvényi, jogszabályi szövegeket (forrásokat) elemeztem, valamint összehasonlító elemzést végeztem nemcsak pedagógiai jelenségek (átjárhatóság) tekintetében, hanem geográfiai szempontból is, mivel részben eltérő földrajzi-gazdasági egységek oktatási rendszerén belül végeztem a vizsgálataimat. A munkát nehezítette, mint már utaltam rá, hogy az oktatási rendszer átjárhatóságának kérdése Magyarországon alig kutatott, pedig releváns téma. A kérdés annyira mostohán kezelt a közoktatás politikában, hogy az iskola-váltókat még oktatási statisztika sem rögzíti.

A probléma megközelítése szempontjából a dokumentumelemzésre helyeztem a hangsúlyt, mivel ez a módszer alkalmas adatok összegyűjtésére, következtetések megalapozására és levonására valamely oktatási rendszerre, illetve alrendszerre és ennek működésére vonatkozóan, továbbá lehetőséget nyújt más nemzetközi modellekkel való összehasonlításra (Nádasi 2000). Az elemzett törvényi szövegek olyan források, amelyek keletkezésük pillanatában közvetlen kapcsolatba kerültek az oktatáspolitikával, azonnal hatást gyakoroltak a pedagógiai gyakorlatra. Az értekezésben vizsgált dokumentumok az intézményen kívüli irányítás, ellenőrzés nyilvános dokumentumai közé sorolhatók és eredetiek, vagyis abban a konkrét formában voltak elemezhetőek, ahogy elkészültek. Emellett vizsgáltam összegző jellegű dokumentumokat is, amelyek a kutatás szempontjából releváns statisztikai adatokat tartalmaztak. A dokumentumok sokfélesége mély rétegek feltárását tette lehetővé.

Törekedtem arra, hogy többféle módszert használjak, ezért a jelen kutatásban kombináltam a dokumentumelemzést a kikérdezés eljárásával, ez olyan bevált megoldás, amely az empirikus módszerek körén belül gyakran kerül alkalmazásra. A kikérdezés hatékony módszernek bizonyult a kutatás szempontjából, hiszen alkalmas volt egyének véleményének, attitűdjeinek, élményeinek, motívumainak a felderítésére. Az egyéni kikérdezés kétféleképpen történt: írásbeli (kérdőíves) és szóbeli módszerrel, félig strukturált interjú keretében. Az utóbbi módszer erősségét az adta, hogy a kérdező és a kérdezettek között személyes interakciós kapcsolat volt, ami pozitívan befolyásolja az interjúk mélységét és tartalmát (Nádasi 2000).

A kutatás módszertani szempontból kvalitatív metodológiát alkalmazott: nem a számszerűsítésre törekedett, hanem az adatok mögött húzódó összefüggések bemutatására. A kérdőív és a félig strukturált interjú alkalmazása árnyalta a statisztikai adatok által kialakított képet. A kérdőívek zárt és nyílt végű kérdéseket tartalmaztak, a válaszokat kontingencia táblázatokban dolgoztam fel. Az interjúk nyílt kérdéseket tartalmaztak kiegészítő mintának megfelelően (Sántha 2006).

Emellett az átjárhatóságról és az oktatási méltányosságról a médiumokban megjelent közvélekedést is felhasználtam illusztratív jelleggel. Ehhez elsősorban bajor és szász elektronikus cikkeket használtam fel.

2.3. A kutatás validitása és reliabilitása

A kvalitatív kutatás validitásának érdekében *triangulációt* alkalmaztam, miszerint egy probléma többoldalú megközelítése szükséges és e többoldalú megközelítés nem zárta ki a kvantitatív módszerek alkalmazását sem. A kutatási téma megközelítésének egyik szempontját a statisztikai adatok jelentették- egyrészt geográfiai, másrészt oktatásügyi szempontból. A tartományi struktúra leírásához olyan statisztikai adatokat használtam fel, amelyek érzéklete-

sen fejezik ki a területi különbségeket, az adott tartomány erősségeit. Figyelembe vettem a fejlettségi szint legátfogóbb mutatóját, az egy lakosra jutó bruttó nemzeti össztermék alakulását tartományi szinten is. Ebből következtetni lehet az oktatásra fordított materiális javak mértékére, ami részben befolyásolhatja az oktatási rendszer minőségét. Kitérek az adott terület földrajzi jellemzőire is (területi nagyság, népességszám, népsűrűség). A statisztikai adatok használatánál megpróbáltam az elérhető legfrissebb adatokra támaszkodni, ez azt jelenti, hogy általában 5 évnél nem régebbi adatokat vettem figyelembe.

Oktatásügyi szempontból az oktatási rendszer hatékonyságával és az iskolaváltással kapcsolatos statisztikai adatok áttekintésére volt szükség. A Bildungsmonitor 2012 felmérés alkalmas arra, hogy megismerjük az adott oktatási rendszer erősségeivel és gyengeségeivel kapcsolatos adatokat, áttekintsük a vizsgált tartományok oktatási mutatóit. Az iskolaváltással kapcsolatos statisztikák megmutatták az átjárhatóság megvalósulásának a lehetőségeit. A bajor tartományra vonatkozó elemzéseket a Bildungsbericht Bayern című statisztikai adattár; a szász tartományra vonatkozóan a Schule in Sachsen Bildungsbericht 2008 című kiadvány, illetve annak 2012-es frissítésének felhasználásával készítettem el. Emellett mindkét tartományra vonatkozóan Bellenberg (2012) adatait is felhasználtam. A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy egy adott oktatási rendszeren belül valós igény-e az iskolaváltás. Az áttekintés során információkat lehetett leszűrni arra vonatkozóan, hogy milyen iskolatípusból és melyik évfolyamokról hova irányul az iskolai karrier korrekciója. Az adatok elemzésével következtéseket lehet levonni az iskolaváltók motivációival és a mobilitási lehetőségekkel kapcsolatban. A magyarországi viszonyokkal történő összevetést nehezítette, hogy ilyen jellegű adatbázis nem áll rendelkezésre, Magyarországon az iskolaváltást oktatási statisztika nem rögzíti. Így becsléseket használtam fel a „Jelentés a magyar közoktatásról” című kötet adatai alapján (Imre–Györgyi 2006).

A vizsgált téma megkövetelte a vonatkozó jogszabályok analizését is. Az elemzés során a nevelésügyi jogszabályok nemzeti karakterének a figyelembe vétele elengedhetetlen. A magyarországi viszonyok elemzéséhez felhasználtam Magyarország Alaptörvényét, az 1993. évi LXXIX. közoktatási törvényt, a 2011-es Köznevelési törvényt, valamint a 2012-es Nemzeti Alaptantervet. A Német Szövetségi Köztársaság vonatkozásában az országos szintű jogszabályelemzéstől haladtam a tartományi szintű jogszabályok felé: az Alkotmányban biztosított művelődéssel kapcsolatos alapjogoktól, a kultuszminiszteri konferencia határozatain (Beschlüsse der Kultusministerkonferenz) át a tartományi jogszabályokig (Schulordnungen). Tartományi szinten első lépésben az iskolai átmenetre vonatkozó szabályozást, ajánlásokat tekintettem át. Ezt követően az alsó középfok szintjén elhelyezkedő iskolatípusokra vonatkozó rendelkezéseket vizsgáltam meg, hogy milyen feltételekkel lehetséges alsó középszinten és felső középszinten iskolatípust váltani.

A *megcáfolhatósági elvet* alkalmaztam a Popper-féle falszifikációs elmélet alapján (Popper 1997). Mivel nem cáfolható a vizsgált jelenségek közötti összefüggés, állíthatjuk, hogy igaz ismerethez jutottunk. Nem mutatható ki logikai úton az, hogy nincs összefüggés az átjárhatóságot támogató jogszabályi háttér és a megfelelő iskolatípus kiválasztása között, ami esélyegyenlőséget biztosít a tanulói továbbhaladás területén.

A kutatás érvényességének a biztosítását szolgálta a *megfelelő táblázatok, számszerűségek* jelenléte a vizsgálatban, hiszen kvalitatív kutatásokban helye van a kvantifikált megállapításoknak. A módszerek között fontos szerepe volt a saját készítésű kérdőívvel végzett vizsgálatnak (2. és 5. melléklet), illetve az interjúknak a bevont iskolák tanulóival, tanáraival, valamint az iskolaváltásban érintett szülőkkel (3., 4. és 6. melléklet). Ezek közül a kutatás gerincét a kérdőíves vizsgálat jelentette, amellyel árnyaltabb képet tudok nyújtani az átjárhatóság gyakorlati kérdéséről a statisztikai adatok és monitoring felmérések mellett. A kérdőíves vizsgálat során kvalitatív adatgyűjtési technikát alkalmaztam. Az előrelátható nehézségek miatt (különböző terep, az iskolavezetők bizalmatlansága, az időbeni korlátok és a humán erőforrás hiá-

nya) nem is törekedhettem reprezentatív minta összeállítására, így hozzáférés alapú mintavétel történt. A nehézségek ellenére nagyon sok értékes adatot sikerült összegyűjteni. A kérdőívek zárt és nyílt kérdéseire adott releváns válaszokat kontingencia táblázatokban összegeztem (9. sz. melléklet), mivel kvalitatív leírásra, tendenciák megsejtésére ezek a táblázatok bizonyulnak a legalkalmasabbnak (Nahalka 2000). A kontingencia táblázatban szereplő értékek kapcsán felmerült az a kérdés, hogy a bajor és a szász statisztikák által közölt iskolaváltási gyakoriság megegyezik-e a vizsgált mintában szereplő értékekkel. Ennek a kérdésnek tesztelésére a χ^2 próba alkalmazható. (A magyarországi mintával kapcsolatban ez az összefüggésvizsgálat nem végezhető el, mivel Magyarországon az iskolaváltást oktatási statisztika nem rögzíti.) Az interjúk az iskolaváltásban közvetlenül érintett tanulókkal a pedagógusok segítségével történő kiválasztás alapján készültek el. A megkérdezett diákoktól első kézből kaptam gyakorlati tapasztalatokat, véleményt az iskolai rendszer adott tartományon belüli átjárhatóságáról. Törekedtem minél több különböző eset kiválasztására, mivel nem könnyen azonosítható tanulókról volt szó, az egyik közreműködő személy javaslata alapján jutottam a következőhöz, azaz a hólabda-stratégiát alkalmaztam. A tanárokkal készített interjúk inkább az átjárhatóság problematikus összetevőire, nehézségeire, anomáliákra koncentráltak. Szászországban szülőkkel készítettem interjúkat, mivel tanárokat nem sikerült elérnem. Ezek az interjúk inkább a személyes tapasztalatokon és az emocionális összetevőkön alapuló álláspontokat rögzítették.

A kikérdezéssel végzett kutatás megbízhatóságát növelte, hogy a szakirodalomban már publikált eredményekre támaszkodott (Liegmann 2008), és más empirikus módszerrel kombinálva, komplementer jelleggel került alkalmazásra. A kutatás végkövetkeztetései nem a teljes populációra érvényesek, de igazolták a problémafelvetés relevanciáját. Az alacsony elemszámú minta alkalmazása miatt az adatok elemzése során feltárt összefüggések korlátozott érvényűek, de arra alkalmasak, hogy kijelöljék a további vizsgálatok számára az irányt.

2.4. A kutatás főbb kérdései, előfeltevések

Kutatásom a középfokú iskolák közötti átjárhatóságot és az ezzel összefüggő esélyegyenlőség/ inklúzió megvalósulásának a lehetőségét vizsgálta. A középfokú oktatás szerkezetét és a különböző iskolatípusok közötti váltás lehetőségét Magyarországon, Szászországban és Bajorországban vettem górcső alá. Nemzetközi és hazai kutatási előzmények áttekintése mellett indokoltnak láttam a középfokú oktatás európai modelljeinek a bemutatását. Törekedtem arra, hogy rávilágítsak a kapcsolódási pontokra a bajor, szász és a magyar oktatási rendszer között, valamint az oktatási rendszer és a jogi szabályozás között. Az elméletből levont konzekvenciák alapján az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- 1. A jogszabályi háttér támogatja-e a tanuló számára megfelelő iskolatípus kiválasztásának és elvégzésének lehetőségét?*

Az esélyegyenlőség/ inklúzió kérdése a kutatási téma szempontjából az iskolai rendszerben történő továbbhaladás tekintetében releváns. A német oktatási rendszer – ezen belül a vizsgált tartományoké – az első ránézésre a korán szelektáló iskolarendszerek közé tartozik, mivel korán (a 4. évfolyam után) döntés elé állítja a tanulókat iskolatípus választás kérdésében. Ennek a veszélynek az ellensúlyozására építette be az oktatáspolitikát a rendszerbe az átjárhatóságot (Szebenyi 1997). Ez azt jelenti, hogy az oktatáspolitikai lehetőséget nyújt az átjárhatóságra alsó középfokon (5.-8. évfolyam), valamint a 10. évfolyam elvégzése után, amikor újabb lehetőség nyílik a felső középszintre történő továbblépésre. Ennek alapján arra kerestem a választ:

- 2. Az adekvát jogi szabályozás megléte a bajor és szász oktatási rendszerben esélyegyenlőséget/ inklúziót biztosít-e a tanulói továbbhaladás területén?*

Két évig tartó empirikus kutatás eredményei alapján próbálok válaszolni a kérdésre és végzek összehasonlítást Bajorország, Szászország és Magyarország tekintetében. A vizsgált probléma is kapcsolódik ahhoz az alapvető kutatási kérdésemhez, hogy a gyakorlat oldaláról milyen hatással van az átjárhatóság lehetősége a tanulók iskolai pályafutására? Ezt a kérdéskört három további (3. 4. és 5.) kérdésre bontottam. Azt feltételezem, hogy a tanuló számára megfelelő iskolatípus elvégzése a munkaerőpiacon való érvényesülés szempontjából meghatározó. Megfigyeléseim alapján úgy vélem, hogy az iskolaváltás lehetősége pozitív irányba hat a későbbi életcél megvalósításának tekintetében. A fogalmak operacionálását és az összefüggések feltárását követően kérdéseim a következők voltak:

3. *Hogyan ítélik meg a tanulók az iskolaváltás lehetőségét, pozitív körülményként szemlélik-e az iskolarendszeren belül?*

Az iskolaváltás adott lehetőség a tanulók számára, így nem tekintik véglegesnek az általános iskola után hozott döntést, lehetőségük van a személyiség- és teljesítményfejlődésüknek megfelelő tanulmányokat folytatni a középfokú oktatás folyamán.

4. *Az alacsonyabb vagy magasabb képzési szintet biztosító intézményekbe vált inkább a tanulók többsége iskolai pályafutása során?*

A tanulók többsége az általános iskola után inkább a magasabb végzettséget ígérő intézménytípusokba igyekszik, elsősorban szülői nyomásra. Ennek következménye az lesz, hogy az elvárásokkal megbirkózni nem tudók váltanak a szorgalmuknak és képességeiknek jobban megfelelő iskolatípusba.

5. *Támogatja-e a tanulók számára az érettségi megszerzését az iskolai rendszer átjárhatósága?*

A legtöbb tanuló diplomás foglalkozást képzel el magának, aminek elengedhetetlen feltétele az érettségi vizsga. A német oktatási rendszerben ennek két főmája van az általános érettségi és az „egyszerűbben” elérhető szakérettségi. Magyarországon standard érettségi vizsga van.

6. *A magyarországi középiskolai rendszerben - összehasonlítva a bajor és szász viszonyokkal – a beszélhetünk-e jól felépített átjárhatóságról?*

A magyar iskolarendszer integratívnak látszik, hiszen a hosszú első ciklus (8 év) sokáig együtt tartja a tanulókat. Ugyanakkor Magyarországon nincs kialakult, részletes jogi szabályozása az iskolák közötti átjárhatóságnak, hanem ad hoc módon valósul meg. Az oktatásügyi rendelkezések megengedően fogalmaznak, a döntést az intézményekre bízák, így az egyes intézmények között nagy anomáliák tapasztalhatók.

3. A nemzetközi és hazai kutatási előzmények áttekintése

A német modell az utóbbi években kevésbé kutatott területe a neveléstudománynak. A témával kapcsolatban az 1990-es években születtek publikációk: Forray R. Katalin (1995) tanulmánya a német újraegyesítés következtében az oktatás átalakításában felmerülő problémákat mutatja be. Elemzi az iskolaügy szerkezeti különbségeit a „rég” és „új” tartományokat szembeállítva. Megismerteti az érettségi vizsga és az értékelési rendszer körül zajló vitákat. Bemutatja a gimnáziumi felső tagozat (11.-12.-13. évfolyam) tartalmát és szervezetét.

Egervári (1991) Németország nyugati tartományainak az iskolaszervezetét és vizsgarendszerét elemzi. Bepillantást enged az elemi és középfokú oktatás szerkezetébe Észak-Rajna Vesztfália (Nordrhein-Westfalen) iskolarendszerén keresztül.

Varga (2009) írt a német oktatási rendszerről. Rövid történeti és szerkezeti ízelítőt ad a teljesség igénye nélkül a német iskolarendszerről vertikális és horizontális tekintetben. A szerző megállapításainak túlnyomó része a *Das Bildungswesen in Deutschland* című 2003-ban kiadott monografikus kötetben nyugszik. Abból a kijelentésből, hogy „Oktatás és nevelés tehát a tartományok ügye és ebbe tartalmilag a szövetségi államnak nincs beleszólása

(Leschinsky)” azt a következtetést vonja le, hogy az egyes tartományok tanügyi rendeletei, oktatási törvényei, programjai teljesen különböznek egymástól. Ha ez így lenne, oktatásügyi-
leg működésképtelen lenne a szövetségi állam, lehetetlenné válna a tartományi iskolarendsze-
rek közötti földrajzi átjárhatóság. Az utóbbi években egységesedési törekvések figyelhetők
meg a szövetségi tartományok között sok tekintetben (Mittelschule, G8), ennek a leírására A
német oktatási rendszer című fejezetben lesz mód.

Hazánkban a középiskolák közötti átjárhatóság kérdésével nem igazán foglalkozik a
neveléstudományi szakirodalom, pedig mutatkozik igény az iskolai előrehaladás korrekciójá-
ra. A középiskolai rendszeren belüli átjárhatóság kérdésével Magyarországon az 1990-es évek
második felében foglalkozott több publikáció, különösen a NAT bevezetése, illetőleg a 10.
évfolyam utáni alapműveltségi vizsga kapcsán. Az alapműveltségi vizsga letételét tekintették
volna egységes standardnak, ami biztosította volna az iskolák közötti átjárhatóságot.

Annak idején még a Nat-vitához kapcsolódóan az iskolák közötti átjárhatóság kapcsán
a 8 osztályos gimnáziumot vette górcső alá Gloviczki Zoltán (1997) az Új Pedagógiai Szem-
lében. A szerző szerint az átjárhatóság kérdése nem annyira releváns téma a magyar oktatás-
ügyben, legalább is a négyosztályos és nyolcosztályos gimnáziumok viszonyát tekintve. Úgy
gondolja, ha valaki iskolát szeretne vagy kényszerül váltani, nem okozhat problémát. A köz-
oktatási törvény ezt támogatja, és az iskolák ügyis rugalmasan állnak a szándékhoz. Ilyen
módon különbözeti vizsgák letételével vagy évismétléssel megoldható a kérdés.

A német iskolarendszeren belüli átjárhatósággal Szébenyi Péter (1997) foglalkozott
Tagoltság és egységesítés-tananyagszabályozás és iskolaszervezet című írásában, amely a
Magyar Pedagógiában jelent meg. Az oktatáskutató bemutatja, hogy az oktatási rendszer mi-
ként halad a tagoltságtól az egységesedés felé. Ugyanakkor az iskola mindennapjaiban igény
mutatkozik a differenciálásra. A kettős tendenciát makroszinten mutatja be az iskolaszervezet
változásainak keretei között. Vizsgálja az iskolarendszer és tanterv viszonyát és ennek alapján
állít fel modelleket. A külsőleg egységes, belsőleg tagolt modell az Egyesült Államok iskola-
rendszere. A külsőleg és belsőleg is egységes modell példája Anglia. A külsőleg tagolt, de
belsőleg egységes oktatás mintamodellje a német oktatási rendszer. „Olyan sajátos modell
[...], amely – talán éppen, mert hozzászókkott a tagoltsághoz – folyamatosan hozta és hozza
létre a belső átjárhatóság lehetőségeit, törekszik a belső egység megteremtésére.” (Szébenyi
1997:290). A tanulmány szerint a magyar oktatási rendszer a külsőleg és belsőleg is tagolt
modell irányába sodródott el, ilyen módon sokszor az iskolák között átjárhatatlan különbsé-
gekről beszélhetünk.

Imre Anna (2005) áttekinti a tanulói továbbhaladás lehetőségeit a felső középfokú in-
tézmenyekben, megismerhetjük a tanulói továbbhaladás lehetőségeit az oktatási rendszerek
függvényében nemzetközi összehasonlításban. Az alapfokról a középfokra történő átmenet
egy olyan választóvonalnak tekinti a szerző, ahonnan középfokon a tanulói kudarcok nagy
valószínűséggel eredeztethetők. Jellemzi a hazai iskolaszervezetben bekövetkezett változások-
kat az 1990-es évektől kezdődően. 2010-ben az Educatioban megjelent tanulmányában közép-
iskolai csoportok iskolázási útjait elemzi. Gimnazisták és szakközépiskolások formális isko-
lai rendszerben való részvételét, felsőoktatásba történő bekerülésük lehetőségeit vizsgálta az
Ifjúság 2000 adatainak másodelemzésével. Imre 2011-ben írt tanulmánya megerősíti, hogy az
egész életen át tartó tanulás kérdéskörével igen szoros összefüggésben állnak az oktatási rend-
szerek szerkezeti és továbbhaladási sajátosságai. A magyar oktatási rendszer szerkezetét ös-
szehasonlítja az európai tendenciákkal. Az oktatási rendszer vertikális és horizontális változá-
sait elemzi, emellett megemlíti a továbbhaladás lehetőségeit, több oktatási program meg-
hosszabbodásáról beszél, de a vizsgálat az oktatási programok közötti átjárhatóságot nem
érinti.

A magyarországi iskolatípusokat és alapszerkezetet, a bennük rejlő lehetőségeket és hátrányokat Forray R. Katalin–Kozma Tamás (2011) tekintik át. Összevetik az eltérő iskolatípusokat és alapszerkezeteket nemzetközi összehasonlításból ismert példák alapján.

Az esélyegyenlőség és oktatáspolitikai problémáira Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (2003) világítottak rá. Bemutatják az interkulturális neveléssel kapcsolatos nemzetközi tapasztalatokat az oktatásügyben. Az oktatási egyenlőtlenségek feltárását interjúk és kérdőíves vizsgálatok alapján végezték.

Az esélyegyenlőségi, méltányossági és átjárhatósági lehetőségek esetén az inkluzív oktatás biztosította tényezőket Varga Aranka (2006) mutatja be. Az inklúzió feltételezi az oktatásban való egyenlő részvételt és az oktatáshoz történő egyenlő hozzáférést.

A tanulók közoktatáson belüli mozgásának lehetőségeit mutatja be Einhorn Ágnes (2013) tanulmánya. Nem elsősorban az iskolaváltásokat vizsgálja, hanem a közoktatásban megjelenő validációs gyakorlatot mutatja be különböző oktatási intézményekben az iskolavezetéssel készített interjúk segítségével. A beszélgetések 2012 októbere és 2013 januárja között készültek az egész magyar közoktatási rendszert lefedve - általános iskolákban, négyosztályos és szerkezetváltó gimnáziumokban, szakközépiskolákban és szakiskolákban, bár a vizsgált minta nem reprezentatív, a megkeresett iskolák többsége Budapesten működik. Megállapítja, hogy az átjárhatóság kérdése komoly probléma a magyar oktatási rendszerben, mivel az elvi átjárhatóság ellenére jelentős, ugyanakkor megfoghatatlan különbségek vannak az egyes intézmények között.

A „Méltányosság az oktatásban” című OECD analitikus országjelentésből (Radó 2007) tájékozódhatunk a méltányossággal kapcsolatos nézetekről és megközelítésekről. Az OECD ajánlása Magyarországon a 8+4 szerkezetet preferálja a közoktatásban. A vizsgálat szerint a nyolc és hat évfolyamos gimnáziumok a szelekció szinterei, mivel ezeket az iskolákat a képzett és erős befolyással rendelkező szülői csoportok részesítik előnyben. Az iskolák felvételi vizsgát tartanak, e teljesítmény szerinti besorolás általában összefügg a szülők végzettségének a szintjével. „A nagyobb esélyteremtés biztosításának érdekében Magyarországnak minimálisra kell csökkentenie a középiskola nyolcadik évfolyam előtti megkezdésének lehetőségét, ami olyan politikai kérdés, amely jelentős figyelmet kapott Magyarországon.”

Németországban az iskolai átjárhatóság kérdésével az esseni egyetem egyik pedagógiai kutatócsoportja foglalkozott G. Bellenberg vezetésével. Tanulmányukban áttekintést adtak a 16 német tartomány átjárhatóságáról a jogszabályi vizsgálat és kvantitatív kutatások alapján (Bellenberg–Hovestadt–Klemm 2004). Áttekintették a lehetséges iskolai pályafutásokat és ezt összevetették a tényleges iskolaváltások számával és irányával és elemezték az elérhető végzettségeket. Megállapították, hogy az iskolatípusok közötti mobilitás a 30-40 évvel ezelőtti állapotokhoz képest jelentősen javult.

A Max-Planck Intézet munkatársai az időnként új adatokkal frissített *Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland* az egész német oktatásügyet bemutató kötetben foglalkoznak a tanulók iskolai pályafutásának a leírásával (Cortina – Trommer 2003). A kötet szerzői az összes tartományban vizsgálják az iskolaváltást, nem elégedettek a megvalósuló eredményekkel. A vizsgált adatok elemzéséből kiderül, hogy Szászország és Bajorország viszonylag jó eredményeket könyvelhet el a többi tartományhoz képest az átjárhatóság területén.

Vanessa Haasis (2008) a reáliskolából (Realschule) az esti gimnáziumba (Berufliches Gymnasium) történő átlépés kérdését boncolgatja a matematika tanítás szemszögéből Baden-Württemberg tartományban. Bár ez a tartomány nem tartozik a vizsgált tartományok közé, de oktatási rendszere hasonlóságokat mutat Bajorországgal. Kutatásai igazolják, hogy a vizsgált tartomány oktatási rendszere az átjárhatóság szempontjából nyitott. A reáliskolából érettségizet biztosító képzésbe átlépők a szerző vizsgálatai szerint általában hiányosságokkal küzdenek matematikából, ami általában a képzési idő meghosszabbodását eredményezi számukra.

Anke Liegmann (2008) disszertációjának könyv változatában: *Das Schulformwechsel. Perspektiven auf schulische Selektionsprozesse* részben a jelen kutatáshoz hasonló módszerekkel tárja fel az átjárhatóság kérdését Észak-Rajna-Vesztfáliában. Bemutatja az iskolaváltás intézményi szempontjait és az iskolaváltás funkcióját és hatását a háromosztátú iskolarendszerben. Kvalitatív kérdőíves vizsgálattal és interjúkkal tárja fel az iskolaváltás egyéni szempontjait, a siker és sikertelenség jellemzőit, emócióit. A vizsgálat nem reprezentatív Észak-Rajna-Vesztfália egyik nagyvárosában végezte, ami biztosította, hogy az itt tanulók számára bármelyik iskolatípus elérhető volt. A tanulókat megkérdezte az iskolaváltás előtt és után is, így egyfajta folyamatleírást kapunk. Nehéz volt megfelelő alanyokat találni, mert számukra az iskolaváltás egyben stigmát jelentett, senki nem hangoztatta szívesen, hogy iskolát váltott, mert ez valamilyenfajta kudarc megnyilvánulását jelenti.

Az iskolai átmenet kérdésével több tanulmány foglalkozik a T. Eckert szerkesztésében megjelent *Übergänge im Bildungswesen* című tanulmánykötetben. Az iskolai átmenetet a szerkesztő az életcélok megvalósítása szempontjából kritikus döntésnek tartja, mivel ez felerősítheti a társadalmi egyenlőtlenségeket. A kötetben található tanulmányok az iskolai átmenetet különböző nézőpontokból közelítik meg: egyéni, szociális, intézményi és társadalmi szempontból. Természetesen ezek a síkok átfedéseket tartalmaznak az egyes tanulmányokban.

A legújabb eredményeket a Bertelsmann Stiftung (2012) közölte Gabriele Bellenberg kutatásai alapján. A szerző az egyes tartományokat az alapján vizsgálja, hogy hány osztátú az iskolarendszerük és ez a kérdés mennyiben mutat korrelációt az átjárhatósággal. Eszerint az iskolarendszer többszátúsága kedvezőtlenül befolyásolja az átjárhatóságot (Nordrhein-Westfalen, Niedersachsen, Hessen), azonban az ugyanilyen szerkezettel rendelkező tartományokban (Bayern, Baden-Württemberg), ahol jelentős számú tanuló látogatja a *Hauptschule* nevű iskolatípust, mégis pozitív irányú átjárhatóságról beszélhetünk. A publikációból részletes képet kapunk az egyes tartományokban az iskolaváltók számáról, az iskolaváltások irányáról, ennek alapján nem várt eredményre jut a szerző, miszerint a háromosztátú (*dreigliedrig*), konzervatívnak tűnő bajor iskolarendszerben a legkedvezőbbek az átjárhatóság feltételei, és így az oktatási esélyegyenlőség szempontjából fontos pozitív korrekciós utak bejárásának a lehetősége itt a legnyitottabb.

4. A középfokú oktatás modelljei Európában

Az oktatási rendszerek vertikális és horizontális tagolódást mutatnak. A vertikális tagolódás alapján szokták az oktatási rendszereket modellezni. Európában az oktatási rendszereknek többféle modelljét lehet megkülönböztetni aszerint, hogy az elemi, az alsó középfokú és a felső középfokú szakasz hol válik el egymástól és e szakaszok hogyan épülnek egymásra. Mindegyik modell másképp befolyásolja a tanulói utak és esélyek alakulását annak alapján, hogy hány iskolaváltás, vagyis átmeneti pont van a rendszeren továbbhaladók előtt. Ilyen értelemben beszélhetünk komprehenzív vagy szelektív iskolarendszerről. Európában három fő modellt különböztetnek meg:

1. Az egyik két ciklusból áll: az első 4 vagy 6 éves, és erre épül egy 6 vagy 9 éves középfokú szakasz, ilyen például a német modell. Az elemi szakasz élesen elkülönül, erre épül az alsó középfok és a felső középfok szintje, ezek szoros kapcsolatban állnak egymással, adott iskolatípusban a kétféle középfok szintje egymásra épül.
2. A másik modell szintén két ciklusból áll, de az első hosszú, a második pedig rövidebb, itt 8+4 vagy 9+3 éves szerkezetről van szó. Az elemi szakasz és az alsó középfokú szakasz nem különül el egymástól. Ezt skandináv modellnek szokták nevezni. Magyarország is (részben) ehhez a típushoz tartozik.

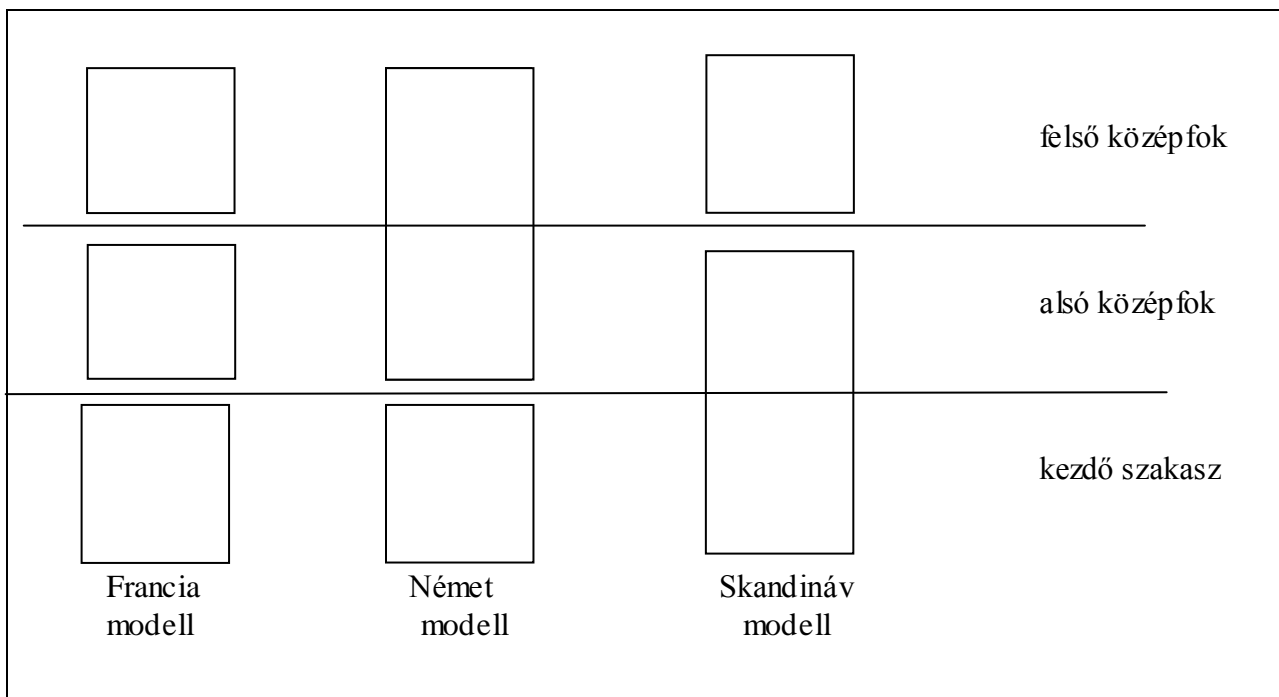
3. A harmadik modell három ciklusból áll, ezek különböző hosszúságúak: 5+4+3 vagy 6+3+3 évesek. Ilyen az iskolaszervezete Nagy-Britanniának vagy Franciaországnak.

A kétciklusú rendszerek előnyének szokták tekinteni, hogy csak egy váltás van bennük. Az első típus veszélye a rövid alapozó ciklus és a korai szelekció. Ezzel szemben a hosszú első ciklusos modellben több idő jut az alapozásra, és tovább együtt tartja a tanulókat.

A magyar iskolarendszerben sajátos módon a szelektív és az integratív típusú kétciklusú képzés egyszerre van jelen a szerkezetváltó 4+8 vagy 6+6 osztályos és a hagyományos 8+4 osztályos gimnáziumokkal, ugyanakkor a két modell együttélése egyáltalán nem tekinthető problémamentesnek, mint majd látni fogjuk.

2. ábra

A közoktatás szintjei – oktatási szintek szerinti kapcsolódásai

Saját ábra Halász Gábor (2001): Az oktatási rendszer alapján

Az oktatási rendszerben a horizontális elkülönülés a másik rendszerszintű jellemző. Az általános képzés és szakképzés elsősorban horizontálisan különül el egymástól, így a középfokú oktatási intézmények között annak alapján is létezik különbség, hogy általános vagy szakképzést nyújtanak-e. Részben vertikális elkülönülésről is beszélhetünk az általános képzés és szakképzés kapcsán, hiszen a szakképző és szakközépiskola közötti fontos különbség, hogy felkészítenek-e a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges érettségi vizsgára vagy sem.

Magyarországon a gimnáziumok és szakközépiskolák tartalmi változásai következtében a két iskolatípus eddigi merev elkülönülése különösen az oktatás kezdeti és kimeneti szakaszában kezd megszűnni, legalább is gyengül. Ebben nagy szerepet játszott az érettségi vizsga standardizálása. Az oktatás szakmai tartalmában továbbra is eltérő, de jellegében egységesebbé váló felső-középfokú iskolának differenciálnia kell tananyagát attól függően, hogy a tanulók a felsőfokú továbbtanulásra vagy a középiskola utáni munkába állásra, illetve szakképzésre törekednek-e.

Németországban az alapfok után a 4. osztály végén, 10 éves korban három lehetőség áll a tanuló előtt: a jelenleg 8 osztályos gimnázium;⁹ a 6 osztályos reáliskola (Realschule),

⁹ A nyugati tartományokban a rendszerváltás előtt 9 osztályos volt a gimnázium, néhány évnyi átfutást adva a tartományoknak, az idén vált mindenhol egységesen 8 osztályossá.

amely a gimnázium után második a hierarchiában; valamint az 5 osztályos, legkevésbé igényes alsó középfokú iskola, a középiskola (Hauptschule vagy Mittelschule), amelyet a régi polgári iskolához lehetne hasonlítani. *Igaz, tartományonként létezhetnek eltérések, de az a rendszer struktúrájában mindenhol azonos.* Helyenként kiegészül az úgynevezett egységes iskolával (Gesamtschule), egy átfogóbb jellegű, több gyakorlati ismeretet nyújtó iskolatípussal. Ez szintén 8 osztályos, mint a gimnázium, és itt is valamennyi az egyetemi továbbtanuláshoz szükséges tárgyat oktatnak, de ide könnyebb felvételt nyerni, mint a gimnáziumba. Ezt az iskolatípust a demokratikusabb esélyegyenlőség szellemében hozták létre, gyakran kísérleti jelleggel működik, például nagyipari centrumokban.

5. Az esélyegyenlőség és az iskolai rendszerben történő továbbhaladás összefüggései

5.1. Az oktatási egyenlőtlenségek feltérképezésének szempontjai

Az oktatási egyenlőtlenségek feltérképezése több szempont alapján történhet (Radó 2000.). Hazánkban a leggyakoribb vizsgálati mód a kisebbségek szempontjából történő vizsgálat, amely arra irányul, hogy a kisebbségi csoporthoz tartozó gyermeknek nyújtott oktatási szolgáltatások mennyire veszik figyelembe a kisebbség szociális, emberi jogi, az interetnikus kapcsolatokkal és kisebbségi autonómiával összefüggő jellemzőit. Az említett vizsgálatok azt elemzik, hogy mentes-e az oktatási szolgáltatás a diszkrimináció bármely formájától, a kisebbségekhez tartozó tanulóknak van-e lehetőségük a saját nyelvük és kultúrájuk megismerésére, illetve a társadalmi környezetben történő érvényesüléshez a többségi nyelv és kultúra elsajátítására (Forray – Hegedűs 2003.), továbbá az oktatási intézmények befogadó környezete és multikulturális tartalma kellően elősegíti-e a kisebbség integrációját. A multikulturális nevelés mellett napjainkban az interkulturális nevelés fogalma került előtérbe. Az interkulturális nevelés dinamikus állapotot szemléltet, szemben a statikus, egymásmellettséget megjelenítő multikulturális neveléssel. Az „inter” előtag feltételezi a kölcsönösséget, az egyenrangú kapcsolatokat és az átjárhatóságot (Varga 2006).

Másik gyakori módszer az egyéni képességekből fakadó esélykülönbségek feltárása. Ez azt vizsgálja, hogy a szellemi vagy fizikai fogyatékkal rendelkező tanuló számára tud-e az oktatási intézmény specializált vagy izolált szolgáltatásokat kínálni. Hol és mi alapján dől el, hogy a tanulók normál vagy speciális intézményekbe kerülnek. A normál rendszerű oktatásban megvannak-e az integrált oktatás feltételei, és milyen programok segítik a sérült gyerekek előrehaladását. Ezzel kapcsolatban került bevezetésre az inkluzív nevelés fogalma, amely kezdetben a fogyatékkal élők együttnevelésének lehetőségét jelentette.

A lakóhelyből fakadó hátrányok alapján is gyakran szemlélik az oktatási esélyegyenlőséget: a kistépelvények nevelési-oktatási intézményeinek a humán és egyéb forrásokkal való ellátottsága mennyire tér el az ország egyéb intézményeitől (Forray 1998), illetőleg a kis oktatási kínálatú településeken élő gyermekek számára mennyiben adottak a továbbtanulás és ezzel összefüggésben az egyéni életcél megvalósításának lehetőségei.

A hátránnyal indulás egyik kiváltó oka lehet az, hogy a tanuló alacsony szociális-gazdasági státusú családból jön. Az a kérdés, hogy az iskola mennyire képes kiegyenlíteni az ilyen családokban zajló szocializációs folyamat oktatási teljesítményre gyakorolt hatását.

Nyugat-Európában a bevándorlók szempontjából szükséges az oktatási esélyegyenlőséget vizsgálni. Gyakori kérdés, hogy van-e a bevándorló gyermek számára esély a normál iskolarendszerű oktatásba való bekapcsolódásra és ott az előrehaladásra, az integrálódásra. Részben hasonló kérdések merülnek fel, mint a kisebbségi létből fakadó esélyegyenlőség esetén, vagyis, adottak-e a lehetőségek, hogy elsajátítsák anyanyelvüket vagy kultúrájukat, ha erre igényük van. Az inkluzív nevelés fogalmának előtérbe kerülésével beszélhetünk az egyes

kultúrákhoz és közösségekhez tartozók befogadásáról. Az inklúzió be nem fejeződő folyamat, amely során a társadalomban tapasztalható kizárási kényszerek eltűnnek (Varga 2006).

Az esélyegyenlőségi vizsgálatok szokásos szempontja a nemek szerinti megközelítés: az oktatási szolgáltatásokból történő sikeres részesedés összefüggésben áll-e azzal, vagy előnyt jelent-e az, ha valaki fiú vagy lány.

Vizsgálhatjuk általában is a kérdést, azt szemügyre véve, hogy az oktatáshoz való hozzáférés mennyire biztosított az egyes célcsoportok egésze számára. Figyelembe kell venni azt is, hogy az oktatás megfelelően differenciált-e ahhoz, hogy megfeleljen az egyes gyermekek nevelési szükségleteinek, illetve képes-e alkalmazkodni különböző célcsoportok igényeihez. Az oktatás alkalmazkodik-e a személyek és a társadalom megváltozó szükségleteihez? Ezt az utóbbi szempontú általános vizsgálatot tartom relevánsnak a közép fokú oktatási rendszer átjárhatóságának szempontjából. Természetesen a vizsgálat a többi szemponttól nem határolható el hermetikusan, hiszen előfordulhat, hogy valaki a lakóhelyből fakadó hátrányok miatt vagy szegénység miatt, migrációs háttere miatt nem tudott megfelelő döntést hozni az elemi oktatás szakasza után, és a későbbiekben ezért él vagy lesz kénytelen élni az iskolaváltás lehetőségével.

Az általános iskolából való továbblépés tipikus útjait az adott régió helyzete is meghatározza (Forray–Híves 2003). Eszerint ha a tanuló „leszakadó térségben” jár általános iskolába, annál nagyobb valószínűséggel alacsonyabb képzési programot választ továbbtanulása során. Ezt a helyzetet nehezíti, hogy a magasabb képzési program eléréséhez jelentős térbeli mobilitásra lenne szükség. Kis településeken és leszakadó térségekben lehetőségek híján valószínűsíthető a gyenge gazdasági-társadalmi háttér.

5.2. Az iskolai rendszerben történő továbbhaladással kapcsolatos döntések meghatározói

Az iskolarendszer nemcsak azt határozza meg, hogy bizonyos oktatási csomópontokban milyen döntést hoznak a résztvevők, hanem azt is, hogy egy-egy döntés milyen kockázattal jár. Minél korábban kell belépni egy iskolarendszerben a felsőfokú oktatásra felkészítő intézménybe, annál nagyobb annak a kockázata, hogy túl későn derül ki, hogy annak idején hibás döntés született. Az iskolai rendszerben való előrehaladásban az *időtényező* szerepét is figyelembe kell vennünk. Az iskolai rendszer vertikális jellege az egymásra épülésen alapszik. Strukturális elrendeződésében és az egyes szintek közötti mozgáshoz időrelációk kapcsolódnak, vagyis az alsó, közép, és felsőfok egymásra épülve meghatározott és visszafordíthatatlan rendben és időtartamban követik egymást. Ebben az esetben az idő sorrendiséget jelent, ez az idő normatív hatásaként értelmezhető (Meleg 2006). A tanulóknak az iskolai rendszerben történő előrehaladása a tantervben rögzített tananyagtartalmak és az oktatás periodizációjában megjelenő időegységek szinkronitásként értelmezhető. Így az iskoláztatás évei alatt megfigyelhető egyfajta szinkronitáskényszer.¹⁰ A szerkezeti rend nem teszi lehetővé a tetszőleges időben történő bekapcsolódást az osztály vagy iskola fokozatok esetében, nem lehetséges bármely fokozat kihagyása, vagyis az idő lerövidítése. Lehetséges viszont az idő meghosszabbítása például osztályismétlés¹¹ esetén. Minden szakasz befejezése értelmezhető szelektív csomópontként, tehát az iskolarendszertől történő kilépés vagy továbbhaladás a jövő alakítását határozza meg, ezért fontos döntés.

Minél specializáltabb egy képzési forma, annál kockázatosabb az oda történő belépés. A *belépési döntési* kockázatot (Halász 2001) csökkenti a képzés többszintűsége, tehát annak biztosítása, hogy később újra lehet dönteni és az addig elvégzett tanulmányokat igazoló bizo-

¹⁰ A fogalmat Meleg Csillától vettem át. A szinkronitáskényszert úgy értelmezi, hogy a tanulók tanóráról tanórára készülve teljesítik a magasabb osztályba lépés követelményeit, ami az év végi osztályzatok vagy vizsgák sikerességétől függ. Egy iskolai szakasz sikeres lezárása jogosít fel az oktatási rendszerben történő vertikális továbbhaladásra.

¹¹ Ez felfogható időbüntetésként, hiszen a tanuló a meghatározott idő alatt nem teljesítette a számára kiszabott iskolai feladatok normáját, így önmagát bünteti meg (Meleg, 2006. 34. p.).

nyítvánnyal ki lehet lépni a rendszerből. Szintén csökkenti a belépés kockázatát, ha a kilépésnél többféle lehetőség adott az eredményesebb és a kevésbé eredményes tanulóknak egyaránt.

Az oktatási rendszer egyeseknek különleges döntési lehetőségeket, előnyöket vagy hátrányokat adhat. A modern oktatási rendszereket rendkívüli komplexitás jellemzi, előfordulhat, hogy nem mindenki egyenlő mértékben jut hozzá az ezekkel kapcsolatos információkhoz. A megfelelő *információkkal* való rendelkezés meghatározó szerepet játszik abban, hogy ki milyen döntést tud hozni. Sok oktatási rendszerben működnek orientációs rendszerek, amelyek segítenek az iskolázatással kapcsolatos döntések meghozatalában. Az adott orientációs rendszer elsősorban jogi szabályozásban nyilvánulhat meg. Bajorországban és Szászországban az általános iskola 4. évfolyama és az 5-6. évfolyam az alsó középfok szintjén ezt a célt szolgálja. A döntést hozók (adott esetben a tanuló és szülei) pontos leírást kapnak arról, hogy az adott iskolatípusba történő belépéshez milyen tanulmányi feltételek (tanulmányi átlagok, eddig tanult tantárgyak, tanári konferencia javaslata) szükségesek. A *jogi szabályozás* tájékoztat a jövőbeni továbblépési lehetőségekről is. A modern társadalmakban ezeket az információkat érthetőbb, köznyelvi szintre az iskolák által kiadott beiskolázási tájékoztatók tartalmazzák. Ezek az információhordozó szerepen túl reklámanyagok is, hiszen az előregedő társadalmakban egyes iskolák részéről versengés folyik a tanulókért.

Az iskolai rendszerben történő továbbhaladást befolyásolja a *családok iskolázottsága*. A szülői tapasztalatok meghatározóak annak a jövőképnek a formálásában, hogy gyermeküknek milyen iskolai végzettséget kell megszereznie. A szülők ennek következtében mindent megtesznek annak érdekében, hogy gyermekük legalább olyan vagy inkább magasabb iskolai végzettséget érjen el, mint amilyennel ők maguk rendelkeznek. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekei nagyobb arányban tesznek szert magasabb iskolai végzettségre, mint alacsonyabb végzettséggel rendelkezőkéi (Coombs 1971).

Az oktatással kapcsolatos döntéseket a *földrajzi környezet* is nagymértékben befolyásolja. A racionális választásban fontos szerepet játszik az adott intézmény földrajzi közelsége, hiszen így olcsóbbá válik a megközelítése. Ez együtt járhat egy-egy lakóhelyhez kötődő iskolatípus preferálásával, holott a tanuló sikeres előrehaladása szempontjából egy távolabb fekvő másik intézménytípus választása lenne a célravezető.

Összefoglalva a tanulói továbbhaladást a döntési csomópontokban alapvetően a szociális környezet, az orientációs rendszerek és a földrajzi helyzet befolyásolja, amelyet implicit lineáris idő hierarchikusság (Meleg 2006) bonyolít, mivel az adott képzési szakaszok meghatározott idő alatt történő abszolválása a gördülékeny továbbhaladás feltétele.

5.3. A jogi szabályozás

Az oktatási rendszerben, mint minden társadalmi rendszerben jelentős szabályozó szerepet játszik a jog. Az oktatásügyi szabályozás lehet olyan, hogy tágítja az egyén döntési és választási lehetőségeit, de lehet olyan is, hogy szűkíti azokat (Halász 2001). Merev, szoros jogi szabályozással és, ha ehhez erős végrehajtói kontroll is társul, minimálissá lehet tenni az egyéni döntések, választási lehetőségek szerepét. Az egyéni döntések szabadságának korlátozását társadalmi célok indokolhatják, mint például az esélyegyenlőség biztosítása, vagy az eredményesség garantálása.

Az iskolák közötti átjárhatóság szabályozásában a jog előnye, hogy kiszámítható, ugyanakkor hátránya, hogy az általános jelleg miatt kevésbé van lehetőség egyedi esetek mérlegelésére: a jog által előírt bekerülési feltételek teljesítésének a hiányában akkor sem lehet valakit felvenni egy adott intézménytípusba, ha az adott tanuló minden szempontból alkalmas lenne erre, és az iskola legszívesebben befogadná a jelentkezőt.

Az iskolák közötti átjárhatóság kritériumait állami és tartományi szinten egyaránt szabályozzák Németországban. Az állami szabályozás részei a Német Szövetségi Köztársaság alkot-

mányában biztosított művelődéssel kapcsolatos jogok, valamint az oktatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos rendelkezések.¹² Emellett általános érvényű alapelveket közvetítenek a kultuszminiszeri konferencia¹³ határozatai. A kultuszminiszeri konferencia felügyeli a német tartományok felett az oktatásügy és kultúra területét az alkotmány szellemében, bár minden tartomány önállóságot élvez az oktatásügy kérdésében. Lehetővé teszi az iskolai vég bizonyítványok egybevetettségét és kölcsönös elismerhetőségét. Képviseli a tartományok közös érdekeit az oktatásügy, a kultúra és a tudomány területén az államszövetséggel és az Európai Unióval szemben. A tartományok kulturális szövetségéből adódó közös felelősséget hordozza.

Minden tartomány saját oktatásügyi törvényekkel rendelkezik, a különböző iskolatípusok tekintetében. Ezek a szabályozók összhangban kell, hogy álljanak az alkotmánnyal, és a kultuszminiszeri konferencia határozataival.

A magyar közoktatás jogi szabályozásának az alapja az Alkotmány és a köznevelési törvény (2011. évi CXCV. törvény), a szakképzésről szóló törvény (2011. évi CLXXXVII. törvény) és az érettségi vizsgaszabályzatának kiadásáról szóló 100/1997. évi Kormányrendelet.

A köznevelési törvény szabályozza az oktatásügyet, a Nemzeti Alaptanterv pedig tartalmazza az elsajátítandó műveltség tartalmakat. A központilag meghatározott követelmények minden iskolában történő alkalmazása megkönnyíti az átjárhatóságot, mivel így az egyes elvégzett programok bármely intézményben megfeleltethetők egymásnak, a jelenleg kiadott kerettantervek ebbe az irányba mutatnak.

A Köznevelési törvény megfogalmazza az iskolák közötti átjárhatóságot általánosságban, de amint már korábban utaltam rá, ennek részletes kifejtésével egyik jogszabályban sem találkozunk. Elvileg adott az iskolaváltás lehetősége a tanulók számára egyéni mérlegelés alapján. Ez azt jelenti, hogy az oktatási intézmény vezetője dönt a kérdésben, tehát nincs standardizált jog, vagyis nincs Magyarországon kiszámítható joggyakorlat a kérdésben.

6. A német közoktatási rendszer

Sokan úgy tartják, még oktatási kérdésekkel foglalkozó kutatók is (Varga 2009), hogy nem létezik német közoktatási rendszer, hanem tartományi oktatási rendszerről beszélhetünk, mivel az oktatásügy tartományi belügy. Ezt a közvélekedést először is cáfolni szükséges.

A föderális állami felépítés következtében a 16 tartomány birtokolja a kulturális öngazdálkodás (Kulturhoheit) jogát. Ez azt jelenti, hogy az oktatásügyet nem centralizálva, hanem multi-centralizáltan irányítják. Ebben nagyon fontos koordináló szerepet tölt be a kultuszminiszeri konferencia (Kultusministerkonferenz), a KMK. Tulajdonképpen az oktatásügy állami szinten decentralizált, míg tartományi erősen centralizált. „Grob gesprochen ist das Bildungswesen auf der gesamtstaatlichen Ebene weitgehend dezentralisiert, auf der Ebene des einzelnen Landes dagegen deutlich zentralisiert.” (Cortina - Leschinsky, 2008).

A tartományok oktatásügyi feladatai abból a szempontból is különböznek, hogy vannak viszonylag nagy területű tartományok magas, milliós tanulói létszámmal és kisebb, városállamszerű tartományok tízezres nagyságrendű diáklétszámmal. A tanulók túlnyomó része állami fenntartású oktatási intézményeket látogat, de emellett vannak magán fenntartásúak is, főleg a déli tartományokban, ezek között sok egyházi fenntartású is van. A történelmi előzmények következtében a keleti tartományokban kevés magániskolát találunk, hiszen a szocialista időkben ezek alapítására nem volt lehetőség. Az állami és magán fenntartású iskolák között nem tapasztalható konkurenciaharc, ennek magyarázata a szubszidiaritás elvének érvényesülése tartományi szinten.

¹² Die Grundrechte aus dem Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland Abschnitt I. 5.(3), 6. (2), 7., 12.

¹³Beschlüsse der Kultusministerkonferenz

6.1. A német tartományok iskolaszervezete

Az általánosan képző iskolatípusokat mutatja be az alfejezet. Nem minden iskolatípus esetében lehet magyarrá történő fordítással visszaadni az adott iskolatípus tartalmát. Emiatt a dolgozatban az iskolatípusok nevét magyar és német nyelven is használom. Az 1. sz. melléklet tartalmazza a német iskolaszintek és végzettségek lehetséges magyar megfelelőit. Az iskolatípusok lefordításánál és leírásánál a törvényi meghatározásokat alkalmazom, valamint az OPKM-ből rendelkezéseimre bocsátott német-magyar pedagógiai thesaurusokat. A kutatás részben érinti a szakképzést is. A szakképzés területén elhelyezkedő intézménytípusok rövid leírását mindig az adott tartománnyal foglalkozó fejezet adja.

A németországi tartományok iskolaszervezet tekintetében eltéréseket mutatnak: különböző iskolatípusokkal rendelkeznek a középfok szintjén. Ebben meghatározó az a tény, hogy az adott tartomány a 2. világháborút követően az NSZK vagy NDK része volt-e.

A volt NSZK egyes tartományaiban (Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Hessen, Bayern, Baden-Württemberg) a középfokú iskolai rendszer tekintetében a háromosztatúság dominál, vagyis az elemi iskolai (Grundschule) tanulmányok után középiskolában (Hauptschule), reáliskolában (Realschule), vagy gimnáziumban (Gymnasium) lehet továbbtanulni, illetve negyedik típusként létrejöttek az egységes iskolák (Gesamtschule) a komprehenzivitás és esélyegyenlőség szellemében.

A volt NDK területén lévő tartományok (Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Thüringen) az újraegyesítés után hozzáigazították iskolarendszerüket a nyugati tartományokéhoz azzal a különbséggel, hogy ezek a tartományok nem vették át a háromosztatú nyugatnémet iskolarendszert, hanem kétosztatút alakítottak ki: az egyik iskolatípus a gimnázium, a másik a középiskola (Mittelschule).

Az elemi iskola (Grundschule) valamennyi tartományban négyosztályos, Brémában, Hamburgban és Berlinben hat osztályból áll, illetve sok tartományban szerveznek 5-6. évfolyamokat speciális köztes intézményekben, vagy megkönnyítik az 5-6. évfolyamon az intézménytípusok közötti váltás lehetőségét. Németországban az iskolakötelezettség abban az évben kezdődik, amikor a gyermek hatodik életévét betölti a nyári hónapok folyamán.¹⁴ Lehetőség van arra is, hogy az iskolaorvos engedélyével a szülők javaslatára az iskola olyan gyermeket is felvegyen az első osztályba, aki a hatodik életévét a beiskolázás évében december 31-ig betölti.

A hatosztendős korában iskolába kerülő gyermeknek a lehető legalaposabban kell a minimális ismereteket elsajátítania- ez az elemi oktatás célja. A pedagógusnak meglehetősen nagy szabadságot biztosítanak a tantervi feladatok végrehajtásához. Ez megnyilvánul mind az oktatás tárgyának, mind módszerének és időtartamának a megválasztásában. Az első és második osztályban még tanítók foglalkoznak a tanulókkal, de egyes tárgyakat már szaktanárok is tanítanak. Egy-egy témát többször átvesznek, a mi iskoláinkban tapasztalható időnként gyors tempó itt nem létezik: keveset tanítanak, de azt alaposan.

Az elemi iskola számára kiadott irányelvek szerint a második osztályos tanuló házi feladatának elvégzése nem tarthat fél óránál tovább, sőt a harmadik és negyedik osztályosok sem fordíthatnak átlagosan egy óránál többet a házi feladatra! A mérhetetlenül megnövekedett tudásmennyiséget nem próbálják beleerőszakolni a diákok fejébe a felsőbb iskolákban sem. Az öntevékenységre, a csoportos munkára nevelnek, mintegy előkészítve a későbbi munkahelyi alkotó munkát. A felfedezés öröme fontos szerepet játszik az elemi oktatásban. Osztályrendszerben oktatnak, egy-egy osztály maximális létszáma 25 fő.

Az alapfok után, 4. osztály végén, 10 éves korban három lehetőség áll a tanuló előtt: a 8 osztályos gimnázium; a 6 osztályos reáliskola (Realschule), amely a gimnázium után második a

¹⁴ Abban tartományi szinten különbség van, hogy a tankötelezettség határa adott év június 30. július 31. augusztus 31. vagy szeptember 30.

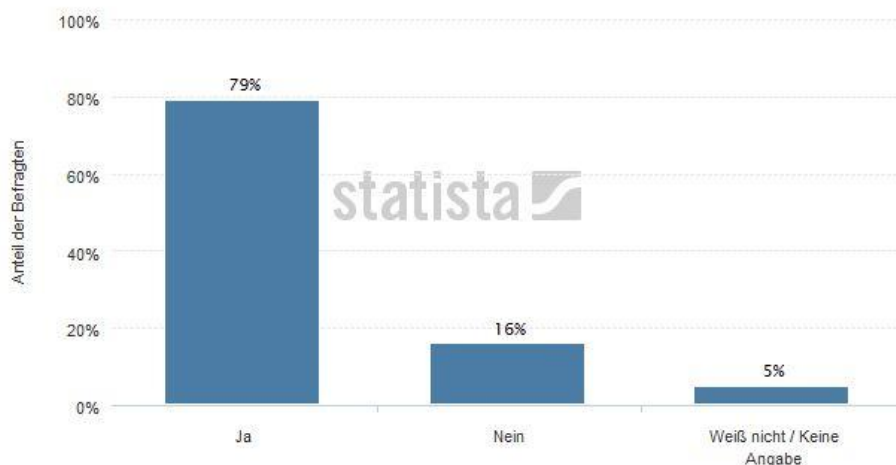
hierarchiában; valamint az 5 osztályos, legkevésbé igényes alsó középfokú iskola a középiskola (Hauptschule), amit a régi polgári iskolához lehetne hasonlítani. Igaz, tartományonként létezhetnek eltérések, de ez a rendszer struktúrájában mindenhol azonos. Helyenként kiegészül az úgynevezett egységes iskolával (Gesamtschule), egy átfogóbb jellegű, több gyakorlati ismeretet nyújtó iskolatípussal. Ez az iskolatípus alternatívát jelent a háromosztatú iskolarendszerben. A jelentősége abban áll, hogy az iskolatípusok szerinti elkülönülés az elemi oktatás után meghosszabbodik a 10. osztályig. A 10. osztály után a tanulók továbbléphetnek a gimnáziumi felső középfok szintjére, vagy átlépnek a szakképzés területére. Az egységes iskolának azt a típusát, amely a 9. osztályig folytatódik, Einheitsschulenak nevezik. Az egységes iskolák (Gesamtschule) gyakorlatilag többnyire úgy működnek, hogy integrálják a középiskolát (Hauptschule), a reáliskolát (Realschule), valamint van az egységes iskolának (Gesamtschule) felső középfokú szakasza, ahol el lehet jutni az érettségiig. Az egységes iskola egyik változata a Gemeinschaftschule, ahol a gyerekek az általános iskolától kezdődően az érettségiig együtt tanulhatnak. Ezt az iskolatípust az esélyegyenlőség¹⁵ megvalósulása érdekében hozták létre az 1960-as évek végén, de igazából csak tovább növelték az iskolatípusok számát, holott ennek az ellenkezője volt a cél. Ma a tradíciók és a pártpolitikai kormányzás alapján vannak eltérések abban, hogy melyik tartományban mennyire terjedtek el ezek a komprehenzívnek tartott iskolatípusok.

Az iskolarendszeren belül az egységesedésre való törekvést jelzi, hogy minden tartományban áttértek a 8 évfolyamos gimnáziumi képzésre (G8), és a lakosság egyre inkább szorgalmazza a központi egységes érettségi bevezetését (Bildungsmonitoring 2012), amit a 3. ábra szemléltet.

3. ábra

Az egységes érettségit támogatók aránya Németországban¹⁶

Sind Sie für die Einführung eines bundesweiten Zentralabiturs mit einheitlichen Prüfungen und Bewertungsrichtlinien in ganz Deutschland?

Forrás: Bildungsmonitoring 2012

<http://de.statista.com/statistik/daten/studie/183258/umfrage/meinung-zur-einfuehrung-eines-bundesweiten-zentralabiturs/>

¹⁵ A Gesamtschule ötlete azzal a reménnyel párosult, hogy az ott tanulók teljesítményében nem fog leképeződni a szociális háttérük. Ezt nem igazolták a PISA felmérés eredményei, ugyanis a 2003-as adatok szerint a tanulók teszt teljesítményében a Gesamtschule-ban a szociális háttér sokkal erőteljesebb visszatükröződést mutatott, mint a gimnáziumban tanulóknál.

¹⁶ A feltett kérdés: Egyetért Ön az egész szövetségi köztársaságra kiterjedő egységes központi érettségi bevezetésével?

6.2. A vizsgálatba bevont két tartomány bemutatása

Németország két tartományát, Bajorországot (Bayern) és Szászországot (Sachsen) vizsgálja a kutatás. Németország federalizált állam Nyugat-Közép-Európában Ausztriához és Svájcához hasonlóan. Tartományai széleskörű autonómiát élveznek, több vonatkozásban állami szintű funkciókkal és intézményekkel (törvényhozás, kormány) rendelkeznek. Németország 82,5 (2004) milliónyi lakosságával Oroszországot követően Európa 2. legnépesebb állama.

6.2.1. Bajorország (Bayern)

Bajorország a legnagyobb, legdélebben fekvő német szövetségi állam. Területe 70 550 km², lakóinak a száma 12,4 millió, ebből 1,2 millió külföldi /2012/.¹⁷ 1962 óta a Keresztényszociális Unió (CSU) kormányozza abszolút többséggel. A tartományt a jólét jellemzi, a munkanélküliség alacsony, 5,1%, Németországban a második legalacsonyabb (ez a szám Magyarországon 10%). A bruttó hazai össztermék értéke Bajorországban 465,5 milliárd euró /2012/,¹⁸ ezzel Németországban az első helyen áll, míg az egy főre jutó bruttó hazai össztermék 36 865 euró /2012/,¹⁹ ezzel a tartományok között a második.

Gazdasági fejlődésében fontos szerepet játszott, hogy a vesztes háborút követően a kapitalista tömbbe épült be az NSZK egyik tartományként. A 2. világháborút követő másfél évtized alatt töretlen fejlődésen ment keresztül, és rövid időn belül erős gazdasági hatalom jellemezte. Kiépült a demokratikus berendezkedésű, jóléti állami-tartományi szervezet. Bajorország a nyugatnémet gazdasági csoda részese lett. A termelés látványos feljutását nagymértékben ösztönözték a külföldi segélyek, kölcsönök (Marsall-terv), amelyek lehetővé tették a nehézipar korszerűsítését, a lakásállomány és a közlekedési hálózat helyreállítását. Kedvezően alakult a munkaerőhelyzet, mivel az áttelepítések miatti munkaerő- felesleg alacsonyan tartotta a béreket. Ez kedvezően befolyásolta az ipari termékek versenyképességét, hozzájárult az elvesztett exportpiacok visszahódításához. A gyors fejlődést az „elhalasztott kereslet” is ösztönözte, vagyis a lakosság tartós fogyasztási cikkek, lakberendezések, luxuscikkek iránti igénye, amit a háborús években nem elégíthettek ki. Mindezek kedvezően hatottak a beruházásokra, amit az ipar gyors szerkezetváltása követett. A bruttó nemzeti termék negyedét-ötödét beruházásokra fordították, mivel nem költhettek fegyverkezésre.

Bajorország jelenleg Németország három legiparosodottabb tartománya közé tartozik Észak-Rajna-Veszfália és Baden-Württemberg mellett. Az itt élők fele az iparban és a szolgáltató szektorban dolgozik. Jelenleg Németország egyik leglátványosabban fejlődő tartománya: az ipari és mezőgazdasági értéktermelésnek több mint az egyharmada, az idegenforgalmi bevételeknek a fele innen származik. Az Alpok láncai között és a festői tavak partján világhírű üdülőhelyek sorakoznak. A domborzati és éghajlati viszonyok sokszínűsége több egymástól eltérő mezőgazdasági környezetet alakított ki, ez a belterjes mezőgazdaság fontos szerepet játszik az ország más részeinek élelmiszer ellátásában. Az ipari termelést az elszórt tömörülések és az ezeket összekötő kisebb városok adják. A térségben legdinamikusabban fejlődő iparágak az elektronika-elektrotechnika (Siemens), az autógyártás (BMW) és a vegyészet, de a hagyományos élelmiszer és textilipara is országos jelentőségű. Bajorország fővárosa München, egyetemi város, sok világhírű múzeummal, nagy idegenforgalommal, forgalmas repülőtérrel. Itt van a német tudományos szervezés két fontos központja, a Max Planck és a Fraunhofer Társaság.

¹⁷ www.statistik-portal.de

¹⁸ www.statistik-portal.de

¹⁹ Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen der Länder

A tartomány 14.172 millió eurót fordít évente az oktatásügyre, ezzel Németországban a 7. helyen áll. A közoktatásra fordított kiadásokkal a tartomány a 3. helyet szerezte meg. Nagy probléma a születések számának a csökkenése, így évről évre egyre kevesebben lépnek be a közoktatásba.

6.2.2. Szászország (Sachsen)

Szászország a legdinamikusabban fejlődő tartomány az úgynevezett „új tartományok” között. Területe 18 413 km², népességszáma 4,054 millió, ebből a külföldiek aránya 2,7%. Ez a szám a németországi átlag alatt van (Bajorországban például 10%), de a keleti tartományok közül az idegenek száma itt a legnagyobb, legtöbbjük már több mint 8 éve él a tartományban, tehát a betelepülők száma nem mutat növekedést. Érdekes megnéznünk a nemzetiségi összetételt, ennek alapján a vietnámiak száma a legnagyobb, őket követik az ukránok és az oroszok. A volt szocialista tartományok közül a legnagyobb gazdasági teljesítőképességgel rendelkezik. A bruttó hazai össztermék (96,61 milliárd euró/ 2012/)²⁰ alapján Németországban a 8. helyen áll, míg a volt szocialista tartományok között az első. Az egy főre eső bruttó hazai össztermék 23 400 millió euró / 2012/,²¹ összehasonlításképpen a németországi átlag 30 392 millió euró. Németország kettészakítását követően a szocialista tömb része lett az NDK-n belül. A tartomány a nehézségek ellenére a fejlettebb régiók közé küzdötte fel magát. Ebben fontos szerepet játszott a Szovjetunióból érkező olcsó nyersanyag és a nyugati területekről átszivárgó, viszonylag fejlett technológia. A keleti blokk tagjaként teljesítménye az élen járt, de a nyugati tartományokhoz képest lemaradt. Ennek a lemaradásnak a mértéke az egyesülés után lett szembetűnő. Bajorországgal összehasonlítva az életszínvonal jóval alacsonyabb, a munkanélküliség pedig sokkal magasabb. Az egyesülést követően a keleti tartományok talpra állítására a GDP 4-5%-át fordították. A bérek és jövedelmek a nyugati tartományok átlagához közelítettek. A főváros, Drezda jelentős kulturális, pénzügyi, kereskedelmi és ipari központ, forgalmas vasúti csomópont. Az ipar elsősorban a szaktudást igénylő ágazatokra: elektrotechnika-elektronika, műszer- és precíziós gépgyártás, foto-, optikai és gyógyszeriparra specializálódott. Az utóbbi időben a félvezetőgyártás és a szoftverfejlesztés elismert központjává vált, valamint az autógyártás (Volkswagen) említésre méltó.

Az oktatásügy alakulása szempontjából kedvezőtlen, hogy a tartományon belül a 15 év alattiak aránya 10%.

7. A bajor közoktatási rendszer

A bajor közoktatási rendszer bemutatása vertikálisan haladva az elemi szintű oktatástól a középfokú oktatás záró évfolyamáig történik, mivel az átjárhatóság vizsgálata az alsó és felső középfok szintjére irányul. A bemutatás tartalmazza a horizontális irányt is, hiszen a vizsgálat a szakképzéssel is érintkezik egyes iskolatípusok esetében.

7.1. Az általános iskola

Az általános iskola Bajorországban az első négy évfolyamot foglalja magába (elemi szint). A bajor oktatásügyi szabályozás alapján minden gyerek tankötelezett, aki adott év szeptember 30.-ig betölti a hatodik életévét. Az október, november, december hónapban született gyerekek szülei is kérhetik a gyermek iskolába történő felvételét. Nagy heterogenitást mutat az oktatásba belépők családi, szociális, etnikai háttere, és egyéni képességeik alapján is különbségek tapasztalhatóak. Az általános iskola feladata az alapvető műveltség közvetítése

²⁰ www.statistik-portal.de

²¹ Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen der Länder

és a további iskolai pályafutás megalapozása. Az alapkészségek megszilárdítása olvasás, számolás és írás tekintetében történik. E készségek elsajátítása mellett feladata ennek az időszaknak az érdeklődés felkeltése, viselkedési módok, zenei és gyakorlati készségek kialakítása. Az első, második évfolyamon a gyerekek heti 16 órában tanulnak anyanyelvet, matematikát, környezetismeretet, éneket és rajzot. A tanító az óra időtartama alatt a koncentrált tanulást gyakorlással, játékkal, mozgással és zenével köti össze. Harmadik osztálytól kiemelt szerepe van a nyelvoktatásnak heti két órában. Az általános iskolai tanítás sok játékos elemet tartalmaz. A hagyományos tanítási módszereket kiegészítik mozgásos tanítási formákkal.

A gyermek által nyújtott iskolai teljesítményről a szülők meghatározott időközönként értesítést kapnak. Ennek alapján láthatják gyermekük szellemi és gyakorlati fejlődését, a közösségben tanúsított viselkedését, tanulói magatartását, a munkához-tanuláshoz való viszonyulását. Az első osztályban és a második osztály első félévében verbális értékelést kapnak, ezután az értékelés érdemjegyekkel történik. A 3. osztály féléve után, valamint a 4. évfolyamon a szülőket informálják az általános iskola utáni továbbtanulási lehetőségekről. Májusban megkapják a gyerekek a továbbtanulási bizonyítványt (Übertrittszeugnis), részben ennek alapján dől el, hogy a tanulót felveszik-e az általa választott iskolatípusba. Ha ennek alapján nem felelne meg, próbatanításon vehet részt. Bajorországban a gyermekek teljesítményét 2007/2008-as tanév óta központi összehasonlító dolgozatokkal (Vergleichsarbeiten /VERA/) mérik a 3. osztályban, amit központilag értékelnek ki. Ezek az objektívnak tekintett eredmények segítik a szülőket, a tanárokat a gyermek számára megfelelő iskolatípus kiválasztásában.

7.2. A középfokú iskolák

Az 5. évfolyamtól az alsó középfok szintjén három általános képzettséget biztosító iskolatípust különböztethetünk meg:²² A középiskolát (Mittelschule), a reáliskolát (Realschule), a gimnáziumot (Gymnasium), és ezekhez csatlakozik negyedikként a gazdasági iskola (Wirtschaftsschule), ami bajor specialitás, és elvileg a szakképzési rendszerhez tartozik, erről majd később még lesz szó.

7.2.1. A középiskola (Mittelschule)

A középiskolát (Mittelschule²³ nevű iskolatípust) 5.-től 9. vagy 10. osztályig, vagyis az alsó középfok szintjéig bezárólag lehet látogatni. Feladata alapozó általános képzés nyújtása, valamint a szakmai orientáció kialakítása az egyéni képességek és kompetenciák fejlesztése mellett. Főleg az anyanyelv, a matematika és az angol nyelv oktatására fektetik a hangsúlyt a tantervek. A munka-gazdaság-technika tantárgy keretében a tanulók bepillantást nyerhetnek az egyes szakmacsoportokba, a gyárlátogatások során és a gazdaság szereplőinek (szakiskolák, munkaügyi központok, iparkamarák) a közreműködésével elősegítik a tanulók szakmai érdeklődésének felkeltését. Ennek alapján fontos szerepet játszik az oktatásban a különböző munkatechnikák, a munkavállalói magatartás, az együttműködő készség megtanítása. Az információtechnológia használatának a megismertetése is elengedhetetlen. A tanítás során az ismétlésre, a gyakorlásra, a felhasználásra és az elmélyítésre helyezik a hangsúlyt. Ez az iskolatípus alapvetően a szakképzésre, a horizontális irányban történő továbbhaladásra készít fel. Akik az úgynevezett Mittlere- Reife- Zug²⁴ irányt választják a 10. osztály végén, a reáliskolában (Realschule) megszerzhető végbizonyítvánnyal egyenértékű bizonyítványt kapnak.

²² Az iskolatípusok elnevezésénél a német kifejezéseket is használom, mert a magyarra történő fordításuk nem minden esetben adja vissza az általuk képviselt tartalmakat. Lásd az 1. sz. Melléklet.

²³ Ezt az iskolatípust 2012. augusztus 1-ig Hauptschule-nak nevezték.

²⁴ Középszintű iskolai végzettség, a Realschule-ban megszerzhető végzettséggel egyenértékű. Előnye, hogy megszerzéséhez nem kell iskolatípust váltani. Ezzel a végbizonyítvánnyal tovább lehet tanulni a gimnáziumban,

7.2.2. A reáliskola (Realschule)

A reáliskolában (Realschule) hat év alatt általános és szakmaorientáló képzést kapnak a tanulók. A tanulók az iskolatípusba általában a 4. osztály után lépnek be, de elvileg bármikor csatlakozhatnak új tanulók az 5. és 9. évfolyam során, akár a középiskolából (Mittelschule), akár a gimnáziumból. A reáliskolának (Realschule) kettős feladata van: egy széleskörű általános, valamint szakmai előkészítő képzés közvetítése. Ezzel megteremti az alapjait annak, hogy a tanulók belépjenek a szakképzésbe, másrészt biztosítja az iskolarendszerben való továbbhaladásukat egészen az érettségi megszerzéséig. A tanulók érdeklődésüknek megfelelően differenciálódhatnak a reáliskolán belül. Választhatják a nyelvi differenciálódást vagy a gazdaságtan-számvitel irányt vagy az információs technológiát, számítástechnikát. A 2010/11-es tanévtől meghirdették az úgy nevezett „Initiative Realschule 21”-t, amely képzési kínálatát növelte a természettudományos tárgyakkal, és emellett a nyelvek is prioritást élveznek. Az idegen nyelv oktatása egyébként is fontos szerepet játszik a reáliskolában, lehetővé teszik nemzetközi nyelvvizsgák abszolválását az iskola keretein belül, ez elsősorban az angol és francia nyelvre vonatkozik. 100 reáliskolában áttértek a két tannyelvű oktatásra 7. és 9. évfolyamon kísérleti jelleggel. Ezekben az intézményekben a földrajzot, történelmet, gazdaságtant, jogot vagy a biológiát tanulhatják a diákok angol nyelven. A reáliskolákban újabb idegen nyelvek tanulása vált lehetővé az utóbbi időben az angol és francia mellett: orosz, cseh (ezt a földrajzi közelség indokolta), kínai, török, lengyel, spanyol és olasz.

A gyengén teljesítő tanulóknak korrepetálásokat kínálnak, így segítve a végbizonyítvány megszerzését.

7.2.3. A gazdasági iskola (Wirtschaftsschule)

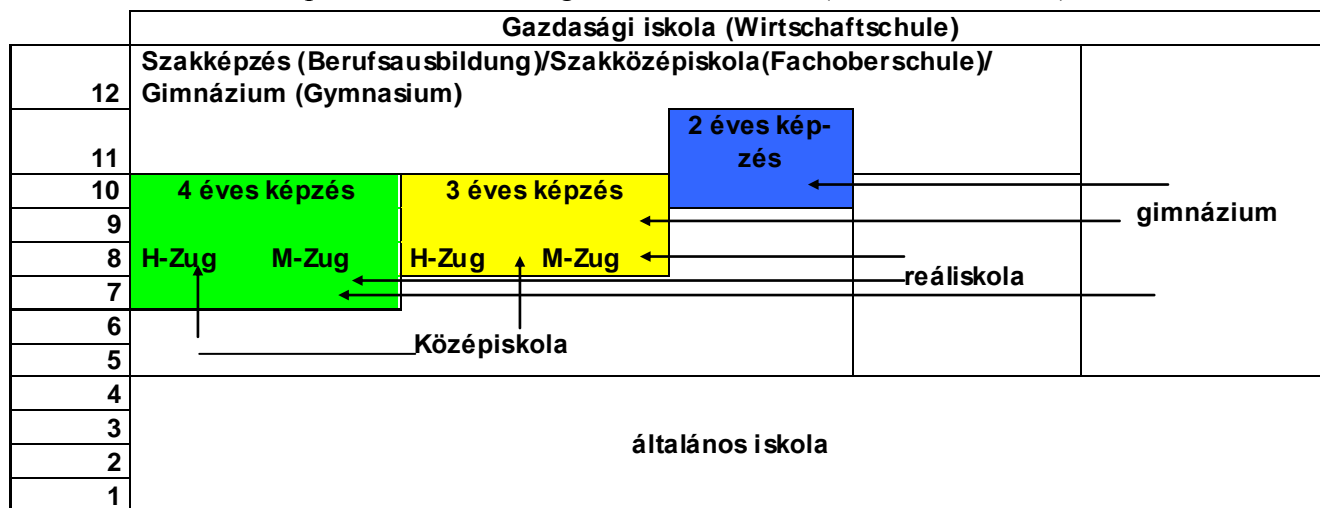
A gazdasági iskola (Wirtschaftsschule) bajor specialitás, az 1970-es években jött létre a kereskedelmi és gazdasági iskolákból. Az 1972-es szakképzési törvény a szakiskolai rendszerbe sorolta be, pedig ez az egyetlen szakiskola, amelyik alsó középfokú osztályokkal rendelkezik. Az iskola feladata az általános képzés, valamint a gazdasági és önkormányzati szakképzés biztosítása. A gazdasági iskola (Wirtschaftsschule) egy olyan szakiskola, amelynek van négy, három és két évfolyamos formája.

A négy évfolyamos a 7.-10. évfolyamot foglalja magába, a három évfolyamos a 8.-10. évfolyamot, a két évfolyamos a 10.-11. évfolyamot. Az alábbi ábra jól szemlélteti, hogy az iskola adott évfolyamára bármelyik általános képző iskolatípusból beléphetnek a tanulók. Négy és három éves képzési formában a tanulók választhatnak, hogy kereskedelmi (H- Zug) vonalon vagy matematikai (M- Zug) vonalon akarják bővíteni ismereteiket. Akik a kereskedelmi vonalat választják, a kereskedelmi szakképzésben találnak helyet. A matematikai képzést választók az ipari-technikai szakképzésben tanulhatnak tovább, vagy lehetőségük nyílik az érettségit adó szakközépiskolában (Fachoberschule) továbbtanulni. A három vagy négy évfolyamos képzés során választani lehet bizonyos, a jövő szempontjából meghatározó tantárgyakat, például céggyakorlatot, amelyek keretében gyakorlati üzleti eseteket dolgoznak fel, kapcsolódik hozzá banki vagy pénztárgyakorlat, ez elősegíti később a szakképzés irányába való orientálódást. A másik lehetőség a magasabb óraszámú informatikai képzés, amely során kiemelten tanulják a szövegszerkesztést és adatfeldolgozást.

a Fachoberschule-ban, vagy a szakképzésben. Ezt a végzettséget 2003 óta minden gimnáziumban meg lehet szerezni a 10. osztály után, ha valaki ki akar lépni a rendszerből. (Sokan az erfurti iskolai átmokfutó szörnyű tetteinek a motivációját abban látták, hogy a gimnáziumból kilépőként semmilyen végzettséggel nem rendelkezett, így kilátástalan helyzetbe került a munkaerőpiacon.)

A képzés záróvizsgával fejeződik be mindhárom képzési típusban (Wirtschaftschulabschluss), ez minden tartományban elismert középfokú végzettséget jelent, ha valaki kereskedelmi szakképzésben tanul tovább, annak számára a képzési idő egy évvel lerövidül.

4. ábra
Képzési alternatívák a gazdasági iskolában (Wirtschaftsschule)

Forrás: Saját szerkesztés

<http://www.gesetzebayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&doc.id=jlr-EUGBY2000rahmen&doc.part=X&doc.origin=bs> Art. 14. Wirtschaftsschule alapján

Az iskolák közötti átjárhatóság javítása céljából egyes középiskolákon (Mittelschule) belül gazdasági iskolát (Wirtschaftsschule) is működtetnek. Ez azt jelenti, hogy a középiskola tanulói orientálódhatnak gazdasági szakirányba, ilyen módon a tanulóknak nem kell 6. osztály után iskolatípust váltani. Ha a kísérlet kifut, az eredményeket oktatási szakemberek értékelik és eldöntik, hogy ebbe az irányba fejlődjenek-e tovább.

7.2.4. A gimnázium (Gymnasium)

Középfokon a legmagasabb képzettségi szintet biztosító intézménytípus a gimnázium. Nyolcosztályos, az 5. évfolyamtól a 12. évfolyamig terjed. Az általános iskola 4. osztályának az elvégzése után lépnek át a legtöbben a gimnáziumba.

Célja az általános képzés biztosítása és a tanulási képességek erősítése, az érettségire és a felsőfokú tanulmányokra történő felkészítés. A gimnáziumoknak egyre inkább új kihívásoknak kell megfelelniük, hiszen egyre heterogénebb tanulóközönsséggel dolgoznak származás, képzettségi viszonyok és a tanuláshoz való hozzáállás alapján. A kompetenciafejlesztés mellett nagy hangsúlyt helyeznek a személyiségfejlesztésre, az önállóságra nevelésre, az érdeklődési irányultság kialakítására. Azok a tanulók, akik nehezen alkalmazkodnak a követelményrendszerhez, egyéni támogatást kapnak. A kompetenciafejlesztés legfontosabb területei az anyanyelv, a matematika és az idegen nyelvek (a gimnáziumban két idegen nyelv tanulása kötelező). A második idegen nyelv tanulása a 6. évfolyamtól kezdődik, a 10. évfolyamtól további idegen nyelveket lehet tanulni. Az új fejlesztési koncepció szerint erősítik a természettudományos képzést (biológia, fizika, kémia és informatika tantárgyak támogatásával).

Aki a 10. évfolyamot sikeresen elvégezte, átléphet a gimnázium felső tagozatába. Minden teljesítmény, feleletjegy, dolgozatjegy, amit a tanuló a 11.-12. évfolyamon produkál az érettségi eredmény része. A 10. évfolyam után dönthet úgy a tanuló, hogy a középfokú

végzettséggel (mittlerer Schulabschluss) a szakképzésben tanul tovább, ezenkívül tanulmányait folytathatja a szakközépiskolában (Fachoberschule) is.

A gimnáziumi felső tagozaton (gymnasiale Oberstufe) a 11. évfolyamtól vannak kötelező és választható tantárgyak. Az úgynevezett alaptantárgyak, az anyanyelv, a matematika és az idegen nyelvek kötelezőek. Ezek mellé választani kell az irányultságnak megfelelő tantárgyakat: természettudományos tantárgyat és további idegen nyelvet vagy másik természettudományt vagy informatikát vagy történelmet és társadalomismeretet vagy földrajzot, gazdaságtant és jogot, esetleg művészeteket, zenét vagy sportot. Az óraszám, amit a tanuló a választott tantárgyakból fel tud tölteni, heti 10-11 óra.

A jövőbeni képzési területre történő szakosodás jegyében a tanulók szemináriumokat is választanak. Lehet tudományos szeminárium (Wissenschaftspropädeutisches Seminar) vagy projektszeminárium (Projekt-Seminar). Ezekben az órákon megismerkednek a tudományos technikákkal és azzal, hogy hogyan lehet csapatmunkában dolgozni. A tudományos szeminárium inkább a tudományos munkára, a kutatásra készít fel, míg a projektszeminárium gyakorlatiasabb, művészibb jellegű.

Az érettségi rendszer az elmúlt időkben változásokon ment keresztül. Minden tartományban a 12. évfolyam után lehet érettségit tenni, ebben igazodtak a tartományok a keleti országokhoz. A változtatás elfogadása nagy vitákat váltott ki az oktatásügyben és a médiában egyaránt. A 8 éves képzés elleni fő érv az volt, hogy nem tudják 8 évbe belesűriteni a 9 év anyagát. Ezt úgy oldották meg, hogy évfolyamonként heti 3 órával növelték a tanórák számát. A 8 év alatt érettségit szerzők eredményei összehasonlítva a 9 évig gimnáziumba járókéval pozitív eltérést mutat. A 9 évfolyamos érettségizők átlaga 2,4, a 8 évfolyamosoké 2,27.²⁵ Az elért érettségi átlagok alapján úgy tűnik, hogy 8 év alatt is ugyanolyan jól, sőt kicsit jobban fel lehet készülni az érettségire.

Az érettségiben három tantárgyból kell írásbeli vizsgát tenni és két tantárgyból szóbelit. Anyanyelvből és matematikából kötelező az írásbeli vizsga. A harmadik írásbelit és a két szóbelit a tanuló választja: vagy egy humán tudományból, idegen nyelvből, vagy választott tárgyából teszi le.

Bajorországban a tehetséges tanulók fejlesztése céljából számos helyen létrehoztak tehetségeket támogató gimnáziumokat (például Augsburgban, Münchenben, Bayreuthban, stb.). A rendkívül tehetséges tanulóknak arra is lehetőségük nyílik, hogy adott feltételek mellett átlépjenek egy gimnáziumi évfolyamot.

7.2.5. Az érettségit adó egyéb képzések

Az általánosan képző iskolák között meg kell említenünk a tartományban működő néhány egységes iskolát (Gesamtschule), ezeknek a száma Bajorországban nem kifejezetten elterjedt. Ezekben az iskolatípusokban irányultságot kell választani és ennek alapján lehet a középiskolában vagy reáliskolában a 10. évfolyam után megszerezhető középfokú végzettséget/alapműveltségi vizsgát letenni, vagy a gimnáziumi végzettséget megszerezni.

Az úgynevezett második utas képzések azoknak kínálnak végzettségszerzési lehetőséget, akik már dolgoznak, és már nem tankötelesek. Az esti iskolák különböző típusaiban (Abendrealschule, Abendgymnasium, Kolleg) három év alatt érettségit lehet szerezni. A Telekolleg nevű intézményben szakérettségit vagy középfokú végzettséget lehet elérni. Az utóbbi intézménytípus sajátossága, hogy itt a médián keresztül folyik az oktatás (televízió, internet).

²⁵ Bajorországban az osztályozás 1-6 közötti érdemjegyekkel történik. A 2,4-es átlaga magyar értékelési rendszerben 3,85-os, a 2,27-os átlag 4-es átlagnak felel meg. Az érdemjegyek átváltási skálája a 10. sz. mellékletben található.

7.3. A szakképzés

Horizontális irányban a szakképzés is a közoktatási rendszerhez tartozik. A magyarországihoz képest ez is rendkívüli sokszínűséget mutat. Ezt a területet csak érintőlegesen tárgyalom, mivel alapvetően nem része a kutatásnak. Azonban mégsem hagyható ki, mivel ebben a szerkezetben is található olyan iskolatípus, amelyikben megszerezhető az általános érettségi, vagyis ide nem csak a szakképzésből lehet átlépni, hanem az általános képzésből is.

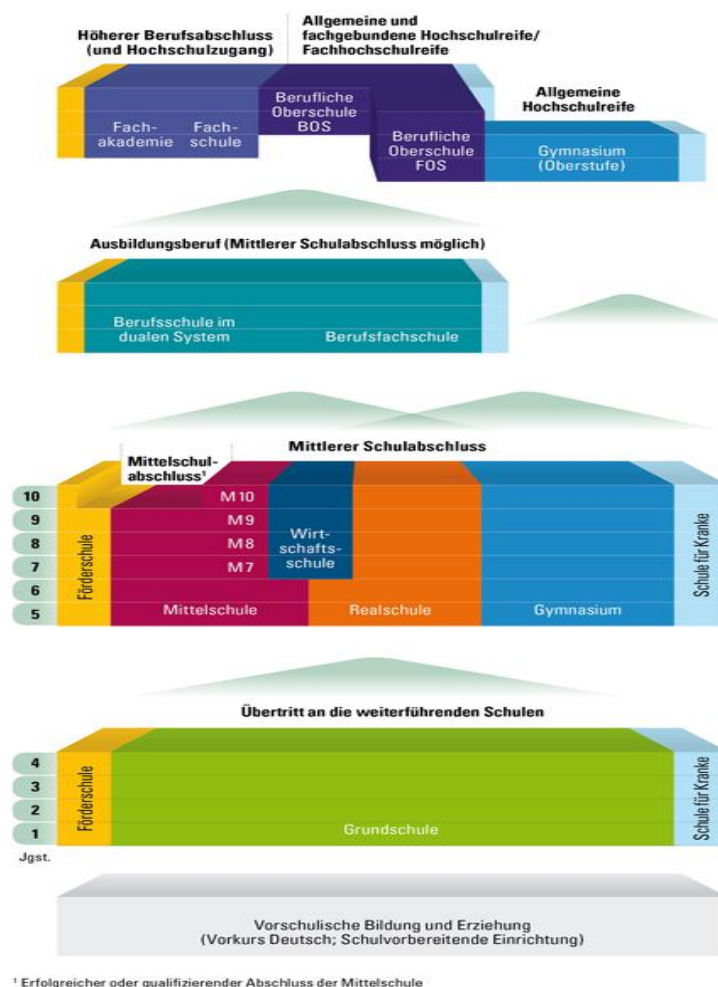
A szakiskolának (Berufsschule) az a feladata, hogy felkészítsen egy szakma gyakorlására és emellett az általános képzést is támogassa. Ennek megfelelően a szakképzésbe belépők egy évig alapozó képzést kapnak, és erre épül rá a kétéves szakirányú, duális képzés.

A másik típusú szakiskola (Berufsfachschule) három évfolyamos, itt képezik ki a kereskedelmi, az egészségügyi és szociális szféra szakképzett dolgozóit.

A szakképzés következő szintjein elhelyezkedő iskolákban (Fachakademie, Fachschule) szakérettségit lehet szerezni, ezeket az iskolatípusokat azok látogathatják, akik már rendelkeznek szakképzéssel.

A szakképzési rendszer legmagasabb szintjét a magyarországi szakközépiskolához hasonlítható két intézménytípus (Berufliche Oberschule/ BOS/és a Fachoberschule /FOS/) képviseli. Ezekben az iskolákban szakérettségit lehet szerezni, és akár az általános érettségiig is el lehet jutni, ennek megszerzésében a választóvonal a második idegen nyelv elsajátítása. A Berufliche Oberschule előkészítő osztályt szervez a szakképzésből jövők számára, erre épül a 12. és 13. osztály. A Fachoberschule szintén előkészítő osztályt szervez, de az általános képzésből jövők számára (középiskola, reáliskola), erre épül a 11. 12. és 13. évfolyam.

5. ábra
A bajor közoktatási rendszer ábrája

Forrás: Das bayerische Schulsystem
<http://www.km.bayern.de/eltern/schularten.html>

7.4. A bajor oktatási rendszer mutatói

A bajor oktatási eredmények jellemzésében fontos indikátorok a PISA- felmérések tartományi eredményei és a Kölni Gazdasági Intézet (Institut der Deutschen Wirtschaft Köln) által készített Bildungsmonitor nevű összehasonlítás. Ez az összehasonlítás a benchmarking²⁶ módszert alkalmazva, 13 indikátor szerint veti össze az egyes tartományok teljesítményét az oktatás területén, és rangsort állít fel. Az oktatási rendszerről alkotott kibernetikai paradigma alapján (Coombs 1971) az indikátorokat bemeneti és kimeneti szempontokra bontja.²⁷ A köz-

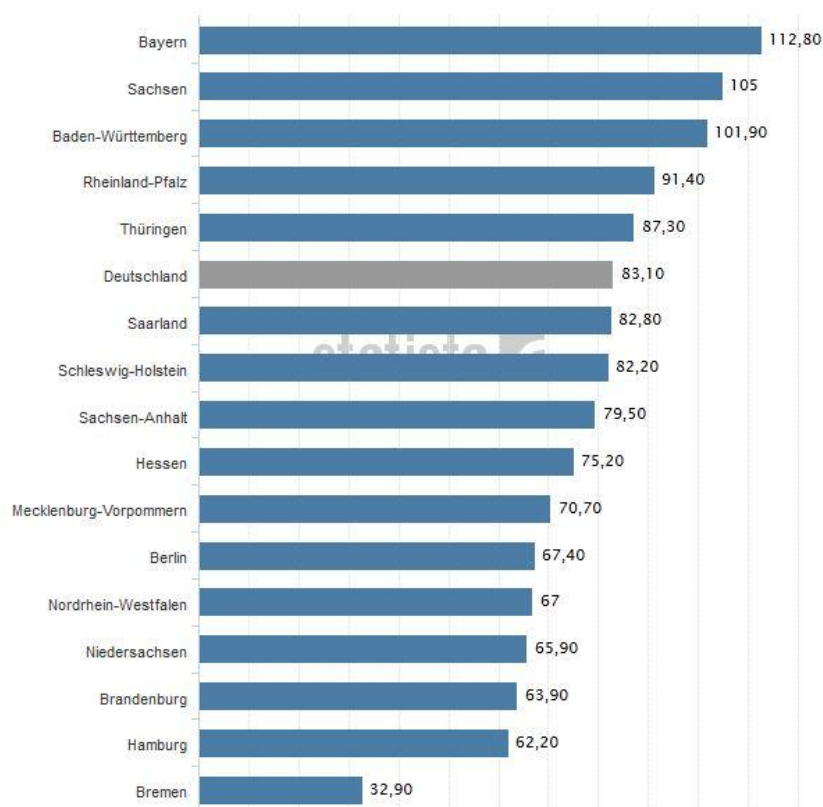
²⁶ Az OECD a benchmarking révén hat az egyes országok kormányzatainak oktatáspolitikájára (Kozma 2006). A benchmarking keretében összevetették a szervezet különböző funkcionális területeit, módszereit, folyamatait, eredményeit a többi tartomány hasonló jellemzőivel, hogy fény derüljön az oktatásban a teljesítménynövelési lehetőségekre.

²⁷ A vizsgálat során az oktatási rendszerben bemeneti jellemzőket különböztettek meg: 1. A kiadási prioritások mértéke az adott államháztartáson belül. 2. Mennyire hatékony az oktatásba investált erőforrások felhasználása? 3. Mennyire jók a gondoskodási feltételek? 4. Hogyan biztosított a támogatási rendszer a korai gyerekkor idején? 5. Mennyiben felel meg az oktatási rendszer a nemzetközi követelményeknek? Kimeneti szempontból vizsgálják a következőket: 6. Milyen az oktatási rendszer az időbeli hatékonysága, vesztenek-e a tanulók időt az oktatási rendszerben a nem megfelelő időbeosztás miatt? 7. Milyen az oktatás minősége, azaz az oktatás magas szinten fejleszt-e a kompetenciákat? 8. Fejleszt-e az oktatási rendszer a kompetenciákat, a fiatalok megszerzik-e a szük-

gazdasági szempontból végzett tartományi oktatásrendszer-elemzéssel jól összevethetők a tartományok oktatási teljesítményének a mutatói gazdasági és társadalmi szempontból.

Bajorország hét vizsgált területen átlagosan teljesít. A tartomány legnagyobb erősségei három területen mutatkoznak meg. Bajorországban a legjobb az oktatás minősége, példáulértékűen támogatják a szakképzésbe történő továbblépést, valamint az oktatásba investált erőforrásokat a leghatékonyabban használják fel. Ezen a három területen a 16 tartomány közül az első helyet szerezte meg.

6. ábra
Az oktatás minősége tartományonként a 2012-ben
Bewertung der Schulqualität in den Bundesländern nach dem Bildungsmonitor 2012 (in Punkten)

Forrás: Bildungsmonitor 2012.

<http://de.statista.com/statistik/daten/studie/201456/umfrage/schulqualitaet-in-den-bundeslaendern-nach-dem-bildungsmonitor/>

A harmadik helyet szerezte meg a kompetenciák fejlesztésében. A PISA- felmérések alapján a bajor tanulók eredményei a legjobbak az olvasás terén, és a végzettséget nem szerzők aránya a 3. legalacsonyabb ebben a tartományban.

A felmérés (Bildungsmonitor 2012) alapján nagyon kevés az óvodai férőhely, illetőleg az óvodákban dolgozók többnyire nem rendelkeznek felsőfokú végzettséggel, az általános iskolások számára kevésbé tudják biztosítani az egész napos felügyeletet. Ez azzal magyarázható,

séges képezéseket, végzettségeket a képzési idő végére? 9. Integráció képessége, képes-e az oktatási rendszer a szülői házból hozott hátrányokat a tanulási eredményekben láthatatlanná tenni? 10. Kapcsolódik-e a vertikális oktatási rendszer horizontálisan a szakképzéshez? 11. Milyen mértékben biztosítja a diploma megszerzésének lehetőségét? 12. Mennyiben támogatja az iskolarendszer a természettudományos és műszaki kompetenciák fejlesztését? 13. A felsőoktatás szerepet vállal-e a kutató utánpótlás kinevelésében?

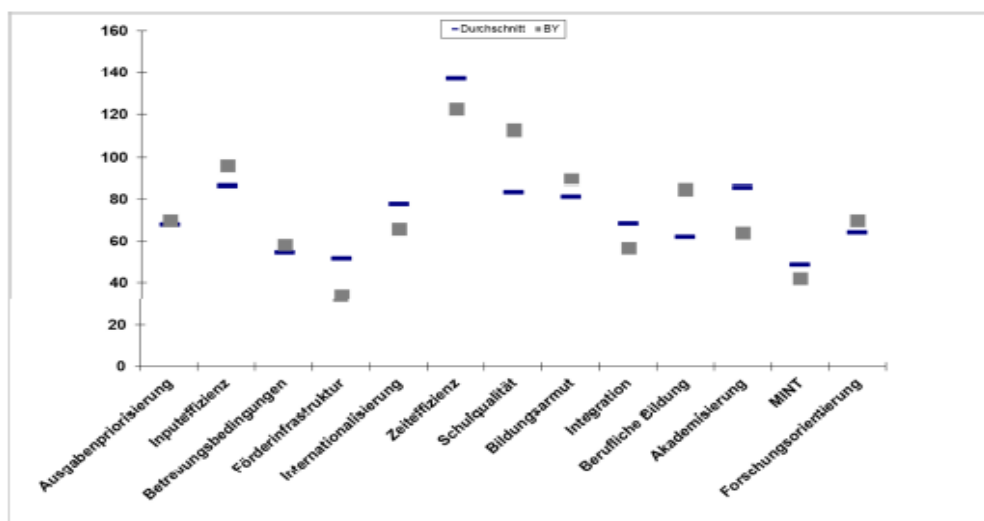
hogy a nyugati tartományokban nem volt olyan nagyarányú a nők munkába állása a megosztottság évtizedeiben, mint a keleti országokban, így ez az intézményhálózat nem szorult annak idején fejlesztésre. Jelenleg a felmérések ezt hiányosságként jelzik.

A diploma megszerzésének lehetőségeiben és a természettudományos tantárgyak oktatásának prioritizálásában elmarasztalja a Bildungsmonitor 2012 tanulmány Bajorországot. Megjegyzik, hogy ez a két összefüggés a bajor gazdaságban mérnökhiany eredményez. Az oktatási rendszeren belül az idővel történő helyes gazdálkodás is problémákat vet fel, ebben a 14. helyet foglalja el a tartományok között. A felmérés túl magasnak találja alsó középfokon az osztályismétlő tanulók számát. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy az oktatási rendszer rendkívül átjárható, így élhetnek a gyerekek az iskolaváltás lehetőségével, sokan váltanak alsó középfokon magasabb végzettséget nyújtó intézménytípusba. Annak érdekében, hogy az új követelményrendszerhez igazodjanak, nem a következő évfolyamon folytatják tanulmányaikat, hanem az elvégzett évfolyamot inkább megismétlik az új intézménytípusban. Igaz, hogy ez felveti az idővel nem hatékonyan történő gazdálkodás kritikáját - ahogy már utaltam rá -, de a tanuló könnyebb boldogulásának az esélyét támogatja a munkaerőpiacon a későbbiekben, tehát hosszú távon a látszólagos idővesztés jó befektetésnek bizonyul.

Ha összegezzük a vizsgált tényezőket, Bajorország a tartományok között az előkelő 4. helyet foglalja el oktatás-közgazdasági szempontból a megszerzhető képzés minősége és hatékonysága vonatkozásában.

7. ábra

Bayern im Bildungsmonitor 2012

Quelle: Institut der deutschen Wirtschaft Köln

Összesített ábra Bajorországról a 2012-es képzési monitoring szerint elért eredményekről²⁸

Forrás: Institut der deutschen Wirtschaft Köln

²⁸Az ábra kifejezéseinek feloldása: Durchschnitt = átlag, BY = Bajorország, Ausgabenpriorisierung = kiadási prioritások, Inputeffizienz = oktatásba investált erőforrások hatékonysága, Betreuungsbedingungen = gondoskodási, felügyeleti feltételek, Förderinfrastruktur = támogatási rendszer, Internationalisierung = nemzetközi feltételek, Zeiteffizienz = időhatékonyság, Schulqualität = oktatás minősége, Bildungsarmut = hátrányos helyzet kezelése, Integration = integráció, berufliche Bildung = szakmai képzés, Akademisierung = diploma szerzés lehetősége, MINT = természettudományos és műszaki kompetenciák fejlesztése, Forschungsorientierung = kutató utánpótlás

Az országos PISA- felmérésen alapuló úgynevezett PISA- E²⁹ felmérést is felhasználtam a vizsgálatba bevont tartomány oktatási mutatóinak értelmezéséhez. A PISA-E (PISA-Erweiterung) felmérést Németországban a PISA- vizsgálat után két nappal végzik. Ez kiegészítése a nemzetközi vizsgálatnak. Ezer olyan iskolában bonyolítják le a PISA-E-t, amelyek nem vettek részt a nemzetközi PISA- felmérésben. Ennek a második, kibővített felmérésnek a szükségességét azzal indokolják, hogy a jóval nagyobb mintát felvonultató felmérés eredményei adekvátabbak. Az így kapott adatok alkalmasak arra, hogy a tartományi eredmények és az iskolatípusok közötti eltérések vonatkozásában oktatáskutatók összehasonlításokat tegyenek.

A fenti mérés alapján 2000-ben a matematika és természettudományok területén Bajorország az élen végzett. 2006-ban a második helyet szerezte meg ugyanezekben a területeken. A Bildungsmonitor 2012 és a PISA- felmérések eredményeinek összegzése azt mutatja, hogy Németországon belül Bajorország jó oktatási mutatókkal rendelkezik. Az alábbi ábra mutatja, hogy Bajorország mindegyik vizsgált kompetencia területén az OECD átlag felett teljesített. Az ábrán a zöld szín jelöli az OECD- átlag feletti teljesítményt, a sárga az OECD- átlagnak megfelelő, a pirossal beszínezett értékek pedig az átlag alatti teljesítményt jelzik.

8. ábra
Tartományi eredmények a 2003-as PISA – E vizsgálat alapján

Land	Mathematische Kompetenz	Adjustierte Mittelwerte Mathematik	Lesekompetenz	Naturwissenschaftliche Kompetenz	Problemlösekompetenz
Bayern	533	530	518	530	534
Sachsen	523	516	504	522	527
Baden-Württemberg	512	512	507	513	521
Thüringen	510	501	494	508	511
Sachsen-Anhalt	502	490	482	503	501
Saarland	498	499	485*	504	500
Schleswig-Holstein	497	491	480	497	509
Hessen	497	498	484	489	507
Niedersachsen	494	497	481	498	506
Rheinland-Pfalz	493	494	485	497	508
Mecklenburg-Vorpommern	493	491	473	491	502
Brandenburg	492	485	478	486	504
Berlin	488	487	481	493	507
Nordrhein-Westfalen	486	491	480	489	500
Hamburg	481	488	478	487	505
Bremen	471	478	467	477	491
Deutschland	503	503	491	502	513
OECD-Durchschnitt	500	500	494	500	500

Forrás: www.gew-bw.de/PISA-E-2003.html

Az egyes kompetenciaértékek alapján a tartományok között is az első Bajorország. A közvélekedés is erősnek tartja ezt az oktatási rendszert,³⁰ sokan az iskolarendszer háromosztásában látják a siker titkát.

²⁹ A nemzetközi PISA felmérést Németországban PISA-I-ként (International), az országosan kibővített PISA felmérést PISA-E-ként (Erweiterung) jelölik.

³⁰ <http://www.deutsche-handwerks-zeitung.de/bayerisches-handwerk-will-dreigliedriges-schulsystem-erhalten/150/3018/76623/> Letöltés: 2013.08.10.

<http://www.merkur-online.de/aktuelles/bayern/spaenle-pisastudie-dreigliedriges-schulsystem-sich-bewaehrt-20728.html> Letöltés: 2013.08.10.

<http://www.jurabilis.de/?/archives/2577-Dreigliedriges-Schulsystem-Vorbildliche-Durchlaesigkeit-in-Bayern.html> Letöltés: 2013.08.10.

<http://www.eltern.de/schulkind/grundschule/Umfrage-dreigliedriges-Schulsystem.html> Letöltés: 2013.08.10.

7.5. Az átjárhatóság szabályozása Bajorországban

Az oktatási törvények részletesen szabályozzák az iskolaváltást Németországban az alapelvektől az egyes tartományokra vonatkozó rendelkezésekig. Az átjárhatóság jogszabályi vizsgálata szempontjából először a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmányának első bekezdése- az emberi alapjogokra vonatkozó rész- a meghatározó, amely az oktatásüggyel és az oktatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos. Az iskolák közötti átjárhatóság szempontjából alapelveket közvetítenek a Kultuszminiszteri Konferencia (Kultusministerkonferenz) határozatai. Ez a szervezet felügyeli az oktatásügy és a kultúra területét az alkotmány szellemében, bár minden szövetségi állam önállóságot élvez az oktatásügy kérdésében. A Kultuszminiszteri Konferencia feladata az, hogy egész Németország területén biztosítsa a kooperációt a tanulóknak, a hallgatóknak, az oktatóknak számára és a tudomány területén dolgozók számára a legnagyobb mobilitást. Ez teszi lehetővé az iskolai végzettség bizonyítványok egybevetettségét és elismerését, ez biztosítja az oktatás meghatározott színvonalát. A Kultuszminiszteri Konferencia határozatai azért fontosak a kutatás szempontjából, mert ajánlásokat fogalmaznak meg az iskolai átmenettel kapcsolatban: annak eldöntése, hogy melyik a legmegfelelőbb iskolatípus egy gyermek számára, nem történhet néhány óra alatt nyújtott teljesítmény alapján, ennek az eljárásnak hosszabb időt kell felölelnie, valamint figyelembe kell venni a szülők jogát az iskolaválasztással kapcsolatban. Az egész Németországra érvényes oktatásügyi szabályozás után a bajor tartományi törvénykezés által hozott jogszabályokat tekintetem át.

A Bajor Alkotmány a tartomány minden polgárának biztosítja a képességeinek megfelelő képzettség megszerzésének lehetőségét. A közoktatási rendszer a tanulóknak többféle lehetőséget kínál arra, hogy bizonyos iskolai végzettségeket megszerezzenek. A Bajor Kultuszminisztérium a rendszer egymásra épülését hangsúlyozza, vagyis minden megszerzett végzettséggel egy következő út nyílik a tanuló előtt egy még magasabb végzettség megszerzésére, tehát nem zsákutcás a rendszer. Az első iskolatípus- választás az általános iskola után nem jelent végleges döntést a képzési rendszerben történő továbbhaladás szempontjából, hiszen a továbbiakban újabb iskolatípus váltás (Schulwechsel) lehetséges.

7.5.1. Átjárhatóság az elemi szint után

Az általános iskola (Grundschule) 1-4. évfolyamának az elvégzése után a magasabb szintű iskolába történő átlépést (Übergang/ Übertritt) különböző elemek határozzák meg: a szülők már a 3. évfolyam után információkat kapnak a továbbtanulási lehetőségekről. Az iskola a 4. évfolyamon májusban az általános iskolában elért eredmények alapján ajánlást fogalmaz meg a tanulóknak számára, hogy melyik iskolatípusban lenne célszerű a továbbiakban tanulmányokat folytatni. Majd megkapják a diákok továbbtanulási bizonyítványukat (Übertrittszeugnis). Ez a bizonyítvány tartalmazza a megszerzett érdemjegyeket anyanyelvből, matematikából, környezetismeretből, valamint jellemzik a tanuló tanuláshoz és munkához való hozzáállását és szocializációs képességeit. Akkor javasolják a gimnáziumban történő továbbtanulást, ha a tanuló átlaga a 2,33-ot [nálunk: 3,9]³¹ eléri. A reáliskolában (Realschule) történő továbbtanulást javasolják, ha az átlag legalább 2,66-os [3,7]. Emellett a tanuló próbatanításon vehet részt abban az iskolában, ahol a tanulmányait a jövőben szeretné folytatni, így ízelítőt kaphat az ottani követelményekből, ami a döntést megkönnyítheti az iskolaváltással kapcsolatban. Az iskolai pályafutás eldöntésében a szülői akaratot is figyelembe veszik. A

³¹ Bajorországban az osztályozás 1-6 közötti érdemjegyekkel történik. Lásd a 25-ös lábjegyzet. A legjobb érdemjegy az 1, a legrosszabb 6. A 2,33-os átlag a magyar értékelési rendszerben 3,9-es átlagnak felel meg. A továbbiakban a kapesos zárójelben lévő szám az itthon használatos skálán mutatja az átlagot. Az érdemjegyek átváltási skálája a 10. sz. mellékletben található.

bajor iskolai rendszer átjárhatóságának köszönhetően ha a tanuló 10 évesen hibás döntést hoz, a következő évfolyamokon lehetősége nyílik a korrekcióra.

7.5.2. Átjárhatóság az alsó és felső középfok szintjén

Alsó középfokon az 5. évfolyamot átmeneti évfolyamként fogja fel az iskolaügy, amelynek célja az általános iskolából történő átállás megkönnyítése, ezt segíti az is, hogy általános iskolai tanárokat (őket Lotse-nak nevezik) is alkalmaznak, akiknek a feladata a tanulók kalauzolása az új évfolyamon. Ez azt jelenti, hogy ezen az évfolyamon megismertetik a tanulókat a választott iskolatípus követelményeivel és elvárásaival, így kiderül, ha nem megfelelő döntést hoztak a 4. osztály után. Az 5. évfolyam után lehetőségük nyílik a tanulóknak arra, hogy iskolatípust váltsanak, ha a választott iskolatípus követelményeit túl nehéznek vagy túl könnyűnek találják.

Az általános iskola után a *középiskolába* (*Mittelschule*) azok kerülnek be, akiknek a tanulmányi átlaga 2,66 [3,7] alatt van anyanyelvből, matematikából és honismeretből. Az ennél jobban teljesítő tanulóknak javasolják a *reáliskolát* (*Realschule*). Azoknak a gyerekeknek akik a megadott átlagnál rosszabb eredményt érnek el, de a szülők azt szeretnék, hogy a reáliskolába járjanak, úgynevezett próbatanításon (*Probeunterricht*) kell részt venniük. Ez tulajdonképpen egy többnapos vizsga, ahol a tanulók írásbeli és szóbeli jegyeket is szereznek, ha ezen elérik a kívánt szintet (3,00 [3,4] átlag), akkor nyerhetnek felvételt a reáliskolába. Ahhoz, hogy a tanuló az általános iskola után *gimnáziumba* (*Gymnasium*) léphessen, 2,33-os [3,9] átlagot kell teljesítenie anyanyelvből, matematikából és honismeretből a 4. évfolyamon. Aki nem éri el ezt a szintet, annak lehetősége van próbatanításon részt venni, ahol írásbeli és szóbeli teljesítményét is értékeli anyanyelvből és matematikából. Ha ott 3,00 [3,4] átlagot elér, akkor folytathatja a tanulmányait a gimnáziumban.

A 4. évfolyam végén meghozott döntés nem végleges, van lehetőség az iskolai pályafutás módosításra. Ha valaki a középiskola 5. évfolyamán anyanyelvből és irodalomból, valamint matematikából legalább 2,00 [4,2] átlagot ér el, átléphet a következő évfolyamon a gimnázium 5. évfolyamára. Ha az előbb említett tantárgyakból a diák 2,5 [3,8] átlagot produkált, akkor a reáliskola 5. évfolyamára mehet át. A 6. évfolyam elvégzése után a gimnáziumba csak felvételi vizsga teljesítése után lehet váltani. A reáliskola 6. 7. 8. vagy 9. évfolyamára bármikor át lehet lépni a középiskolából, abban az esetben, ha 2,00 [4,2] átlagot ér el a tanuló anyanyelvből, matematikából és angolból. Láthatjuk, ha valaki minél több időt tölt a kevésbé magas végzettséget kínáló iskolatípusban, annál inkább nehezednek a feltételek a magasabb végzettséget nyújtó iskolatípusba történő átlépéshez. A 7–10. évfolyam között a középiskolán belül lehetséges az átjárás a különböző specializációk között, természetesen ezt is elért átlagokhoz kötik. A négy vagy három évfolyamos *gazdasági iskola* (*Wirtschaftsschule*) különböző évfolyamaira át lehet lépni a középiskolából a 6. évfolyam után abban az esetben, ha a tanuló anyanyelvből, matematikából és angolból legalább 2,66-os [3,7] átlagot ért el. A reáliskolából és a gimnáziumból érkező tanulóknak kevésbé jó átlagot kell ugyanehhez produkálniuk, hiszen a fenti tantárgyakból legalább 4 [2,6] osztályzatot kell elérni, illetve egy 5 [1,8] osztályzat még elfogadott. Akik a fenti elvárásokat nem teljesítik, még részt vehetnek próbatanításon, valamint a próbatanításon az elfogadottnál gyengébb teljesítmény esetén a szülői akarat is figyelembe vehető a gazdasági iskola látogatása szempontjából. A gimnáziumi évfolyamokról bármikor váltani lehet a középiskola megfelelő évfolyamára.

Azok a tanulók, akik az általános iskola után a reáliskola 5. osztályában folytattak tanulmányokat, adott feltételekkel folytathatják további tanulmányaikat gimnáziumban. Ha anyanyelvből és matematikából legalább 2,5-es [3,8] átlagot elérték, ebből az iskolatípusból átléphetnek a gimnáziumba. Ennek a hátránya az, hogy ez egy év veszteséggel jár, hiszen meg kell ismételné az 5. évfolyamot. A 6. évfolyamról is át lehet lépni gimnáziumi osztályba azo-

nos feltételekkel, ha a tanuló anyanyelvből, matematikából és angolból 2,5-es [3,8] átlagot ér el. Ha nem akar a tanuló évvesztéséget, akkor felvételi vizsgát kell tennie. Ugyancsak ez érvényes akkor, ha a tanuló 7. vagy felsőbb évfolyamra szeretne átlépni a gimnáziumba a középiskolából vagy a reáliskolából. A gimnázium megfelelő évfolyamának elvégzése után korlátozás nélkül át lehet lépni a reáliskola következő évfolyamára. A bajor közoktatási törvény a gazdasági iskolából lehetőséget biztosít a 7-9. évfolyamokra történő átlépésre, ha teljesíti a tanuló a próbaidőszak alatt az elvárt követelményeket. A reáliskola 10. évfolyamára felvételi vizsga és próbaidő letétele esetén lehet átmenni minden iskolatípusból, ettől abban az esetben tekintenek el, ha a tanuló megkapta a 10. évfolyamra léphet minősítést a többi iskolatípusban.

A középiskolában, a reáliskolában, vagy a gazdasági iskolában megszerzett vég bizonyítvány (Mittlerer Schulabschluss), vagyis a 10. évfolyam elvégzése után is lehetőség van arra, hogy a tanuló a tanulmányait a gimnáziumban folytassa. A diákok általában a 10. évfolyamra lépnek be – ez gyakorlatilag ebben az esetben is évismétlést jelent, de erre többnyire azért van szükség, mert a középiskolában és a reáliskolában csak egy idegen nyelv tanulása kötelező, így ebből a szempontból fel kell zárkózni a többiekhez. Ennek a megkönnyítését szolgálja az, hogy bizonyos gimnáziumokban úgynevezett bevezető osztályokat szerveznek, amelyeknek az a feladata, hogy elmélyítsék és pótolják azokat az ismereteket (például második idegen nyelv) a tanulók számára, amelyek a gimnáziumban a 11. évfolyamtól szükségesek az érettségire történő felkészülés szempontjából. Ennek az elvégzése után folytatják a diákok a tanulmányaikat az általuk kiválasztott gimnázium 11. osztályában. Bevezető osztály Bajorországban jelenleg 36 településen működik, ezeknek a számát a kultuszminisztérium növelni akarja azokon a helyeken, ahol eddig viszonylag ritka volt a reáliskolából gimnáziumi osztályokba történő átlépés, hogy ezzel is elősegítse az úgynevezett későn érő, hátránnyal induló tanulók számára a magasabb végzettség megszerzésének lehetőségét. A gimnázium 11. évfolyamára közvetlenül is beléphetnek a jó képességű tanulók a 10. év végi záróvizsga megszerzése után abban az esetben, ha tanultak második idegen nyelvet a korábbi iskolai évek alatt, valamint anyanyelvből, matematikából és idegen nyelvből legalább 1,5-es [4,6] átlaggal rendelkeznek.

A gimnáziumi tanulmányok folytatásánál könnyebb út az érettségéhez, ha valaki a 10. évfolyam záróvizsgálja után úgynevezett szakközépiskolában (Fachoberschule /FOS/) tanul tovább. Ennek az iskolatípusnak közvetlenül a 11. évfolyamára az léphet, aki rendelkezik a 10. évfolyam utáni záróvizsgálával és anyanyelvből, angolból és matematikából legalább 3,5-es [3] átlaggal. Ez az iskolatípus olyan érettségit ad, amellyel egyes műszaki főiskolákon lehet továbbtanulni. Ennek az iskolatípusnak a létjogosultságát igazolja, hogy a felsőoktatásba érkezők 43%-a Bajorországban nem a gimnáziumból jön. A szakképzésből is létezik átjárás a felsőfokú tanulmányokra jogosító speciális érettségi, a szakérettségi (Fachhochschulreife)³² megszerzésére.

7.6. Átjárhatóság a statisztikai adatok alapján

A bajor oktatási kormányzatnak az a célja, hogy tovább erősítse az iskolai rendszer átjárhatóságát. Ez azt jelenti, hogy egyre több tanuló élhet az iskolaváltás lehetőségével annak érdekében, hogy megszerezze a célul kitűzött iskolai végzettséget. A 4. évfolyam után hozott hibás döntés oka lehet a nem megfelelő iskolai tanácsadás, vagy a tanulási támogatás hiánya. Az iskolaváltás lehetőségét az oktatásügyi törvények bizonyos teljesítményhez kötik. Az iskolaváltás, ellentétben az elemi oktatás utáni iskolai átmenettel, szinte bármelyik évfolyamból történhet. A középiskola 5–8. évfolyamáról, a gazdasági iskola 7–9. évfolyamáról, a reáliskola 5–9. évfolyamáról és a gimnázium 5–11. évfolyamáról.

³² Ez a típusú érettségi bizonyos főiskolákon történő továbbtanulásra jogosít.

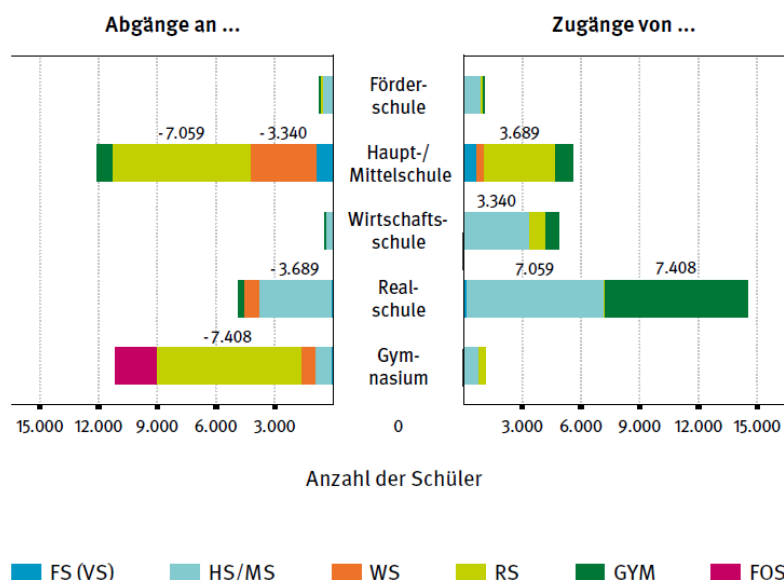
A Bildungsbericht Bayern című statisztikai adattár szolgált arról adatokat, hogy milyen gyakran váltanak a különböző iskolatípusokból és melyik évfolyamról a leggyakoribb az iskolaváltás Bajorországban. Az adatok összegzése során felhasználtam Bellenberg (2012) adatait, aki a Bertelsmann Stiftung megbízásából készített adatsorokat az összes német tartomány átjárhatóság vizsgálatának vonatkozásában. Az ebben közölt adatok egy évvel frissebbek, valamint Bellenberg saját kvantitatív kutatási eredményeit is tartalmazzák. Ezzel magyarázhatók az általam feldolgozott adatok és az ő adatai közötti számszerű eltérések.

Az iskolaváltás valószínűsége Bajorországban a középiskolából (Mittelschule, 2011 előtt: Hauptschule) a legnagyobb, 2010-ben például onnan 12034 gyerek változtatott. Ha arányaiban összehasonlítjuk az iskolatípusok közötti mozgást megállapíthatjuk, hogy a középiskolát tanulónak 7,1%-a hagyja el a középiskolát a váltás szándékával, ezt követik a gazdasági iskola és a gimnázium diákjai 3,2%-kal, valamint a fejlesztő iskolák 3%-kal. A legkisebb arányú a váltás a reáliskolákból: 2,5%. Az iskolaváltási statisztikában azt is érdemes megfigyelni, hogy melyek azok az iskolatípusok, amelyek leginkább tanulókat veszítenek a váltás során. Az iskolaváltással az egyes iskolák nem csak tanulókat veszítenek, hanem újakat nyernek is. Vannak olyan iskolatípusok, ahol nagyobb az iskolát elhagyók száma, mint a bejövők aránya. A középiskola és a gimnázium több tanulót veszít az iskolaváltással, mint amennyit nyer. Az iskolaváltások legnagyobb nyertese a reáliskola: háromszor annyian váltanak a reáliskolába, mint amennyi tanuló kilép onnan. Ez azzal indokolható, hogy a reáliskola megfelelő továbblépési lehetőséget kínál mind a szakképzés, mind pedig a felsőfokú tanulmányok irányába, és kevésbé teljesítmény orientált.

9. ábra
Iskolatípus-váltások a 2009/2010-es tanév adatai alapján³³

Schulartwechsel 2010

Schulartwechsel nach Schularten aus dem Schuljahr 2009/10 in Bayern

Forrás: Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung

³³ Az ábra rovatainak a feloldása: Abgänge an = távozás, Zugänge von = bejutás, FS = Förderschule, HS/MS = Mittelschule, WS = Wirtschaftsschule, RS = Realschule, GYM = Gymnasium, FOS = Fachoberschule. Az iskolatípusok magyar megfelelői az 1. sz. mellékletben találhatóak.

A középiskolából a tanulók válhatnak reáliskolába, gimnáziumba, gazdasági iskolába vagy fejlesztő iskolába. A váltás az 5., 6., 7. és 8. évfolyam után lehetséges. Az 1. táblázat statisztikai adatai alapján megállapítható, hogy a legtöbb tanuló az 5. évfolyam után vált. Ennek lehetnek intézményi és személyes okai, a kérdőívek alapján ez elemezhető. A legtöbben a reáliskolába váltanak ez az 5. évfolyamon tanulók 14,2%-a, gimnáziumba 1,5%-uk vált. A gazdasági iskola a 7. osztálytól kezdődik, így ide ezen az évfolyamon nem lehetséges a váltás. Az 5. osztály átmeneti jellegét igazolja, hogy a 4. osztály végén hozott döntést ezen az évfolyamon sokan korrigálják. Az 5. évfolyamon a későbbi magasabb szintű képzettség megszerzésének reményében a legtöbb váltási szándék a reáliskolába irányul.

A 6. évfolyam után kevés tanuló vált reáliskolába (0,8%), ezen az évfolyamon kicsi a változtatási hajlandóság vagy szándék, ugyanez tükröződik a gimnázium irányába (0,1%). Egyik lehetséges oka ennek, hogy jól működik az 5. évfolyam orientáló jellege, és a többség ekkor dönt a tapasztalatok alapján a képzési irányt illetően. A váltók nagy része a gazdasági iskolába megy át, hiszen ebben az iskolatípusban 7. osztálytól kezdődik az oktatás. Ide a középiskola 6. évfolyamának a 4,8%-a lép át.

A középiskolát látogatók közül a 7. évfolyamtól kezdődően nagyon kevesen változtatnak képzési pályafutásukon, ahogy az 1. sz. táblázat mutatja. Leginkább a gazdasági iskolába váltanak a tanulók az említett évfolyamról. A 8. évfolyamtól az előbb leírt tendencia még inkább folytatódik: az iskolatípust váltók aránya már az 1%-ot sem éri el. A váltás során a gimnázium a legkevésbé preferált intézmény, ennek oka az, hogy a második idegen nyelv tanulásának hiánya nehezen teszi lehetővé több év elteltével a gimnáziumi követelményrendszerhez történő csatlakozást alsó középfokon.

1. táblázat

Iskolaváltás a középiskolából (Mittelschule/ Hauptschule) Bajorországban
a 2009/2010-es tanévben

évfolyam	tanulók száma	kiegészítő iskolába váltók		reáliskolába váltók		gazdasági iskolába váltók		gimnáziumba váltók	
		szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány
5.	45 505	306	0,7%	6 450	14,2%	–	–	704	1,5%
6.	40 552	242	0,6%	320	0,8%	1 941	4,8%	32	0,1%
7.	42 774	183	0,4%	223	0,5%	1 091	2,6%	18	<0,1%
8.	41 058	133	0,3%	66	0,2%	308	0,8%	17	<0,1%
össz.	169 889	864	0,5%	7 059	4,2%	3 340	2,0%	771	0,5%

Saját szerkesztés Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung adatai alapján

A 2. táblázat statisztikai adatai azt mutatják, hogy a reáliskolában tanulók körében nagyon kicsi az iskolaváltási kedv. Ennek egyik oka lehet, hogy itt a 10. évfolyam után a végzettség mittlere Reife-vel (10. évfolyam utáni középszintű végzettség) zárul, amely újabb továbbhaladási lehetőségekre jogosít fel az iskolarendszerben az általános érettségiig bezárólag. Az 5. évfolyamtól a 9. évfolyamig a tanulóknak mindössze 2,4%-a változtat iskolai pályafutásán. A gimnáziumba történő váltás nagyon ritka, az 5. évfolyamon a tanulók 0,6%-a vált. Ez az adat is alátámasztja a már korábban leírtakat, hogy az 5. évfolyam orientációs évfolyam, tehát a legtöbben ilyenkor változtatnak tanulmányi pályafutásukon. Ez részben jellemző a 6. évfolyamra is. A gazdasági iskolába történő váltás konstans értékeket vesz fel, minden évfolyamra.

lyamon 0,5% körül mozog. A reáliskolából legtöbben az alacsonyabb képzési szintet biztosító középiskolába váltanak. Az ő számarányuk 1,2-1,5% körüli értékeket vesz fel, kiugrás a 7.- 8. évfolyamon tapasztalható. A 7. évfolyamon megmáshélszereződik, a 8. évfolyamon pedig megduplázódik a középiskolába történő váltások száma. A tendencia azt mutatja, hogy a kevésbé jól teljesítők az alsó középfok vége felé inkább már a 9. vagy 10. évfolyam utáni középfokú végzettség megszerzésére koncentrálnak, és jobban a szakképzés irányába orientálódnak.

2. táblázat

Iskolaváltás a reáliskolából (Realschule) Bajorországban a 2009/2010-es tanévben

évfolyam	tanulók száma	kisegítő iskolába váltók		középiskolába váltók		gazdasági iskolába váltók		gimnáziumba váltók	
		száma	arányuk	száma	arányuk	száma	arányuk	száma	arányuk
5.	35 957	22	0,1%	430	1,2%	–	–	212	0,6%
6.	38 212	9	<0,1%	563	1,5%	175	0,5%	29	0,1%
7.	41 105	31	0,1%	883	2,1%	233	0,6%	15	<0,1%
8.	41 400	17	<0,1%	1 210	2,9%	201	0,5%	14	<0,1%
9.	40 378	12	<0,1%	603	1,5%	182	0,5%	8	<0,1%
összesen	197 052	91	<0,1%	3 689	1,9%	791	0,4%	278	0,1%

Saját szerkesztés Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung adatai alapján

A gazdasági iskolából inkább az alacsonyabb végzettségi szintet biztosító középiskola felé áramlanak a tanulók a 3. táblázatban közölt adatok szerint, arányuk a 8. évfolyam után a legnagyobb. Gimnáziumba a statisztikai adatok szerint gyakorlatilag nincs váltás (12 546 tanulóból 1).

3. táblázat

Iskolaváltás a gazdasági iskolából (Wirtschaftsschule) Bajorországban a 2009/2010-es tanévben

évfolyam	tanulók száma	kisegítő iskolába váltók		középiskolába váltók		reáliskolába váltók		gimnáziumba váltók	
		száma	arányuk	száma	arányuk	száma	arányuk	száma	arányuk
7.	3 309	1	<0,1%	86	2,6%	25	0,8%	1	<0,1%
8.	4 515	4	0,1%	179	4,0%	15	0,3%	0	0,0%
9.	4 722	2	<0,1%	84	1,8%	6	0,1%	0	0,0%
összesen	12 546	7	0,1%	349	2,8%	46	0,4%	1	<0,1%

Saját szerkesztés Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung adatai alapján

A gimnáziumot elhagyók arányait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ebből az iskolatípusból a tanulók csak ritkán lépnek át középiskolába az 5-8. évfolyam alatt. A 9. évfolyam után tapasztalható némi érdeklődésnövekedés. Ezzel szemben a gimnáziumi követelményeket túl erősnek találók a reáliskolát preferálják. A 6. évfolyam után sokan váltanak ebbe az iskolatípusba (4,9%). A 7.-8. évfolyamon kicsit csökken az érdeklődés a középfokú végzettséget nyújtó iskolatípus iránt. A gimnáziumban a 10. évfolyam elvégzése után alternatív út az érett-

ségi megszerzésére a szakközépiskola (Fachoberschule). Ebbe az iskolatípusba az általános képzésből lehet belépni, szakérettségit vagy általános érettségit lehet itt szerezni. A szakérettségi könnyebben teljesíthető, mint az általános érettségi, egy idegen nyelv tanulása elég hozzá, és bizonyos főiskolákon történő továbbtanulásra jogosít.

4. táblázat

Iskolaváltás a gimnáziumból (Gymnasium) Bajorországban a 2009/2010-es tanévben

évfolyam	tanulók száma	középis- kolá- ba váltók		reáliskolá- ba váltók		gazdasági iskolába váltók		szakközépis- kolába váltók	
		abszolút	relatív	abszolút	relatív	abszolút	relatív	abszolút	relatív
5.	51 095	86	0,2%	1 178	2,3%	–	–	–	–
6.	50 132	149	0,3%	2 435	4,9%	153	0,3%	–	–
7.	47 282	108	0,2%	1 872	4,0%	167	0,4%	–	–
8.	44 176	174	0,4%	1 331	3,0%	109	0,2%	–	–
9.	42 048	313	0,7%	535	1,3%	259	0,6%	–	–
10–12.	114 020	100	0,1%	57	<0,1%	40	<0,1%	2 025	1,8%
össze- sen	348 753	930	0,3%	7 408	2,1%	728	0,2%	2 025	0,6%

Saját szerkesztés Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung adatai alapján

Ha az iskolaváltásokat az alapján csoportosítjuk, hogy magasabb végzettséget biztosító vagy alacsonyabb végzettséget nyújtó iskolatípusba irányulnak, megállapítható, hogy az 5. és 6. évfolyam tanulói inkább a magasabb végzettséget ígérő iskolák felé fordultak. A 6- 7- és 8. évfolyam után inkább az „alacsonyabb” végzettséget kínáló iskolákba váltottak a diákok.

Ha nemek alapján nézzük meg a statisztikai adatokat iskolaváltás tekintetében, látható, hogy a lányok gyakrabban váltanak, mint a fiúk. Az iskolaváltással élő lányok általában a magasabb iskolai végzettséget biztosító iskolák irányába mozdulnak el. A fiúknál fordított ez a tendencia, ők gyakran váltanak a gimnáziumból reáliskolába vagy a reáliskolából középiskolába.

A statisztikák vizsgálják az iskolaváltást a családi háttér alapján is aszerint, hogy külföldről érkezett családból származó gyerekek mennyire tudják kihasználni az iskolaváltásban rejlő lehetőségeket. A statisztikák alapján ők gyakrabban váltanak alacsonyabban képző iskolatípusba, mint német anyanyelvű társaik. Az általános képzésű vizsgálatok erre a szempontra nem terjedtek ki. A vizsgálat vidéki területen készült, ahol nem koncentrálnak ilyen családi háttérrel rendelkező tanulók.

Statisztikai szempontból az iskolaváltás lehetősége mellett a megszerzett iskolai végzettségek is fontos indikátorai az iskolai rendszer átjárhatóságának (Bellenberg 2012). A különböző iskolatípusokhoz történő csatlakozás lehetővé teszi a magasabb iskolai végzettség megszerzését, így a jövő szempontjából a munkaerőpiacon kedvezőbb eséllyel lehet indulni. A statisztikából kiderül, hogy a tanulók bizonyos megszerzett iskolai végzettség után melyik iskolatípusban folytatják tanulmányaikat, azaz milyen újabb iskolai végzettségek elérésére törekcszenek. Az újabb képzési utakhoz történő csatlakozás lehetősége minden abszolváló végzettség után fennáll. A középiskola 9. évfolyamának elvégzése után át lehet lépni a reáliskolába, a gazdasági iskolába és a gimnáziumba. A középiskola, a reáliskola és a gazdasági iskola 10. évfolyamának elvégzése után (mittlerer Schulabschluss megszerzése) lehet a szakközépiskolában vagy a gimnáziumban tanulmányokat folytatni a szakérettségi vagy az általa-

nos érettségi megszerzése céljából. Az új iskolatípusba történő zökkenőmentes csatlakozás céljából úgynevezett előkészítő osztályokat szerveznek, ilyen osztályokkal minden szakközépiskola és bizonyos gimnáziumok rendelkeznek.

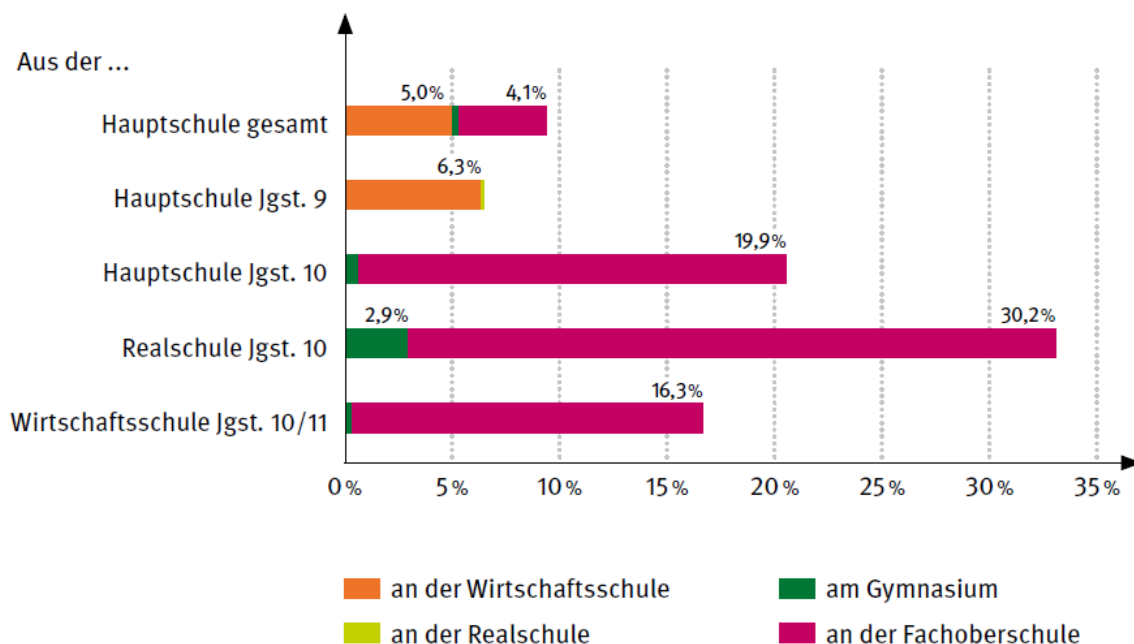
A középiskola (Mittelschule) tanulói közül a 9. évfolyam elvégzése után a legtöbben a gazdasági iskolában folytatták tanulmányaikat (Vö.:10. ábra). A tanulók, akik megszerezték a 10. osztály utáni végzettséget (mittlerer Schulabschluss), akár a középiskolában, akár a reáliskolában, akár pedig a gazdasági iskolában, nem elsősorban gimnáziumi, hanem inkább szakközépiskolában (Fachoberschule) folytatandó tanulmányok mellett döntöttek. A középiskolát elvégző tanulóknak ez majdnem 20%-a, a reáliskolát elvégzők 30%-a, a gazdasági iskolát elvégzők 16%-a tanul így tovább. A gimnáziumi érettségi megszerzésére a reáliskolát végzetek közül csak 2,9% vállalkozik. Ez az arány a másik két iskolatípusban 1% alatt van.

10. ábra

Iskolatípusokba történő csatlakozások a 9. és 10. évfolyam után Bajorországban³⁴

Schulische Anschlüsse 2010

Schulische Anschlüsse nach Schularten aus dem Schuljahr 2009/10 in Bayern

Forrás: Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung

A statisztikák összehasonlításából az is kiderül, hogy a középiskolát és a gazdasági iskolát végzetek 18%-a otthagyja a szakközépiskolát még az első év folyamán. A tapasztalatok és statisztikák szerint a reáliskolából és gimnáziumból jövők nem hagyják el az iskolát, hanem érettségit, vég bizonyítványt szereznek. Az utóbbi években folyamatosan növekedett azoknak a tanulóknak a száma, akik a 10. osztály elvégzése után továbbtanulásra vállalkoznak az érettségi megszerzése céljából.

³⁴ A rovatok feloldása: Schulische Anschlüsse= iskolatípusokba történő csatlakozások, iskolaváltások, aus der = -ból, -ből, an = -ba,-be, gesamt = összesen, Jgst = évfolyam, Hauptschule = középiskola, Realschule = reáliskola, Wirtschaftsschule = gazdasági iskola. Az iskolatípusok megnevezéséhez lásd még az 1. sz. mellékletet.

Ha a magasabb iskolai végzettségek felé törekvést a nemek alapján elemezzük, láthatjuk, hogy a fiúk általában alulreprezentáltak a lányokkal szemben. A 11. ábra szemlélteti, hogy a középiskola után több lány szerez vég bizonyítványt a gazdasági iskolában, a gimnáziumban, vagy a szakközépiskolában, mint fiú. A reáliskola elvégzése után kétszer annyi lány folytatja a tanulmányait gimnáziumban, mint fiú, illetve a szakközépiskolában történő tanulást is valamivel több lány választja. Ez az alulreprezentáltság a gazdasági iskolát végzettek esetében nem érvényes. A gazdasági iskola befejezése után több fiú törekszik végzettséget szerezni a szakközépiskolában. Ebből az iskolatípusból a gimnáziumba átlépő fiúk és lányok száma nagyjából azonos.

11. ábra
Lányok és fiúk által preferált iskolatípusok a 9., 10. évfolyam befejezése után
Bajorországban³⁵

Forrás: Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung

Ha a statisztikai adatokat Bellenberg (2012) számításai alapján összegezzük, némileg eltérő eredményt tapasztalunk számszerűség tekintetében. A 2010/2011-es tanévben 721 785 tanulóból 31 308 tanuló váltott iskolatípust³⁶, ami a tanulók 4,3%-a.

³⁵ A rovatok feloldása: Anschlüsse von Mädchen und Jungen = Lányok és fiúk csatlakozásai az oktatási rendszerben, Von = -ből, -ből, an = -ba, -be, Hauptschule = középiskola, Realschule = reáliskola, Wirtschaftsschule = gazdasági iskola. Az iskolatípusok megnevezéséhez lásd még az 1. sz. mellékletet.

³⁶ 8. sz. melléklet: Eredeti táblázat Tabelle 1 Bayern Bellenberg (2012)

5. táblázat
Az iskolaváltók száma és aránya Bajorországban

Összes tanuló	Iskolaváltók száma	Iskolaváltók %-ban
721 785	31 308	4,3%

Saját táblázat Bellenberg (2012) számításai alapján

Az ő számításai szerint a magasabb képzettséget biztosító intézménytípusba történő váltók aránya 1:0,9³⁷. A német tartományok közül Bajorország az egyetlen, ahol többen váltanak a magasabb képzettséget biztosító intézményekbe, mint fordítva.

7.7. A bajor kérdőíves vizsgálat és az interjúk

7.7.1. A vizsgálat fázisai, a mintaválasztás szempontjai

A vizsgálat első fázisában felméréseket végeztem kérdőív segítségével. A felméréseket a Goethe-Intézet és a Bajor Kultuszminisztérium pedagógusok hospitációját támogató ösztöndíja alatt végeztem 2011 novemberében. Annak következtében, hogy ezt az időszakot egy kisváros oktatási intézményeiben töltöttem, ezek az intézmények adták a hozzáférési lehetőségeket. A szükséges engedélyek, az időtényező és a humánerőforrás-hiány miatt (egyszemélyes kutatóként) a külföldi terep, valamint az iskolaigazgatók bizalmatlansága következtében nem lehetett reprezentatív mintát összeállítani. A minta kiválasztása a rétegzett kényelmi mintavétel stratégiájával történt (Sántha 2006). A rendelkezésemre álló minta kiegészült rétegzettségi szempontokkal, vagyis azokon az évfolyamokon végeztem el a felmérést, amelyeken nagy az iskolaváltás gyakorisága a statisztikai adatok alapján. Az iskolatípusoknak is próbáltam keresztmetszetét adni. A helyszín egy kisváros volt, három iskolatípus volt a településen: gimnázium (Gymnasium), reáliskola (Realschule) és középiskola (Mittelschule). A felmérés szempontjából több iskolatípus megléte azért fontos, mert így az iskolaváltás lehetőségét földrajzi tényezők nem gátolják. Gimnáziumban és középiskolában tudtam a kérdőívek kitöltését elvégezni, a reáliskolába nem tudtam bejutni, mivel nem kaptam engedélyt. A szakképzés területéhez tartozó iskolatípus (Wirtschaftsschule) nem volt a településen, egy távolabbi település iskolája az online megkeresésre nem válaszolt. Szakközépiskola (Fachoberschule) sem volt a településen, de ebben az iskolatípusban a vizsgálatot egy másik városban meg tudtam valósítani személyes ismeretség alapján. Ezenkívül egy távolabbi kisváros gimnáziumában is tudtam vizsgálatokat folytatni szintén személyes kapcsolatok alapján.

A feldolgozott statisztikai adatok reprezentatív eredményei így kvalitatív kutatási eredményekkel egészültek ki. A trianguláció alkalmazása, a megfelelő táblázatok és számszerűsések jelenléte a kutatás érvényességének a biztosítását szolgálták. Az így kapott kvalitatív és kvantitatív eredmények együttes értelmezésével adekvát megállapításokat vonhatók le az iskolák közötti átjárhatóság bajorországi gyakorlati megvalósulásáról.

A vizsgálat második fázisában interjúkat készítettem tanulókkal és tanárokkal az iskolák közötti átjárhatósággal kapcsolatos véleményükről, tapasztalataikról. Az interjúk készítéséhez a félig strukturált interjúk módszerét választottam (Nádasi 2000). Az információgyűjtés szempontjából ez volt a legmegfelelőbb, mivel lehetővé tette a kérdések tematizált, logikai sorrendjének a megtartását, és emellett az interjúalany válaszai alapján a kérdések részben újra történő fogalmazását, kiegészítését, esetleg elhagyását. A kérdések a tanulók és tanárok iskolai rendszeren belüli átjárhatósággal kapcsolatos véleményére, arról alkotott felfogására irányultak. A tanulók az iskolaváltáskor átélt érzelmeikről, közvetlen tapasztalataikról számoltak be. A tanárok a jogi keretek által biztosított átjárhatóság gyakorlati megvalósulását

³⁷ 8. sz. melléklet: Eredeti táblázat Tabelle 2 Bayern Bellenberg (2012)

értékelték. Az első interjúalany megtalálása a helybeli kollégák segítségével történt. A többiekhez a hólabda stratégiával jutottam el. A tanulók diszkrét körülmények között szívesen beszéltek iskolaváltásuk történetéről, de a többiek előtt ezt nem szívesen emelték ki.

6. táblázat
A bajor vizsgálati minta

Tanulói kérdőív			Interjúk		Összesen
gimnázium (Gymnasium)	középiskola (Mittelschule)	szakközépiskola (Fachoberschule)	tanulókkal	tanárokkal	
84	24	23	4	3	138

7.7.2. A feldolgozás módszere

A kérdőíves felmérésben részt vevő iskolák és osztályok anonimitásuk érdekében kódot kaptak a kérdőíveken. A fenti szempont mellett erre még azért is szükség volt, hogy a feldolgozás során elkülönüljenek az egyes iskolatípusok az összefüggések és összehasonlítások kiemelésének szempontjából. A kérdőív zárt és nyílt végű kérdéseket egyaránt tartalmazott, teljes terjedelmében a 2. számú mellékletben tekinthető meg. A kérdőívekben közölt a kutatás szempontjából leginkább releváns válaszokról kontingencia táblázatokban (9. sz. melléklet) készült összegzés. Az így kapott adatokat elemeztem, a szövegközi táblázatokban az összefüggések láttatása céljából a relatív gyakoriságot mutatva százalékos adatokat szerepeltetek, valamint a szemléltetés érdekében diagramokat készítettem egyes adatokból. A tanulóktól kapott válaszokat három nagyobb tematikai egységbe csoportosítottam, ennek alapján történik a vizsgálat eredményeinek az ismertetése is. Az első tematikai egységben a vizsgálatba bevont iskolatípusok, osztályok, a tanulók nemi megoszlásának az aránya és a tanulók életkorának a leírása történik az adott iskolatípus elkezdésének az idején. Emellett bemutatásra kerül az adott iskolai környezet megítélése (értékek, hátrányok) a tanulók szemszögéből. A második tematikai részben az iskolai átmenettel, az iskolaváltással kapcsolatos kérdések elemzésére helyeztem a hangsúlyt; az adott iskolatípus kiválasztásában segítő személyét, az iskolaváltás okait és indokait tekintettem át. A harmadik tematikai egységben összehasonlítottam a kialakult véleményeket az egyes iskolatípusokról az érettségi megszerzése és a jövőbeni tervek szempontjából.

Az interjúk során adott válaszokat összegeztem, és összehasonlításokat tettem. A tanulókkal készített interjúk esetén egy csoportba gyűjtöttem az azonos kérdéstípusokra adott válaszokat, és ebből összefüggő szöveget integráltam. Ez viszonylag egyszerű volt annak köszönhetően, hogy az egyes interjúalanyok különböző okok miatt váltottak iskolát, de a tapasztalataik hasonlóak voltak.

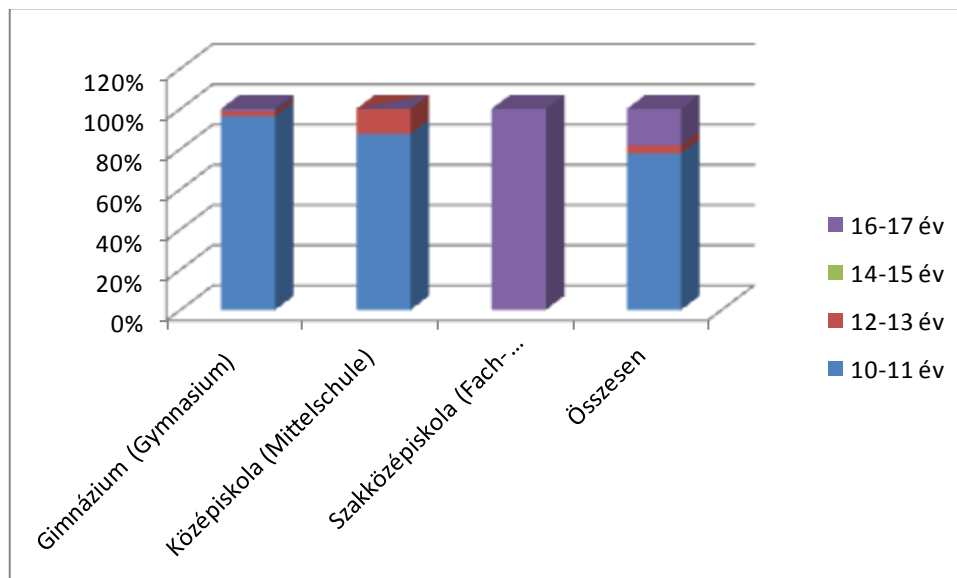
7.7.3. A bajorországi iskolatípusokban végzett kérdőíves vizsgálat eredményei

A kérdőíves vizsgálatot négy gimnáziumi osztályban végeztem el, két kisváros gimnáziumi osztályaiban: egy 6. osztályban, egy 10. osztályban, két 11. osztályban. A fiúk és lányok arányát tekintve valamivel több fiú volt a vizsgált csoportokban. A kérdőívet összesen 84 gimnáziumi tanuló töltötte ki. Az osztálylétszámok 18 és 24 fő között változtak. A középiskolai (Mittelschule) felmérés egy bajor kisvárosi osztályban történt, ahova 24 tanuló, 12 fiú és 12 lány járt, akik 6. osztályosok voltak. A harmadik iskolatípus a szakközépiskola (Fachoberschule) volt, ahol vizsgálatokat folytattam, ez az intézmény egy 28 000 fős, az előzőeknél valamivel nagyobb városban található. A kérdőíveket az osztályban 2 lány és 21 fiú töltötte ki, a 11. évfolyamra jártak, a vizsgálat idején életkoruk 17 és 19 év között volt.

A 12. ábra mutatja a tanulók életkorát az adott iskolatípus elkezdése idején. Ebből megállapítható, hogy a tanulók zöme a 4. osztály után választott iskolatípust végigjárja, néhány százalék azoknak a tanulóknak az aránya, akik az alsó középfok szintjén iskolát váltanak. A gimnáziumi tanulók zöme 10 vagy 11 évesen, a 4. osztály elvégzése után került gimnáziumba. Két tanuló 12-13 éves volt, 1 tanuló 16-17 évesen került a gimnáziumba, ő másik iskolatípusban szerezte meg a középfokú végzettséget jelentő alapműveltségi vizsgát. A középiskolai tanulók közül mindegyik az általános iskola 4. osztálya után jött az iskolatípusba, bár a tanulók fele nyilatkozott úgy, hogy szívesebben ment volna más intézménybe. A szakközépiskolában tanulók 16-17 évesen kerültek az intézménybe, a 10. évfolyamot különböző iskolatípusokban végezték.

Az iskolai környezet megítélése mindegyik iskolatípusban alapvetően pozitív. A gimnáziumi osztályokban a diákok több mint egyharmada a tanárok segítőkészségét tartotta a legjobbnak, egynegyedük a baráti kapcsolatokat tekintette a gimnázium legfontosabb értékének. A többi válasz az oktatás minősége, a sportolási lehetőségek, kirándulási lehetőségek és az épület felszereltsége között oszlott meg. A gimnáziumi osztályok a nehézségek között a nagy épületet, a jóval több tananyagot és a kevesebb szabadidőt említették. A középiskolában tanulók fele az iskolában pozitívnak találta a tanárok segítőkészségét, kedvességét, érdekesek a tantárgyak, jó a baráti társaság, előnyösnek tartották, hogy tovább lehet tanulni az iskolatípus elvégzése után. Ugyanakkor a tanulók kevesebb, mint egyharmada nem volt elégedett a tanárokkal, a házirend egyes pontjaival sem értettek egyet. Úgy ítélték meg, hogy túl sok a házi feladat, sok a tiszteletlen tanuló az iskolában, és nagy a teljesítménykényszer. A szakközépiskolai diákok jónak tartották, hogy az iskola támogatja az egyéni érdeklődést, nyugodt légkört biztosít, jók a tanárok, jó a tanár-diák viszony, gyakorlati ismereteket is nyújt. Negatívként jelent meg a válaszokban, hogy az intézmény zsúfolt, általános érettségit csak szakérettségi letétele után lehet megszerezni. Egy tanuló néhány tanár kompetenciáját kérdőjelezte meg.

12. ábra
Életkor az adott iskolatípusba történő belépés idején

Forrás: Saját vizsgálatok

A második tematikai egységben az iskolai átmenettel, az iskolaváltással kapcsolatos attitűdöket csoportosítottam. A 9. táblázat mutatja, hogy a tanulók többsége az általános iskola után kiválasztott intézményt igyekszik elvégezni.

A vizsgált gimnáziumi tanulócsoporthoz szinte teljes hányada az általános iskola után jött az intézménybe. A legtöbb tanuló könnyen megtalálta az adott iskolát, a tanulók 10%-nak viszont ez a döntés nehéz volt. A tanulók 90%-ának a szülők segítettek az iskolaválasztásban. Ez azzal függ össze, hogy 9-10 éves korban a tanulók még egyedül nem tudnak döntést hozni, ebben az életkorban a szülői akarat a meghatározó. A választ adó tanulók közel egyharmadánál a tanárok is formálták a döntést.

A középiskolában tanulók közül mindegyik az általános iskola után került az intézménybe. A tanulók fele úgy emlékezett, hogy szívesebben mentek volna reáliskolába. Egy tanuló szeretett volna gimnáziumba menni. Az iskolaválasztásban a legtöbb tanulónak a szülei segítettek, emellett a tanárok, illetve a barátok is befolyásolták a döntést.

A szakközépiskolát a tanulók 91%-a az érettségi letételének szándékával választotta. A tanulók egyik fele szakérettségit, másik fele általános érettségit akar megszerezni. Néhány tanuló azért választotta ezt az iskolát, mert a barátai is idejártak. Voltak olyan válaszadók, akik számára az előző iskola túl könnyűnek bizonyult, így elkezdtek gondolkodni a magasabb iskolai végzettség megszerzésének lehetőségén, esetleg főiskolán történő továbbtanuláson. Ezt a típusú iskolát mindegyik tanuló könnyen megtalálta, mivel nem sok választási lehetőség volt, ha ebbe az irányba akartak tovább tanulni. A döntésben a tanulók többségét a szülők segítették, egynegyedét a tanárok. Körülbelül egytizedük egyedül döntött, valamint a barátok javaslatai is befolyásolták őket.

A 7. táblázat adataiból kiolvasható, hogy a szülők szívesen inspirálják gyermekeiket a gimnáziumban történő tanulásra az általános iskola után.

7. táblázat
Az iskolaváltásban szerepet játszóak

Az iskolaváltásban szerepet játszóak	Gimnázium (Gymnasium)	Középiskola (Mittelschule)	Szakközépiskola (Fachoberschule)
szülők	92%	58%	65%
egyéb személyek	8%	42%	35%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját vizsgálatok

8. táblázat
Az eredeti és a jelenlegi iskolatípus közötti kapcsolat

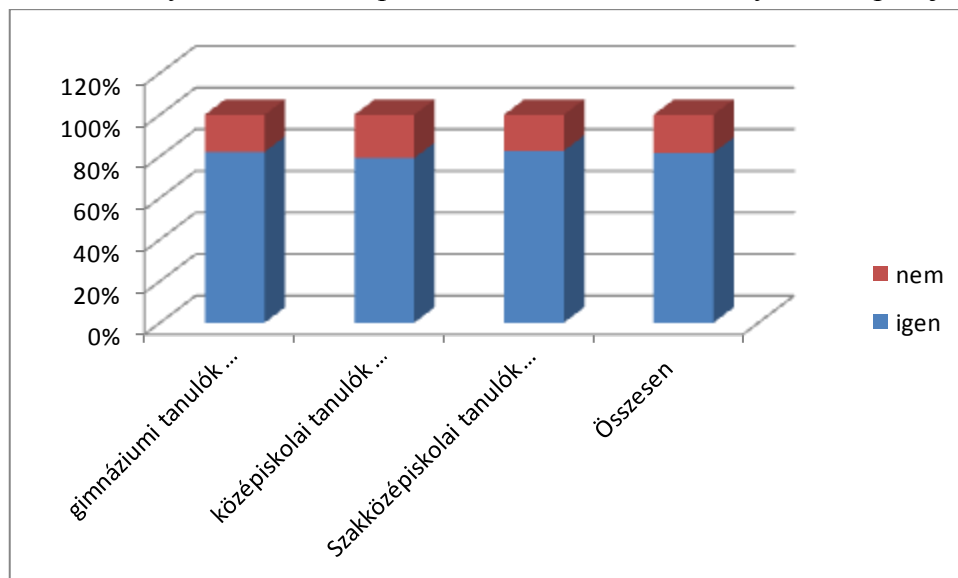
Az iskolaváltás iránya	Gimnáziumba (Gymnasium)	Középiskolába (Mittelschule)	Szakközépiskolába (Fachoberschule)
Általános iskolából (Grundschule)	98%	100%	0%
Gimnáziumból	0%	0%	9%
Középiskolából (Mittelschule)	0%	0%	13%
Egyéb: reáliskola, gazdasági iskola)	1%	0%	78%
Nincs adat	1%	0%	0%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját vizsgálatok

Az iskolaváltás zökkenőmentességét vizsgálva elmondható, hogy a gimnáziumi tanulók több mint kétharmada könnyűnek tartotta az új környezethez és követelményrendszerhez történő alkalmazkodást, ugyanakkor a többiek nehéznek. A tanulók úgy nyilatkoztak, hogy a beilleszkedésben, a követelményrendszerhez történő igazodásban a tutoroknak nagy szerep jutott. Megfigyelhető, hogy erre inkább az alsóbb évfolyamos tanulók emlékeznek. A beilleszkedésben az osztálytársak barátsága, befogadása volt alapvetően a meghatározó. A középiskolába járó tanulók majdnem egyharmada könnyűnek értékelte az iskolai átmenetet, ebben a meghatározók a szociális kapcsolatok voltak: a barátok jelenléte, illetve az, hogy nem voltak tanulási nehézségek. Szerintük az általános iskolából történő váltás után a tanári közösség és az iskolavezetés szellemisége pozitívan befolyásolta a diákokat, érdekesnek találták a tantárgyakat. Az osztály kisebbik fele nehéznek értékelte az iskolaváltást, ennek magyarázata, hogy a barátaik máshova mentek vagy tanulási nehézségekkel kellett szembenézni. A szakközépiskolában a tanulók nagyobbik felének könnyű volt az iskolaváltás, mert az első évfolyam során ismételték, egyszerűen meg lehetett szokni a követelményeket, ebben az is segített, hogy jó tanulmányi eredményekkel rendelkeznek. Az egyik válaszadó szerint azért könnyű az új iskolatípusokba beilleszkedni, mert Bajorországnak jó az iskolarendszere. A tanulók kisebbik felének nehéz volt megszokni az új, nem könnyű követelményrendszert. A követelményrendszerhez való hozzászoktatásban és annak megerősítésében, hogy az adott diák számára megfelelő iskolatípust látogatja-e, fontos szerepet játszanak ötödikben és hatodikban az orientáló osztályok. Ezek segítenek - ha kell - a szükséges iskolatípus váltás előkészítésében. A tanulók szerint ezeknek az évfolyamoknak nagyon fontos volt a szerepe a későbbi tanulmányi pályafutásuk alakulásának szempontjából.

13. ábra

Az 5. 6. osztály orientáló szerepe fontos a későbbi tanulmányok szempontjából

Forrás: Saját adatok

Kutatásom megerősíti a már elemzett statisztikai adatokat, miszerint néhány százalék az alsó középfok szintjén váltó tanulók száma. Az általam vizsgált mintában nem volt olyan tanuló, aki ezen a szinten váltott iskolát. Egyfajta „fellendülést” a 10. osztály elvégzése után figyelhetünk meg, ami egyébként is egy oktatási szakasz lezárását jelenti. A 10. osztály elvégzése után jelentős a szakközépiskolába áramlók aránya, ennél kevesebben választják a gimnáziumban történő továbbtanulást. A megkérdezett gimnáziumi tanulók közül egy lány

folytatta tanulmányait a reáliskola után a gimnáziumi osztályban. Arra a kérdésre, hogy miért döntött a gimnáziumba való továbblépés mellett, az a válasz érkezett, hogy a célja az általános érettségi megszerzése. Egy tanuló nem válaszolt a kérdésre.

Az iskolai rendszer átjárhatóságáról alkotott vélemény bemutatása szempontjából nagyon fontos a 13. kérdésre adott válaszok megoszlása. Ennek eredményét a 10. táblázat mutatja. A kérdés arra vonatkozott, hogy a tanulók szerint melyik iskolatípust érdemes az általános iskola után elvégezni. Ezzel kapcsolatban összesen 94 válasz érkezett a gimnáziumi osztályokból, mivel voltak olyan tanulók, akik többféle iskolatípust is megjelöltek. Ezeket a véleményeket az egyéb kategóriába soroltam a táblázat elkészítésekor. A válaszadók számának arányában összegeztem az egyes iskolatípusok választásának a támogatottságát. Az adott válaszok alapján a gimnáziumi tanulók kétharmada gondolja úgy, hogy a gimnáziumot a legérdemesebb 4. osztály után elkezdni. Ezzel kapcsolatban a következő indokok születtek: így lehet leggyorsabban érettségit szerezni, a legjobb képzést és nevelést biztosítja, a gimnázium után így lehet a legjobb eséllyel bejutni az egyetemre. A kapott válaszok alapján a tanulók egyik fele, az egyéb kategóriában szereplő a reáliskolát tartja a legjobb választásnak, mivel itt gyakorlatiasabb képzést kapnak, alsó középszinten több a szabadidejük és az iskolai rendszer adta lehetőségek következtében később is lehet érettségit tenni. A többi tanuló egyéb kategóriában szereplő válasza szerint bármelyik iskolatípus választása előnyös, hiszen bármelyik választással elérhető az életcél. Az egyéb kategóriába soroltam azokat a válaszokat is, mikor két iskolatípust jelöltek meg a tanulók, ez többnyire a reáliskola - gimnázium páros volt. A többféle iskolatípus megjelölésének viszonylag magas arányát értékelhetjük az iskolai rendszer átjárhatóságaként, vagyis a megkérdezett gimnáziumi tanulók negyede nyitottnak tekinti az iskolarendszert, azaz egyik képzési forma sem jelent zsákutcát, bárholnan bárhova el lehet jutni. A középiskolában tanulók több mint fele arra a kérdésre, hogy melyik iskolatípust érdemes elvégezni az általános iskola után a reáliskolát jelölte meg. Kevesebb mint fele a középiskolát, csak pár diák választotta a gimnáziumot. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a nem gimnáziumi ajánlást kapott tanulók többsége általában nem gondol a diploma megszerzésének lehetőségére. Többségük szakmát akar tanulni, így iskolai pályafutásuk alsó középfokú szakaszában - a kérdőívet 6. osztályban töltötték ki - elsősorban a 10. osztály után elérhető középfokú végzettség (mittlere Reife) megszerzésére gondolnak. A szakközépiskolai tanulók közül arra kérdésre, hogy melyik iskolatípust érdemes elvégezni az általános iskola után, többféle választ adtak. A tanulók több mint kétharmada a reáliskolát tartotta a megfelelő iskolatípusnak, egynegyedük a gimnáziumot. Egy válaszadó az egyéb kategóriában a gazdasági iskolát jelölte meg, két tanuló az egységes iskolát (Gesamtschule) tartotta a legjobb választásnak. Azért tartották sokan a reáliskolát a legmegfelelőbb iskolatípusnak, mert sokkal gyakorlatorientáltabb, kisebb teljesítménykényszerrel, kevesebb stresszel lehet eljutni ennek elvégzése után az érettségig. Figyelemre méltó, hogy a középiskolát senki sem jelölte be. Néhány válaszadó kitért az indoklásban arra, hogy aki középiskolából jön a szakközépiskolába, annak hiányosságai vannak, nehezebben tud felzárkózni. A tanulók a természettudományos ismeretek vagy a második idegen nyelv hiányára gondoltak. Az előbbi a szakérettségi szempontjából fontos, az utóbbi pedig az általános érettségi megpályázása esetén. Akik eredetileg középiskolából jöttek a szakközépiskolába, azért jelölték meg a gimnáziumot vagy az egységes iskolát legoptimálisabb iskolatípusként, mert úgy érezték, hogy a középiskolába járókkal/ jártakkal szemben a köztudatban előítéletek élnek: buták, aszociálisok, haszontalanok. A 10. táblázat összegzése mutatja, hogy a leginkább preferált iskolatípus az általános iskola után a gimnázium, ugyanakkor az egyéb iskolatípusok közül a reáliskola mutat erős konkurenciát, főleg a szakközépiskolai válaszadók körében. Ez elsősorban azon alapszik, hogy az ő általuk bejárt tanulói út egyik állomása volt ez az iskolatípus számos korábban leírt vonzó feltétellel, ahonnan sikerült az érettségi megszerzésének irányába továbblépni.

9. táblázat
Az általános iskola után preferált iskolatípusok

Általános iskola után	gimnáziumi válaszdók	középiszkolai (Mittelschule) válaszdók	szakközépiszkolai (Fachoberschule) válaszdók
gimnáziumot (Gymnasium) érde mes végezni	73%	4%	26%
középiszkolát (Mittelschule) érde mes végezni	0%	42%	0%
egyéb iskolát (Realschule, Wirtschaftsschule) érde mes végezni	27%	54%	74%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját vizsgálatok

Elemzésem harmadik része az egyes iskolatípusokról kialakult véleményeket veszi figyelembe az érettségi megszerzése és a jövőbeni tervek szempontjából. Az iskolarendszeren belüli átjárhatóság és az érettségi megszerzésének az összefüggéseit mutatják meg az elemzett válaszok. Hányadik évfolyam után célszerű gimnáziumba menni, ha valaki általános érettségit (allgemeine Hochschulreife) szeretne? A kérdésre válaszolva a gimnáziumi tanulók 85%-a gondolta úgy, hogy az általános érettségit legkönnyebben a 8 évfolyamos gimnázium elvégzésével lehet megszerezni. A tanulók 10%-a szerint a 6. évfolyam utáni váltással érdemesebb gimnáziumba menni és érettségit szerezni. A tanulók 5 %-a szerint a 10. évfolyam után érdemes a gimnáziumba váltani a felsőfokú tanulmányok elvégzése érdekében. Akik magasabb évfolyamról preferálják a gimnáziumba történő váltást, azzal indokolják, hogy ebben az esetben nem veszik el a gyerekkor, vagyis egy másik iskolatípusban az alsó középfok szintjén nem kell olyan sokat tanulni, több idejük marad szabadidős tevékenységre, zenére és sportra. Ugyanakkor az érettségi megszerzésének szempontjából tanulmányaikat tekintve nem éri őket hátrány. Volt olyan tanuló, aki úgy nyilatkozott, hogy nem érdemes általános érettségit szerezni, hanem inkább a szakérettségi megszerzésére kell törekedni, tehát inkább szakközépiszkolába érdemes menni a 10. évfolyam után.

A középiszkolai tanulók erre a kérdésre nem tudtak érdemben válaszolni, csak három válasz érkezett. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy többségük nem gondolt a gimnáziumi (általános) érettségi megszerzésére.

Az általános érettségi gimnáziumi megszerzésének a lehetőségére vonatkozó kérdésre adott válaszok a szakközépiszkolában voltak a legsokoldalúbbak. A megkérdezett tanulók egyharmada szerint a 10. évfolyam után érdemes a gimnáziumot elkezdni. A 10. évfolyamot előnyben részesítők szerint 16 évesen már elég érettek, tudják, hogy mit akarnak, a nehezebb követelményrendszerhez történő alkalmazkodás könnyebb. Ezenkívül kedvezőbb az ilyen jellegű iskolai pályafutás a későn érőknek, hiszen így lehetőségük nyílik arra, hogy érettségit szerezzenek, és a felsőoktatásban tanuljanak tovább. A válaszadók alig kevesebb mint egyharmada szerint a gimnáziumban a 4. évfolyam után érdemes tanulni. A 4. évfolyamot preferálók a véleményüket azzal támasztották alá, hogy így már a tanulókat fiatal koruktól készítik az általános érettségre, amíg valaki fiatalabb, könnyebben tanul, könnyebben alkalmazkodik a követelményrendszerhez. A megkérdezett tanulók egyötöde gondolja úgy, hogy a 6. évfolyam után célszerű gimnáziumi tanulmányokat kezdeni, ha valaki általános érettségit akar. A

válaszadók hivatkoztak, arra, hogy az 5- 6. osztály mindenhol nagyjából azonos (orientáló jelleg). A 4. osztály utáni döntés túl korai, igazából a szülők döntenek. Még 12 évesen is érvényesül a szülői befolyás, de már jobban tudja egy gyerek, hogy mit szeretne. Néhány tanuló szerint egyáltalán nem érdemes gimnáziumba menni, mivel a 8 osztályossá vált gimnázium nem készít fel optimálisan a felsőfokú tanulmányokra, a szakközépiskola ebből a szempontból sokkal jobb.

10. táblázat
Hányadik évfolyam után érdemes gimnáziumba menni?

Ha érettségít szeretnék	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mittelschule) véleménye	Szakközépiskolai tanulók (Fachoberschule) véleménye
a 4. évfolyam után gimnáziumba kell menni	85%	4%	30%
a 6. évfolyam után gimnáziumba kell menni	10%	0%	22%
a 10. évfolyam után kell gimnáziumba menni	5%	8%	35%
nem tudja/ egyéb	1%	88%	13%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját vizsgálatok

A tanulmányi eredmények vizsgálata azért volt érdekes, mert összhangban vannak általában a jövőbeni elképzelésekkel. A gimnáziumi válaszadók több mint a felének tanulmányi eredménye jó vagy nagyon jó. A tanulók egynegyede becsülte teljesítményét egész jóra, a tanulók egyötöde közepes eredménnyel rendelkezik, alacsony a csak elégséges eredménnyel rendelkezők száma. Látható, hogy a gimnáziumban tanulók fontosnak tartják a jó tanulmányi eredményt, szorgalmasak, gondolnak a felsőoktatásban történő továbbtanulás megalapozására. A középiskolában tanulók teljesítménye a nagyon jó és elégséges skála között mozog. Kevés a kiemelkedően teljesítő tanuló, a diákok többsége a jó és közepes skála között mozog. Tanulmányi eredmény tekintetében a legtöbb szakközépiskolás jól, vagy majdnem jól teljesít, közepesen teljesít a tanulók egyötöde, néhányan nagyon jól teljesítenek. Gyenge tanulmányi eredményű tanuló nem volt a megkérdezettek között. Minden tanuló úgy gondolja, hogy a szakközépiskola megfelelően felkészít a szakfőiskolai tanulmányokra.

A tanulmányi teljesítményhez kötődnek a jövővel, a foglalkozással kapcsolatos elképzelések. A pályaválasztásra vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján minden gimnáziumi tanuló valamilyen diplomás foglalkozást jelölt meg, kivéve azok a tanulók, akik a "nem tudják" választ adták. Nagy valószínűséggel megállapítható, hogy aki gimnáziumi érettségít (allgemeine Hochschulreife) szerez, az a felsőoktatásban fog továbbtanulni. A pályaválasztási elképzelések tekintetében a középiskolai tanulók 12%-ának pedig nincs határozott elképzelése a jövőt illetően, a diákok 16%-a szeretne diplomás foglalkozást, a többiek a szakképzésben tanulnának tovább. A későbbiekben a tanulók négyötöde szándékozik iskolát váltani, azaz továbbtanulni egy magasabb végzettséget biztosító osztályban vagy iskolatípusban. Azok a tanulók, akik nem szeretnék magasabb végzettséget megszerezni, egytől egyig fiúk. Ez a bajor statisztikai adatokat támasztja alá, mely szerint a lányok nagyobb százalékban töreksze-

nek magasabb végzettség megszerzésére, mint a fiúk. A magasabb végzettséget megcélzó tanulók 52%-a szeretné megszerezni a középfokú végzettséget (mittlere Reife), amit a reáliskolában 10. osztály után lehet elérni, ha 9. osztály után nem hagyják abba a képzést. A tanulók egynegyede szeretne reáliskolában tanulni, lányok-fiúk fele-fele arányban. A tanulóknak csak az egytizede akarja a tanulmányait gimnáziumban folytatni, ők mindannyian lányok. Indokként a jobb végzettség megszerzésének lehetőségét írták, valamint a kedvezőbb munkalehetőségeket.

11. táblázat
Bajorországi tanulók jövőbeni tervei

Jövőbeni munka	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mittelschule) véleménye	Szakközépiskolai tanulók (Fachoberschule) véleménye
diplomás	46%	17%	52%
szakképzettséget igénylő	21%	71%	9%
nem tudja	32%	13%	39%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját vizsgálatok

A középiskolai tanulók igen nagy arányban nem tudják, hogy milyen foglalkozást válasszanak, ami nagyon meglepő. A tanulók több mint a felének van elképzelése a jövőbeni foglalkozásáról. Közülük 52% diplomás foglalkozást képzel el. A legtöbb tanuló mérnök szeretne lenni. Ez nem meglepő, hiszen a szakközépiskola elsősorban a műszaki főiskolákra készíti fel a tanulókat. A diákok többsége ennek megfelelően a szakérettségi megszerzését tervezi, ahogy ez már egy korábbi kérdésből kiderült. A diákok alig egytizede nem diplomás foglalkozást jelölt meg. Ők nem a felsőoktatásban képzelik el a jövőjüket, hanem olyan szakmát szeretnének tanulni, amihez érettségi szükséges.

Ha az érettségi birtoklása adta lehetőségeket a magyarországi viszonyokkal összehasonlítjuk, erőteljes különbségeket tapasztalhatunk. Magyarországon a tanulók egy része a gimnáziumi érettségi után tanul szakmát, így nem biztos, hogy a felsőoktatásba törekszik. Ez a különbség az iskolarendszer eltéréséből adódik. Németországban a középfokú végzettség nem azonos az érettséggel, illetve az érettséginek is többfajtaját különböztethetjük meg. Azok a tanulók, akik a szakképzés felé irányulnak, nem kell, hogy érettségit szerezzenek, hiszen a mittlere Reife nevű végzettség általános középfokú műveltség, ami a szakképzésben vagy a gimnázium felső tagozatán jogosít továbbtanulásra. Ennek a végzettségnek a kialakítására Magyarországon is voltak tervek az 1990-es években alapműveltségi vizsga néven, a 10. évfolyam után, azonban ez a társadalomban nem vált elfogadottá, így lekerült a napirendről.

A kérdőíves vizsgálat megerősíti, hogy az iskolák közötti átjárhatóságot kihasználó, pozitív lehetőségként szemlélik a diákok Bajorországban. Több tanuló nyilatkozott úgy, hogy mindegy, hogy valaki melyik iskolatípusba lép be az általános iskola után, ha változnak a jövőre vonatkozó elképzelései, lehetősége van változtatásra. Azok a tanulók, akik 6. vagy 10. osztály után lépnek be a gimnáziumi, képzésbe határozott jövőbeni tervekkel rendelkeznek valamelyik diplomás foglalkozást illetően. Az egyes iskolatípusok kiválasztásánál különböző szempontok játszanak meghatározó szerepet. A gimnáziumba történő átlépés legfőbb vonzereje az, hogy felkészít az érettségire, a felsőoktatásra, vagyis biztosítja a jó munkahelyi pozíció megszerzésének lehetőségét. Az iskolaváltás könnyűségére, illetve nehézségeire adott válaszokból kiderül, hogy alapvetően könnyű mind az iskolai átmenet (Übergang) az általános

iskola 4. osztálya után, mind pedig az iskolaváltás (Schulwechsel) valamelyik felsőbb évfolyamról. Ez annak köszönhető, hogy az oktatási intézményekben a tanárok részéről támogató magatartással találkoznak, akik segítik az új környezethez és új követelményrendszerhez történő hozzászokást. A nehézségek között általában a magasabb követelményrendszer említése szerepelt. A tanulók gyakorlati tapasztalataik alapján úgy nyilatkoztak, hogy az 5. és 6. osztály segíti az alkalmazkodást az új követelményekhez, vagyis segíti az iskolai átmenetet. Ilyen jellegű évfolyamok létrehozására is történt kísérlet Magyarországon a felső tagozatba történő átmenet megkönnyítése céljából, ezt nevezték nem szakrendszerű oktatásnak, ez a kísérlet jelenleg fokozatosan megszűnik. Kutatásom során feltételeztem, hogy az iskolát váltó tanulók többsége az alsó középfok szintjén inkább az alacsonyabb képzettséget biztosító intézményekbe lép át. Ez a bajor vizsgálati minta kiértékelése során nem igazolódott. Ugyanakkor az érettségi megszerzésének lehetőségét az iskolarendszer átjárhatósága nagymértékben támogatja. Az iskolai gyakorlatban ezt erősítik az orientáló osztályok, a 6. és 10. évfolyam utáni váltás lehetősége a gimnáziumba, valamint a szakközépiskola (Fachoberschule) léte, ami lehetőséget nyújt bármely iskolatípus 10. osztályának elvégzése után az érettségi megszerzésére.

7.8. Vélemények az átjárhatóságról az interjúk tükrében

7.8.1. Tanulókkal készített interjúk

Négy tanulóval - két fiúval és két lánnyal - készítettem rövid interjút, akik mindannyian iskolát váltottak. Egy fiú és egy lány gimnáziumba jött reáliskolából, a másik lány középiskolából váltott gimnáziumba, a másik fiú pedig elhagyni kívánta a gimnázium 9. osztályát, mivel túl nehéznek találta az itt támasztott követelményeket, és inkább egy középiskola (Mittelschule) 9. osztályában tervezte folytatni a tanulmányait. Ez a diák nagyon röviden válaszolt a kérdésekre, a többiek viszont közreműködőek voltak a beszélgetés során. Az interjú alanyok életkora 15 és 19 év között volt.

Az interjúkat egy kisvárosi gimnáziumban készítettem. A kisváros lakóinak a száma 8000 körül van. Az iskola ennek ellenére a magyar viszonyokhoz képest nagy, mérete és felszereltsége tekintetében megyeszékhelyek elit gimnáziumaihoz lehetne hasonlítani. A gimnázium tanulóinak a létszáma 950 fő. A tanulók kétharmada nem a városból jön, hanem a környező települések falvaiból, iskolabuszok szállítják őket. 80 tanár tanít az iskolában. Az ilyen jellegű iskolák kiépítése a bajor oktatási törekvésekkel függenek össze, amit az esélyegyenlőség elve határoz meg, vagyis kis vidéki városokban jól felszerelt, nagy iskolákat építenek ki, hogy a vidéki gyerekek is ugyanazokat a lehetőségeket kapják az oktatás és képzés területén, amelyeket nagyvárosi társaik.

Arról kérdeztem a tanulókat, hogy mi a véleményük a bajor iskolarendszer átjárhatóságáról, mennyire segít ez az életcél megvalósításában, szerintük esélyegyenlőséget biztosít-e. Könnyű vagy nehéz volt-e az átmenet. Az interjúkból kitűnik, hogy a diákok mennyire különbözőképpen élnek meg egy-egy jelenséget, szituációt, történést.

A megkérdezett tanulók családi viszonyaiban sok különbség mutatkozott. Két tanuló teljes családban él, két tanuló szülei elváltak. A testvérek száma 0 és 3 között változik. A szülők iskolai végzettsége a szakmunkástól a diplomásig változik. A szakképzettséggel rendelkező szülőknek is van többnyire valamilyen érettségije. Az apák általában vállalkozásban dolgoznak, míg az anyák inkább alkalmazotti státuszban. A megkérdezett tanulók faluban vagy kisvárosban élnek. 3 tanuló családjában német, egy tanulóknak vannak idegen felmenői, anyai ágon orosz, apai ágon kínai, de kínaiul egyáltalán nem tud, oroszul egy kicsit beszél. Mindegyik tanuló közreműködő volt az interjú során, kivéve azt a tanulót, aki utolsó tanítási napját töltötte az intézményben, és a gimnázium 9. osztályából a középiskola 9. osztályába ment át. Ő a kérdéseimre

röviden válaszolt, egyes kérdésekről véleménye sem volt. A családi viszonyokból szignifikáns következtetések nem vonhatók le. Az első kérdéskör inkább az interjúra hangolódást szolgálta.

Az általános iskolai évek után eltérő szempontok szerint választottak iskolatípust. Az egyik lány családja annak idején faluban élt. A gimnáziumi továbbtanulás nem került szóba, mivel nem volt elég jó az átlaga ahhoz, hogy bekerüljön, bár ő gimnáziumba szeretett volna menni. Az általános iskolai tanárok a reáliskolában való továbbtanulást javasolták, a szülei nem szóltak bele a döntésébe. A faluban volt középiskola, ő oda akart menni, részben azért, mert a faluban voltak a barátai, másrészt nem akart más településre iskolába járni. Úgy gondolta, hogy ez jó döntés volt, hiszen ott nem volt olyan nagy teljesítménykényszer, jól érezte magát, több volt a szabadideje, játszhatott, élvezhette a gyerekkorát. Könnyű volt számára a középiskolában a követelményeket teljesíteni, mivel szerinte a tanárok ott kevésbé tudományosan tanítottak.

Az egyik fiúnak negyedik osztály után nem voltak elég jók ahhoz a jegyei, hogy közvetlenül gimnáziumba menjen, felvételi vizsgát kellett volna tennie, ő ezt nem akarta, úgy gondolta, hogy nehéz lenne a gimnázium. Az osztályfőnöke inkább a reáliskolát javasolta, a szülei jobban örültek volna a gimnáziumnak, de ő a reáliskolát akarta megpróbálni.

A másik lány azért került a reáliskolába, mert ezt javasolták számára az általános iskolában a tanulmányok további folytatása céljából. Viszonylag jók voltak a jegyei, arra gondolt, könnyebb a reáliskolát elvégezni, és utána érettségizni. A szülei is elfogadták ezt az alternatívát. Szerinte az ambiciózus szülők gyerekei választják 4. osztály után a gimnáziumot, az általános iskolai osztály többsége egyébként gimnáziumba ment.

A másik fiú azért jött gimnáziumba, mert édesanyja szerette volna, ha tanulmányait gimnáziumban folytatja az általános iskola után. Az átlaga elég volt ahhoz, hogy felvegyék a gimnáziumba. Ez utóbbi példa igazolja azt, hogy 10 éves kor után többnyire a szülők döntenek a tanulók iskolai pályafutásáról, bár a többi tanulónak volt beleszólása a jövőbeni iskolaválasztásba. Az említett példákban látszik, hogy a szülők többnyire azt szeretnék, hogy a gyermekük gimnáziumban tanuljon tovább, ha ezt az eredményei lehetővé teszik.

A tanulók eltérő okok miatt döntöttek az iskolaváltás mellett. Többen ismernek olyan tanulókat, akik szintén változtattak képzési pályafutásukon. Annak a tanulónak, aki tanulmányait középiskolában folytatta, már az iskola 5. osztályának elvégzése után lehetősége nyílt az iskolaváltásra, mivel könnyen vette az akadályokat. Úgy érezte, hogy nem túl nehezek a középiskola támasztotta követelmények. Legalább 2,00 [4,2] átlaggal kell rendelkezni a gimnáziumba történő váltáshoz, neki 1,3-es [4,75] volt az átlaga, így átmehetett gimnáziumba a jogszabályok alapján az 5. osztály megismétlésével. A tanuló szeretne egyetemen tanulni, mivel a munkalehetőségek a középfokú végzettséggel rendelkezők számára nem annyira jók, hiszen ha szakmát tanul, utána már nehéz felemelkedni. Így alacsonyabb szintű munkákhoz lehet jutni, alkalmazotti pozíciót lehet elérni, diploma nélkül nem lehet vezetőpozícióba kerülni.

Az a lány, aki a reáliskola után került a gimnáziumba, arra, hogy tovább fog tanulni a 9. osztály után gondolt. Jók voltak a jegyei. Ő nem közvetlenül jött a gimnáziumba, hanem elvégezte a reáliskolát, megszerezte a középfokú végzettséget a 10. osztály után (mittlerer Schulabschluss), és utána gimnáziumi előkészítő osztályba jelentkezett. Az előkészítő osztályokat bizonyos gimnáziumok szervezik, s az elvégzésük után bármelyik gimnázium 11. osztályában lehet folytatni a tanulmányokat.

Ismer két másik tanulót a reáliskola párhuzamos osztályából, akik a 10. osztályának elvégzése után szintén váltottak, együtt jártak az előkészítő osztályba, ők az előkészítő osztályt működtető gimnáziumban maradtak, ott folytatták a 11. évfolyamon tanulmányaikat.

A másik tanuló, aki szintén a reáliskola után került a gimnáziumba, azért kezdett ebben az iskolatípustban, mivel ezt javasolták számára az általános iskolában a tanulmányok további folytatása céljából. Jól tudott a reáliskolában teljesíteni, és már ezekben az években elhatároz-

ta, hogy az iskola elvégzése után érettségizni fog. Most az iskolaváltással, azaz a gimnáziumba történő továbblépéssel ezt az elképzelését sikerült realizálnia.

A gimnáziumot elhagyó tanuló azért szándékozik az alacsonyabb képzési szintet biztosító középiskolába váltani, mivel a gimnáziumban túl sokat kell tanulni, ő túl lusta ehhez. Az iskolaváltást egy hónapja körül döntötte el, ebben személyes dolgok is szerepet játszottak.

A diákok összehasonlították a korábbi és jelenlegi iskolatípust. Az összehasonlítás az alapján történt, hogy mit tartottak könnyűnek és nehéznek az iskolaváltás során. Az egyik tanuló számára az volt a legfeltűnőbb különbség, hogy minden tantárgyat más tanár tanít, míg a középiskolában két tanár tanította az összes tantárgyat, valamint rövidebb ideig tartott a tanítás, 12-13 órákor mindig végeztek. A korábban reáliskolában tanult diákok úgy értékelték, hogy nagyon jó döntés volt számukra az iskolaváltás. A tananyag könnyen teljesíthető. Az egyik tanuló a korábbi iskolában nem tanult 2. idegen nyelvet, ezt az előkészítő osztályban kezdte el heti 6 órában, illetve az angol nyelvi ismereteit is bővítette. A társas kapcsolatok kialakítását élte meg nehézségként. Nehéz volt barátokat találni, 3-4 hónap elteltével sikerült, jelenleg jól érzi magát a közösségben. A gimnáziumban a tanárokkal való kapcsolat sokkal személytelenebb, az oktatás sokkal tudományosabb, nagyobb fegyelmet követelnek, mint a reáliskolában. Az utóbbiban inkább a pedagógiára helyezték a hangsúlyt, kevésbé a tudományos jellegű képzésre. A gimnáziumban jóval többet kell tanulni. Itt egy félévben egy dolgozatot írnak, ettől sok függ, a korábbi iskolában ezzel szemben két dolgozatot írtak, így volt lehetőség javítani. A gimnáziumban az iskolatársaknak is kevesebb szabadideje van, a reáliskola idején többet jártak szórakozni. Az egyik lány a reáliskolában nyelvet tanult kiemelt óraszámban, tehát kevesebb óraszámban tanulta a természettudományos tantárgyakat, ezért a nyelvi felzárkózás nem volt probléma. Abban látja a legnagyobb különbséget, hogy másképp beszéltek a tanulók a korábbi iskolában, a gimnáziumi tanulókat igényesebb stílus jellemzi. Itt nagyobbak a követelmények, ezt nehéz volt megszokni.

Mindegyik „felfelé” váltó tanuló könnyűnek értékeli az iskolaváltást a következő indokokkal: az egyik tanuló véleménye szerint ez azért volt könnyű, mivel egy évvel idősebb volt a többiekénél, így mindent könnyebben megértett, nem voltak nehézségei. Igaz, eleinte tartott attól, hogy a leendő osztálytársai furcsának találják, hogy ő egy évvel idősebb. A másik két tanuló véleménye szerint könnyű volt, mivel a 10. évfolyam befejezése után előkészítő osztályba jártak. Ebbe az előkészítő osztályba hét másik reáliskolából jártak tanulók, hogy felkészüljenek a gimnáziumi tanulmányok folytatására, bár ez egy év veszteséget jelent, de jól felkészítették őket, pontosan korábbi „reáliskolásoknak” találták ki ezt az évfolyamot. Ugyanakkor az elsajátítandó anyagot sokkal nehezebbnek találták.

A diákok véleménye alapján működik az átjárhatóság a bajor oktatási rendszerben. Az első válaszadó úgy gondolja, van lehetőség a váltásra, hogy a tanulók magasabb végzettséget adó iskolatípusban folytassanak tanulmányokat, de ezzel nem sokan élnek. Ennek az oka az, hogy a diákok félnek, nem bíznak magukban, hogy meg tudnak felelni a magasabb követelményeknek. Másrészt sokan nem veszik komolyan a tanulást, amikor még kisiskolások, még túl fiatalok, nem gondolnak az érettségire és a felsőfokú tanulmányokra. Szerinte a jövőbeni tervekre a tanulók először 14-16 évesen gondolnak. A középiskolából váltó tanuló sem elsősorban a felsőfokú tanulmányokra gondolt az iskolaváltáskor, hanem csak egyszerűen gimnáziumba szeretett volna járni. Csupán ki szeretne volna próbálni, és úgy gondolta, ha nem megy, akkor válthat egy kevésbé magas iskolai végzettséget adó iskolatípusba, hiszen „lefelé” váltani könnyebb, mint „fölfelé”. Az ismeretségi körében egy embert tudott, aki szintén váltott középiskolából a 8. osztály után. A középiskolából a váltás ritkának számít. Személy szerint úgy gondolja, hogy a gimnáziumba történő váltás talán a 6. vagy 10. évfolyam után ideális. 10 évesen egy gyerek még túl fiatal ahhoz, hogy önállóan döntsön.

A tanulók véleménye szerint van átjárhatóság az iskolarendszeren belül, erre szükség van, hiszen a 4. osztály után a tanuló még nem maga dönt, sokkal inkább a szülei, tanárai ta-

nácsait követi. Ha valaki általános érettségit / Allgemeine Hochschulreife/ szeretne és nem gimnáziumba került általános iskola után, akkor a 10. évfolyam elvégzését követően érdemes átmenni a gimnáziumba.

A reáliskolából könnyű átlépni a gimnáziumba, ha valaki megfelelő szorgalommal és akarattal bír, hiszen vagy elmegy előkészítő osztályba, és ezután folytathatja a tanulmányait a gimnázium 11. évfolyamán, vagy középiskolába (Fachoberschule) megy, ahonnan bizonyos főiskolákra lehet bekerülni. Ha valaki a középiskolából akar 10. évfolyam után érettségit szerezni, az nagyon nehéz, az előkészítő osztályban senki sem volt, aki abból az iskolatípusból jött volna. Ismertek valakit, aki nagyon jól tanult a középiskolában, 1,00 volt az átlaga, mégis utána inkább szakmát tanult. Nem lehetetlen ebből az iskolatípusból a váltás, de nagyon nehéz, sok mindent kell pótolni, osztályozó vizsgákat tenni.

Az ő példájuk is bizonyítja, hogy van átjárhatóság, de ez egy év veszteséget jelent. Mégis úgy értékelik, érdemes volt 4. osztály után az alacsonyabb végzettséget nyújtó iskolatípust választania, hiszen így nem vészett el a gyerekkoruk, több szabadidejük maradt, többet tudtak játszani. Aki már 4. osztályban tudja, hogy érettségit akar, és a tanulmányi eredményei is lehetővé teszik, annak érdemes azonnal gimnáziumba mennie. Interjúalanyaim szerint ugyanakkor a reáliskola elvégzése után is el lehet ugyanazt érni, mint a gimnáziumban elkezdet tanulmányokkal, csak egy év veszteséggel.

Az iskolatípus váltás iránya összhangban van a tanulók jövőbeni terveivel, a felsőoktatásba igyekeznek. Az egyik tanuló érettségi után Afrikába szeretne menni, hogy a Goethe Intézetnél németet tanítson. Volt már Indiában cserediákként, szeret más kontinenseket megismerni, később színművészetet szeretne tanulni. A másik két tanuló rögtön egyetemen szeretne továbbtanulni, az egyik repülőgép-tervező mérnök szeretne lenni, a másik rendőrtiszt. A középiskolába váltó tanuló nem akart nyilatkozni jövőbeni terveiről.

Az interjúk is azt erősítik meg, hogy az általános érettségit megcélzó tanulók az egyetemi tanulmányok miatt vállalkoznak a gimnáziumban történő továbbtanulásra. Az alacsonyabb képzési szintet biztosító intézményekből ez egy év veszteséggel lehetséges gyakorlatilag, általában a 2. idegen nyelv tanulása miatt vagy egyéb nem tanult tantárgy miatt. A tanulók ezt nem évvesztésként élik meg, inkább úgy gondolják, hogy így alaposabb felkészítést kapnak a csatlakozás szempontjából. Saját tapasztalataik alapján jónak tartják az iskolai rendszer átjárhatóságát, bár úgy gondolják, hogy a középiskolából nagyon nehéz a váltás.

7.8.2. Tanárok véleménye az átjárhatóságról

Három kollégával beszélgettem a témáról. Az első megkérdezett személy egy középiskola /Mittelschule / vezetője. A másik kettő tanár gimnáziumban tanít, közülük egy vezető pozícióban van, igazgatóhelyettes, a másik interjúalany szaktanár, valamint 11. és 12. osztályok évfolyamfelelőse. Mindhárman a gyakorlatban is foglalkoznak az iskolaváltók problémáival.

Az első kolléga véleménye alapján 4. osztály után két dolog határozza meg a gyerekek jövőbeni iskolai pályafutását: az első az addig elért teljesítmény, a második, hogy mit szeretnének a szülők. A diákok középiskola-választása egyenlő arányban oszlik meg a gimnázium (Gymnasium), a reáliskola (Realschule) és a középiskola (Mittelschule) között. Azok a tanulók, akik a középiskolát választják, általában gyengén teljesítő tanulók, fegyelmezési problémákkal. A középiskolában is le lehet tenni ugyanazt a záróvizsgát / Mittlere Reife/, mint a reáliskolában. A középiskolán belül is beszélhetünk átjárhatóságról a záróvizsgát megcélzó M-osztály és a normál osztályok között. A gyakorlat azt mutatja, hogy az 5. osztályból évente 3-4 tanuló átlép a reáliskolába, és évente a reáliskolából is átjön 3-4 tanuló az évfolyamokra. A 10. osztály elvégzése után elvileg folytathatják a tanulók tanulmányaikat a gimnáziumban, de gyakorlatilag ez lehetetlen, mivel a középiskolában csak egy idegen nyelvet tanulnak. Az

igazgató szerint, hogy ez így jó vagy nem, politikailag is megosztja a társadalmat, van olyan párt, amelyik esküszik a háromosztatú iskolai rendszerre, a másik pedig bírálja. Általában a migráns gyerekek gyűjtőhelye a középiskola, mivel nyelvi nehézségekkel is küszködnek. Ez a tendencia itt nem jellemző, mert vidéken vagyunk, itt viszonylag kevés ilyen háttérű gyerek van. Egy nagyvárosban a középiskolában tanulók 90%-a migráns családokból jön. A statisztikák is azt mutatják, hogy ezek a gyerekek többnyire a középiskolát tudják elvégezni.

Az egyik gimnáziumban tanító kolléga szerint az oktatási rendszer átjárhatósága sokkal jobb, mint korábban volt. Tapasztalata szerint a jól tanulók a reáliskolából nem jönnek gimnáziumba, hiszen ha ezt az utat választják, egy évet veszítenek a felkészítő osztály miatt. Inkább középiskolába mennek, ennek az elvégzése két év, így is érettségig tudnak szerezni. Közülük a motiváltabbak 3 év alatt általános érettségig szereznek, az ilyen tanulók arányát 10-15%-ra becsüli. Véleménye alapján a gimnáziumból a reáliskolába működik az átjárás, viszont a középiskolából a reáliskolába nem. A középiskolát végzett tanulók általában szakmát tanulnak. A szakma kitanulása után járhatnak a szakközépiskola egyik típusába (Berufsoberschule), és 2-3 év alatt szakmához kötött érettségig tehetnek. A motiváltabbak, akik hajlandók a 2. idegen nyelvből vizsgát tenni, megszerezhetik az általános érettségig abból a célból, hogy felsőfokú tanulmányokat folytassanak. Az ő arányukat azonban alacsonyra, körülbelül 5%-ra becsüli.

A harmadik kolléga szerint elméletileg van átjárhatóság a közoktatási rendszerben, de gyakorlatilag nem jól működik, csak „lefelé” érvényesül. A megszerzett iskolai végzettségek tükrözik a tanulók szociális háttérét. Saját becslése alapján a munkások gyerekeinek csak 15%-a folytat felsőfokú tanulmányokat, míg ez az arány az értelmiségi gyerekek esetén 55%.

7.9. A bajorországi eredmények összegzése

Bajorországban a kérdőíves vizsgálatot a középiskola, a gimnázium és a szakközépiskola egyes évfolyamain tudtam elvégezni. A kvalitatív vizsgálat az iskolai rendszer átjárhatóságáról a következő eredményeket hozta: A kérdőíveket 131 tanuló töltötte ki. A vizsgálat körülményei, mint már utaltam rá, nem tették lehetővé a reprezentatív minta kialakítását. A kérdőíveket több fiú töltötte ki, mint lány. Az arányeltolódás azzal magyarázható, hogy a vizsgált szakközépiskolában nagyobb volt a fiúk aránya, mint a lányoké. A tartományi statisztikai adatok alapján több lány látogatja a szakközépiskolát, mint fiú, tehát az általam vizsgált minta nem tükrözi a tartományi tendenciákat. A legtöbb tanuló 10 évesen váltott, valamelyik általános képző iskolatípusba, és azt az iskolatípust végig is járják, inkább az adott végzettség megszerzése után mennek magasabb végzettséget biztosító iskolatípusba. Ezt legteljesebb mértékben a középiskolába járók válaszai támasztották alá. A vizsgált gimnáziumi osztályokba és a középiskolába járó tanulók általában az általános iskola 4. osztálya után érkeztek. A szakközépiskolába a tanulók több mint kétharmada a reáliskolából érkezett, több mint egytizedük a középiskolából és 8% a gimnáziumból. A gimnáziumból érkezők a váltás indokaként azt fogalmazták meg, hogy jobban felkészíti őket az érettségire és a későbbi egyetemi tanulmányokra, jobban megfelel az érdeklődésüknek. Szerintük általános iskola után inkább reáliskolába érdemes menni. A vizsgált populációból 22 tanuló váltott magasabb végzettséget biztosító intézménybe, közülük senki sem találta túl egyszerűnek az előző iskolájában a követelményeket. Az iskolaváltás okaként a tanulók a szakérettségig vagy az általános érettségig jelölték meg. Az iskolaváltást ez vonatkozik az általános iskola utáni átlépésre és az iskolatípus-váltásra - általában nem találták nehéznek. Ez azt igazolja, hogy jól illeszkednek a vertikális és horizontális tartalmak egymáshoz az oktatási rendszeren belül. Az iskolaváltást első helyen a szülők segítették, emellett a tanároknak és a barátoknak is volt befolyásoló ereje.

Arra a kérdésre, hogy melyik iskolatípust érdemes elvégezni az általános iskola után, a gimnáziumi tanulók zöme természetesen a gimnáziumot választotta, a középiskolába járók vé-

leménye megoszlott a középiskola és a reáliskola között. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a középiskolában tanuló gyerekek több mint a fele nem a jelenlegi iskolatípusba igyekezett, hanem inkább a reáliskola felé orientálódott az általános iskola után. A 10. osztályos gimnazisták véleménye figyelemre méltó: 50-50%-ban választották a gimnáziumot és az egyéb kategóriát. Az utóbbi esetben mind a 4 iskolatípust megjelölték, azzal a megjegyzéssel, hogy bármelyik út célravezető lehet, (mintha csak a bajor tartományi minisztérium ajánlását hangoztatnák!).

14. ábra
A bajor iskolarendszer egyéni utakat tesz lehetővé

Forrás: Das bayerische Schulsystem. Viele Wege führen zum Ziel.
<http://www.km.bayern.de/eltern/schularten/grundschule.html>

A szakközépiskolában tanulók többsége szerint reáliskolát érdemes végezni, illetve voltak tanulók, akik egyszerre több iskolatípust is megneveztek: általában a reáliskolát és a gimnáziumot vagy az egységes iskolát (Gesamtschule) tartották a legmegfelelőbb választásnak.

Arra a kérdésre adott válaszok, hogy melyik évfolyam után érdemes gimnáziumba menni, ha valaki általános érettségit akar, némileg eltérnek az előzőtől, pedig a két kérdés részben összefügg. A gimnáziumi tanulók szerint a gimnáziumot 4. évfolyam után érdemes elkezdni az általános érettségi megszerzése céljából, a 6. évfolyamtól történő belépést kevesebben, a 10. évfolyamtól történő csatlakozást pedig még kevesebben preferálták. A szakközépiskola tanulóinak több mint egyharmada ezzel ellentétben a 10. évfolyam utáni csatlakozást tartotta a legelőnyösebbnek. Valószínűleg ebben a válaszban saját képzési pályafutásuk tükröződik, hiszen ebben az iskolatípusban mindenki a 10. évfolyamtól tanul az érettségi megszerzésének szándékával. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a 4. évfolyam után a gimnáziumi tanulmányok elkezdését majdnem egyharmaduk tartja kívánatosnak, a 6. osztálytól történő iskolaváltást egyötödük tekinti ideálisnak.

Az orientációs szakaszra (5. és 6. osztály) vonatkozó kérdés megerősíti azt, hogy a tanulók többsége elégedett az iskolai átmenet támogatásával, illetőleg ezek az évfolyamok segítenek,

ha szükséges az iskolatípus korrekciója. Valójában inkább a választott iskolatípusba történő integrálódást és az adott iskolatípuson belüli képzési utak kiválasztását könnyítik meg.

A jövőbeni munkával kapcsolatos elképzelések összegzésénél megfigyelhető, hogy a gimnáziumi tanulók inkább diplomás foglalkozásokat jelöltek meg, de nagyon sokuknak az alsó középfok szakaszában még nincs elképzelése arról, hogy milyen foglalkozást szeretne. A középiskolában tanulók kevesebb mint egyötöde képzelte el magának diplomás állást. Ha ezt a teljes tanulói létszámhoz viszonyítjuk, mondhatjuk azt, hogy a jövő eldől 10 éves korban, az iskolatípus választáskor. Ugyanakkor látnunk kell, hogy körülbelül a tanulók egyötöde (feltételezzük, hogy a „nem tudom” választ adók között is vannak ilyenek) tovább szándékozik lépni a középiskola elvégzése után, és valamilyen formában érettségit akar szerezni. Ebből következik, hogy a középiskolából nemcsak horizontális átjárás van a szakképzésbe, hanem vertikálisan is tovább lehet lépni valamelyik érettségit adó képzésbe. A szakközépiskolában tanulók nagy része diplomás foglalkozást képzel el, hiszen ezért tanulnak ebben az iskolatípusban. Feltűnő, hogy a tanulók kétötöde még nem tudott konkrétan nyilatkozni, pedig már csak egy tanévük volt hátra a képzésből. Az itt tanulóknak csak egytizede gondol diplomát nem igénylő, legtöbbször technikus foglalkozásra.

A kérdőívek és interjúk feldolgozása során kiderült, hogy a tanulók számára gyakorlatilag is biztosított az iskolák közötti átjárhatóság, azaz a tanulmányi pályafutásuk során lehetőség nyílik a korrekcióra. A tanulók ezt az oktatási rendszer erősségeként értékelték. A kvalitatív vizsgálati adatok elemzéséből az derült ki, hogy a legtöbb tanuló a magasabb végzettséget biztosító oktatási intézménybe törekszik az általános iskolai tanulmányok befejezése után. A későn érő tanulók kihasználják a rendszer nyújtotta előnyöket, és élnek azzal a lehetőséggel, hogy megszerezzék az érettségit a nappali oktatás keretein belül (ez többnyire a szakközépiskolában letett érettségit jelenti). Ennek az a hátránya, hogy az átlépés egy év felkészítést vesz igénybe, vagyis ez egy évvel megnöveli a tanulási időt. Interjúalanyaim jól működőnek látják az oktatási rendszer átjárhatóságát, de mindig hangsúlyozták, hogy az átlépés nem tömeges a magasabb végzettséget biztosító intézményekbe.

8. A szász közoktatási rendszer

A jelenlegi szász oktatási rendszer az újraegyesítés után alakult ki. A keleti tartományok általában hozzáigazították oktatási rendszerüket a nyugati tartományokéhoz. A korábbi NDK-s oktatási szintek³⁸ megszűntek. Szászországban a középiskolát (Hauptschule/Mittelschule) és a reáliskolát (Realschule) lezáró végzettségek egy iskolatípusban lettek elérhetőek, amit egységesen középiskolának (Mittelschule) neveztek. A két iskolatípus tulajdonképpen egy iskolatípusba integrálódott, ami rugalmasságot és átjárhatóságot biztosít a végzettségtípusok között. A gimnázium 8 osztályos maradt.³⁹ Szászországban kétosztatú iskola-rendszerről beszélhetünk a középfok szintjén a gimnázium és a középiskola létrejöttével.

A dolgozat befejezésekor (2013) emelkedtek törvényerőre Szászországban azok a változások, amelyek alapján a Mittelschule elnevezése Oberschule-ra változott. Ez a meglévő oktatási tartalmakat nem változtatta meg, hanem kiegészítette azokat. A változtatás célja az iskolai rendszer átjárhatóságának a könnyítése volt olyan módon, hogy az iskolaváltóknak a magasabb képzettséget biztosító iskolatípusban ne kelljen évet ismételniük.⁴⁰

³⁸ Politechnische Oberschule, Erweiterte Oberschule

³⁹ A nyugati tartományokban a gimnázium 9 osztályos volt, a 13. évfolyammal ért véget. A 2007-től bevezetésre került reform értelmében, minden tartományban fokozatosan áttértek a 12 évfolyamos gimnáziumi rendszerre 2013-ig. Kivéve Rheinland-Pfalz és Schleswig-Holstein tartományokban, ahol 2016-ig kell az új rendszert bevezetni.

⁴⁰ Pressekonferenz zur Oberschule 4. Juli 2013, Brunhild Kurth, Staatsministerin für Kultus. http://www.schule.sachsen.de/download/download_bildung/2013_07_04_pk_oberschule.pdf Letöltve: 2013. 08. 14.

A fejezetben vertikálisan haladva mutatom be a közoktatás rendszerét a záró évfolyamokig, valamint kitérek a szakképzésre is, hiszen az iskolai átjárhatóság szempontjainak vizsgálatakor ez sem hagyható figyelmen kívül. A szakképzés is kínál különböző utakat a felsőfokú végzettség megszerzésére.

8.1. Az általános iskola

Az elemi oktatás első négy évének a célja, hogy kialakítsa az önálló tanulás képességét a gyermekekben, ezzel motiválva őket az élethosszig tartó tanulásra. A tankötelezettség adott év június 30-ától kezdődik azoknak a gyermekeknek a számára, akik a 6. életévüket betöltötték. Az általános iskola feladata a tudásszerzési vágy és az egyéni kíváncsiság kibontakoztatása a gyerekekben. Az elemi iskola teljesítmény- és gyermekorientált egyszerre. A tanulóknak Szászországban jelentős számú napközis férőhelyet tudnak biztosítani, ami a nyugati tartományokra általában nem jellemző. A napközi és az iskola együttműködése biztosítja a gyerekek egész napos oktatását. Az elemi iskola nyújtja az alapokat a további iskola-fokokban történő tanuláshoz. Az első, második osztály bevezető szakasz az általános iskolán belül, ahol folyamatos és rugalmas pedagógiai munka folyik. Különös jelentősége van az olvasási és írási technika megtanításának, amelyek szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A másik fontos terület a matematika tanítása, amely során a számolási készség és a matematikai összefüggések elsajátítása játszik fontos szerepet. A környezetismeret tanulása segíti a tanulókat a világ megismerésében és megértésében, alapismereteket közvetít a társadalomról, a természetről, és a technikáról. Fejleszti a tanulók megfigyelő képességét. Idegen nyelvet, angolt a tanulók 3. osztálytól kezdődően tanulnak. Hétköznapi témákról tanulnak szerepjátékok és szövegek meghallgatásának segítségével. Az idegen nyelv tanulása a felsőbb iskola-fokokban folytatódik.

Az általános iskolából történő átmenetet az alsó középfok szintjére iskolai tanácsadással segítik. Ennek során figyelembe veszik a tanuló képességeit és a szülői kívánságot. Az általános iskola 4. osztályának 2. félévében minden tanuló megkapja az ajánlást, hogy melyik iskolatípusban javasolt a tanulmányok további folytatása. Az kaphat gimnáziumi ajánlást, akinek félévkor vagy év végén az átlageredménye anyanyelvből, matematikából és környezetismeretből a 2,00-t [4,2]⁴¹ eléri. Figyelembe veszik azt is, hogy a tanuló eddigi teljesítménye és szorgalma alapján várhatóan meg tud-e felelni a gimnáziumi követelményeknek.

8.2. A középfokú iskolák

Az 5. évfolyamtól az alsó középfok szintjén tehát két általános képzettséget biztosító iskolatípust különböztethetünk meg: a középiskolát (Mittelschule-t/Oberschule) és a gimnáziumot (Gymnasium).

8.2.1 A középiskola (Mittelschule/Oberschule)

A középiskola (Mittelschule), illetve a 2013/14-es tanévtől Oberschule összetett iskolatípus: általános és szakmai előkészítő képzést biztosít. Az általános képzés során megismertetik a tanulókat a kultúra legfontosabb területeivel, és segítik az egyéni képességek kibontakoztatását. Az 5-6. osztálynak orientáló funkciója van, ami azt jelenti, hogy a középiskola és a gimnázium tanterve azonos, ez lehetővé teszi az iskolaváltást, 5. vagy 6. osztály után. Elvileg az összes többi évfolyam után lehet váltani gimnáziumba, ez többnyire az évfolyam megismerésével jár. Ennek a gyakorlatnak az ellensúlyozására hozták létre 2013-tól az emelt óra-

⁴¹ Vö. 32. lábjegyzet és 10. sz. melléklet.

számú képzést (Leistungskurs) az 5. és 6. évfolyamon azoknak a tanulóknak a számára, akik a gimnáziumba szeretnének váltani. A 6. osztálytól második idegen nyelvet is lehet tanulni: franciát, orosz, lengyel vagy cseh, hogy zökkenőmentes legyen a gimnáziumba történő váltás. A 7. osztály után differenciálódás következik be annak alapján, hogy a tanulók milyen végzettség megszerzésére törekszenek a középiskolán belül. Háromféle végzettséget lehet megcélózni: a 9. osztály sikeres elvégzése után záróvizsgát (Hauptschulabschluss) minősített záróvizsgát (qualifizierender Hauptschulabschluss) és a 10. osztály elvégzése után az alpműveltségi vizsgát (Realschulabschluss). A tanulóknak nemcsak azt kell eldönteni, hogy milyen végzettség megszerzésére törekszenek, hanem a 7. osztály után választaniuk kell tantárgyi irányultságot: technikai, háztartás ökonómiai, zenei, sport-, nyelvi vagy gazdasági irányultságot. Akik a technikai irányultságot választják, azok általános technikai- gazdasági alapképzést kapnak informatikai oktatással kiegészítve. A háztartás-ökonómiai irányt választók megtanulják, milyen feladatok vannak egy magánháztartásban. Szerepet kap az oktatás során az egészséges életmódra nevelés, emellett ökonómiai és ökológiai, gazdasági ismereteket is közvetítenek a tanulóknak, valamint a 9. osztálytól felhasználói szintű informatikát tanulnak. A zenei irányultságot választók esetén az a cél, hogy támogassák a tehetségeket, fejlesszék a tanulók zenei készségeit és kreativitását. A zenei nevelés mellett tanulnak képzőművészetet, a tanítás során többnyire projekteken dolgoznak a tanulók, amivel az önbecsülésüket, az önállóságukat, a csapatmunkában dolgozni tudásukat fejlesztik. A sporttagozaton a tanulók egy kiválasztott sportágban versenysportolóként vagy akár élsportolóként tanulhatnak és gyakorolhatnak. A sportismeretek mellett gyakorlati-technikai ismereteket is tanulnak, ami alapjául szolgál a későbbi szakmaválasztásnak. A 9. osztálytól informatikaoktatást kapnak a tanulók. A nyelvi tagozatot választók számára 7. osztálytól elkezdődik a második idegen nyelv tanítása, általában francia vagy orosz nyelvet választhatnak a tanulók. A második idegen nyelvet heti 4 órában tanulják 7.-től 10.-ig az alpműveltségi vizsga (Realschulabschluss) követelményeinek megfelelően. A 9. és 10. osztályban ezen a tagozaton is folyik informatikaoktatás.

A gazdasági irányultságot választó tanulók elsősorban gazdasági és technikai ismereteket tanulnak, valamint számviteli és államigazgatási ismereteket. Az informatikaoktatás során megismertetik a tanulókat olyan szoftverekkel, amelyeket ezeken a területeken használnak.

A tanulók a 9. osztály sikeres elvégzése és írásbeli és szóbeli vizsgák után végbizonnyítványt (Hauptschulabschluss) kapnak, vagy a 3,00 [3,4] átlag felett teljesítők minősített végbizonnyítványt (qualifizierender Hauptschulabschluss). Ezekkel a végzettségekkel a tanulók a szakképzésben tanulhatnak tovább. A fenti végzettségek megszerzése nem feltétele a szakképzésben történő továbbtanulásnak, a rendszer rugalmasságát jelzi, hogy a középfokú végzettség (Hauptschulabschluss) a szakképzés folyamán is megszerezhető.

A 9. évfolyam záróvizsgája után, ha megfelelő szinten teljesítettek a tanulók, folytathatják tanulmányaikat a 10. osztályban. Ennek elvégzése után alpműveltségi vizsgát szerezhetnek (Realschulabschluss) a diákok, ami feljogosítja őket érettségit adó intézményekben történő továbbtanulásra: az esti gimnáziumnak (Berufliches Gymnasium), illetve a szakközépiskolának (Fachoberschule) nevezett iskolatípusban vagy a gimnázium 10. évfolyamán.

8.2.2. A gimnázium (Gymnasium)

A gimnázium a tanulóknak átfogó műveltségi képzést nyújt, ami feltétele a felsőfokú tanulmányoknak vagy a minőségi szakmai karriernek. Intenzív szaktantárgyi oktatás folyik itt, ami a tanulók szellemi terhelhetőségén és koncentráló képességén alapul, ami feltételezi az elméleti és gyakorlati összefüggések megértését. A gimnáziumi képzés célja, hogy a gyerekek megtanuljanak logikusan és kritikusan gondolkodni és önállóan problémát megoldani. A gimnáziumi 5. és 6. osztálynak orientáló szerepe van ugyanúgy, mint a középiskola esetében.

Megkönnyíti az alkalmazkodást az új iskolatípus követelményeihez, és ennek alapján megerősíti vagy korrekcióra ösztönzi a 4. osztály után hozott döntést a képzési pályafutást illetően.

A 7. évfolyamtól kezdődik a második idegen nyelv és az informatika oktatása. Részenben hasonló irányultságok (profilok) közül választhatnak a tanulók, mint a középiskolában: nyelvi, természettudományos-matematikai, zenei és sport irányt.

A 8. és 10. osztály között folyó képzés során elmélyítik a tanulók ismereteit és kibontakoztatják tehetségüket a választott tudományterületen. A természettudományos irányultságú osztályokban a biológiai, fizikai, kémiai ismeretek több egyetemi szakirány alapjait képezik. A nyelvi irányultságot választók harmadik idegen nyelvet tanulhatnak, a modern nyelvek mellett a latint. A cél a sokoldalú nyelvismeret kialakítása, hiszen a legtöbb foglalkozásban ez nélkülözhetetlen. A zenei irányultságú osztályok képzőművészeti ismereteket és színjátszást is tanulnak a kreativitás és a művészi készségek fejlesztése érdekében. A sport irányultságú oktatás elsődleges célja a tehetségfejlesztés testnevelési ismeretek közvetítésével.

A 10. osztály a profilképzés befejező és egyben a felső gimnáziumi képzés 11–12. osztályának bevezető szakasza. Ezen az évfolyamon a tanulók alapos információkat kapnak felső gimnáziumi tantárgyak közötti választási lehetőségekről, a követelményszintről és az érettségi vizsgatárgyakról.

A 11–12. évfolyamon kurzusokban szemináriumi jelleggel folyik az oktatás. Vannak alap- és választható kurzusok. Az értékelési rendszer is megváltozik a 11. évfolyamtól, nem érdemjegyeket kapnak a tanulók a teljesítményükre, hanem pontokat 1-15-ig, ami beleszámít az érettségi eredménybe. A 12. évfolyam végén három tantárgyból írásban, egy tantárgyból pedig szóban kell érettségizni a tanulóknak. Az általános érettségi megszerzésével jogosultságot szereznek bármely német egyetemen vagy főiskolán való továbbtanulásra.

8.2.3 Az érettségit adó „második utas képzések”

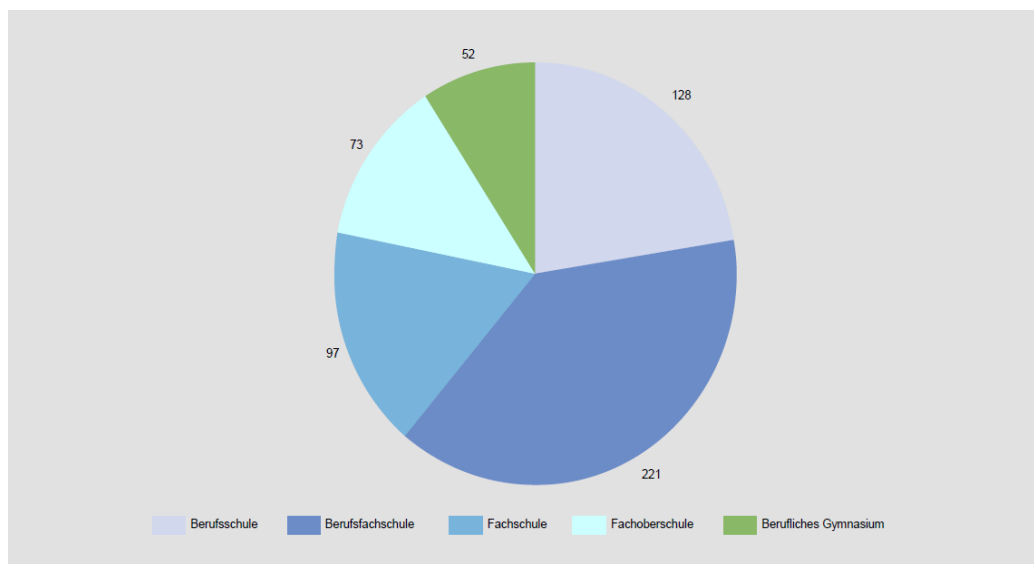
Az úgynevezett második utas képzések lehetőséget kínálnak a dolgozóknak a középfokú végzettség vagy az érettségi megszerzésére. Az esti középiskola (Abendmittelschule) a felnőtteknek nyújt módot a középfokú végzettség (Hauptschulabschluss) vagy az alpműveltségi vizsga (Realschulabschluss) megszerzésére. A képzési céltól függően ez az iskola egy- vagy kétéves. Az Abendgymnasium-ban (esti gimnázium) három év alatt szerezhetnek a felnőttek általános érettségit. Az itt tanulók munkahellyel, illetve középfokú végzettséggel (mittlerer Bildungsabschluss) kell, hogy rendelkezzenek. Másik lehetőség az általános érettségi megszerzésére az esti gimnázium egy másik formája, a Kolleg. Ide olyan szakképzettséggel vagy 3 év szakmai gyakorlattal rendelkező személyek jelentkezhetnek, akik elmúltak 19 évesek. A tanulók távoktatási formában tanulnak. Az iskolatípusba felvétellel lehet bekerülni.

8.3. A szakképzés

A középiskolát elvégző tanulóknak három évig kötelező szakiskolába járniuk. A legtöbb tanuló a szakmát a duális rendszerben tanulja, vagyis az üzemek, a gyakorlati helyek és a szakiskola egyenrangú partner a képzésben. A képzés szakmától függően két vagy három és fél évig tart. A szakiskolának az a feladata, hogy az általános képzés elmélyítése mellett szakmai ismereteket közvetítsen. A rendszer rugalmasságát jelzi, hogy azok a tanulók is elkezdhetik tanulmányaikat a szakképzésben, akiknek nem sikerül gyakorlati helyet találni, ők úgynevezett szakmai alapoató képzést (Berufgrundbildungsjahr) végeznek, amit beleszámítanak később a szakmai képzésbe. A másik lehetőség a szakmai előkészítő évfolyam (Berufsvorbereitungsjahr) elvégzése.

Az általános képzettséget biztosító iskolák 9. vagy 10. évfolyamának elvégzése után járhatnak a tanulók szakképző iskolába (Berufsfachschule). Ebben a szakiskolatípusban aszisztensi munkakörökre képezik ki a tanulókat. A szakközépiskolát (Fachschule) látogató tanulók technikai végzettséget szereznek az építőipar, a vendéglátóipar, a kereskedelem, az egészségügy és a szociális szféra területén.

15. ábra
A szakképzés rendszerébe sorolt iskolák típusai Szászországban⁴²

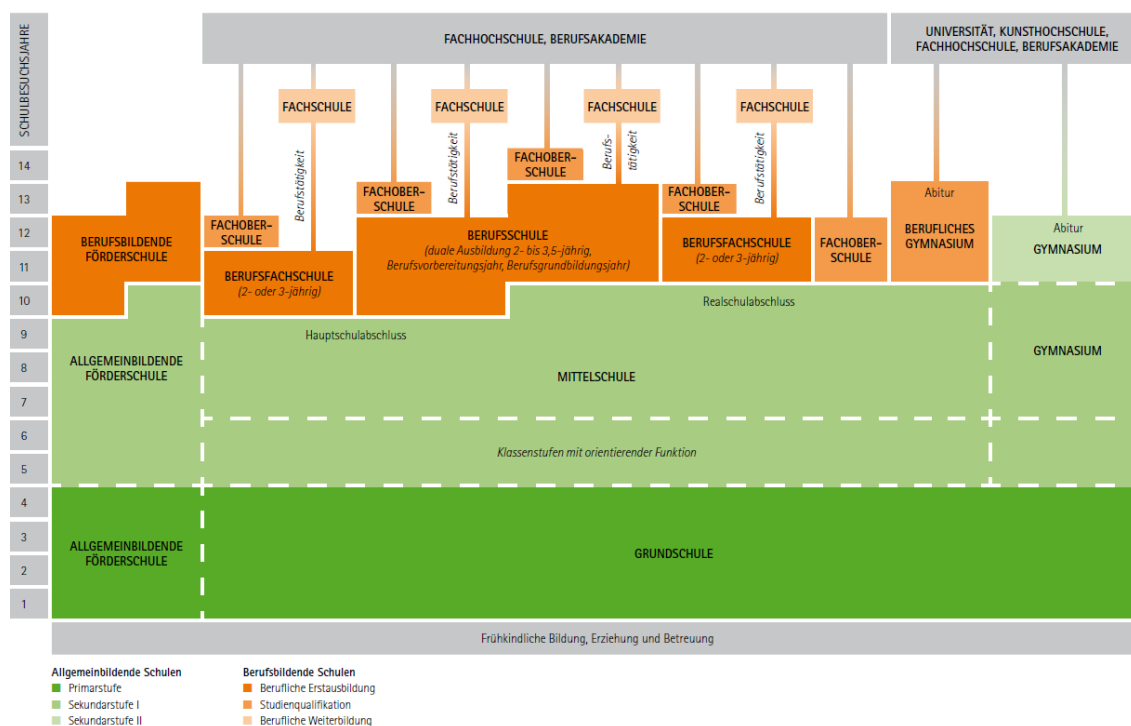
Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen

A szakközépiskola (Fachoberschule) átjárhatóságot kínál a szakérettségi megszerzésére, mind az általános képzésből, mind pedig a szakképzésből érkező tanulók számára. Két évet kell járni ebbe az iskolatípusba, ha valaki közvetlenül az alpműveltségi vizsga (Realschulabschluss) letétele után jön ide. Azok a tanulók, akik nem rendelkeznek középfokú végzettséggel, ezt megszerezhetik a szakközépiskola (Fachoberschule) előkészítő évfolyamán.

Az esti gimnázium (Berufliches Gymnasium) szintén lehetőséget kínál az érettségi megszerzésére a 10. évfolyam után. Felvételt nyerhetnek olyan tanulók is, akik a 10. osztály elvégzése után két évig szakmai alapozó képzésben vettek részt. Ebben az iskolatípusban általános érettségit lehet szerezni, a közismereti tantárgyakon kívül szakmai tantárgyakat is tanulnak. A képzés három évig tart különböző szakirányokban: agrártudományok, diétetika, információs technológia, technikai tudományok, gazdaságtudományok. A képzés elvégzése után a tanulók leteszik az általános érettségit, ami bármelyik egyetemen történő továbbtanulásra jogosít ugyanúgy, mint a gimnáziumban szerzett érettségi.

⁴² A rovatok feloldása: Berufliches Gymnasium= esti gimnázium, Berufsfachschule= szakiskola, Berufsschule= szakmunkásképző Fachschule= szakközépiskola/ technikum, Fachoberschule= szakközépiskola

16. ábra
A szász oktatási rendszer⁴³

Forrás:

http://www.schule.sachsen.de/download/download_bildung/schulsystem_sachsen__2012.pdf

8.4. A szász oktatási rendszer mutatói

A szász oktatási eredmények jellemzésében, hogy összevethetőek legyenek a bajorral, ugyanazokat az indikátorokat használtam fel: a PISA- felmérések tartományi eredményeit és a Kölni Gazdasági Intézet által készített Bildungsmonitor nevű összehasonlítást.

A másik fejezetben említettekre utalva a Kölni Gazdasági Intézet (Instiut der Deutschen Wirtschaft Köln) közgazdasági szempontból elemzi az oktatási rendszerek hatékonyságát a Kultuszminiszteri Konferenciával kötött megállapodása szerint. Az összehasonlításhoz a benchmarking módszert alkalmazták. A módszer jellegét már bemutattam a 7.4. Bajorország oktatási mutatói című fejezetben, itt csak röviden utalok rá az adatok megérthetősége céljából.

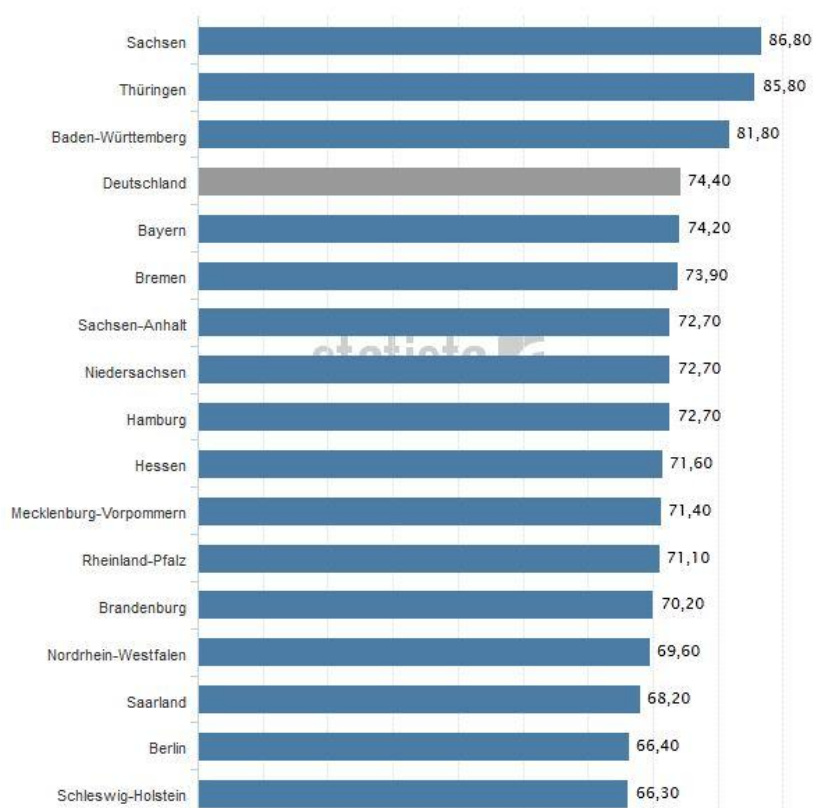
Az eljárás lehetővé teszi különböző tartományok összehasonlítását, ezáltal segíti az oktatáspolitikai döntések meghozatalát, és fókuszál a fejlesztendő területekre a minőség és hatékonyság jegyében. A kiválasztási szempontoknál figyelembe vették azt, hogy oktatásközgazdasági szempontból eredményt hozzanak, valamint a jellemzők mérhetők és oktatási szempontból relevánsak legyenek. A felmérés az oktatási rendszer bemeneti (kiadási prioritások, hatékonyság, gyerekfelügyelet megoldása, óvodai ellátottság, nemzetközi összehasonlításban elért eredmények) tényezőit veszi figyelembe. A kimeneti oldalon a képzési idő meghosszabbodását, az iskola minőségét, a kompetenciafejlesztést és a képzettség megszerzhetőségének lehetőségét, az integráló képességet, a szakképzéshez történő csatlakozás lehetőségét, a diploma megszerzésének támogatását, a természettudományos tárgyak szerepének növelését és a kutató- utánpótlás támogatását vizsgálják.

⁴³ A rovatok feloldása: Allgemeinbildende Schulen= általános képző iskolák, Berufsbildende Schulen= szakképzés, Primarstufe= alapfok, Sekundarstufe I= alsó közép, Sekundarstufe II= felső közép, Berufliche Erstausbildung= szakmai alapképzés, Studienqualifikation= felsőfokú tanulmányokra történő előkészítés, Berufliche Weiterbildung= szakmai továbbképzés. Lásd még 1. sz. melléklet.

Szászország mind a 13 vizsgált területen jól szerepelt. A bemeneti szempontok közül első helyen végzett az iskola előtti gyermeknevelés támogatásában, mivel viszonylag jól kiépített óvodai hálózattal rendelkezik. Ennek oka a történelemre vezethető vissza, hiszen az NDK részeként ezen a területen a nők teljes idejű foglalkoztatottsága volt jellemző, ez bölcsődei, óvodai hálózat nélkül nem működött volna. Figyelemre méltónak tartja a vizsgálat azt is, hogy a kisgyerekkori nevelésben dolgozó diplomások száma egyre növekvő tendenciát mutat Szászországban. A tartomány az oktatásra fordított kiadásai alapján, valamint az egész napos gyermekfelügyelet biztosításában és az oktatási minőségben Bajorország után a 2. helyet foglalja el. A diploma megszerzésének lehetősége alapján a 3. helyen szerepel. A természettudományos tárgyak oktatásának az előtérbe helyezésében jóval az országos átlag fölött áll, a tartományok között a 4. helyet foglalja el. A kompetenciafejlesztés és a képzettség megszerzhetőségének a lehetősége alapján szintén a 4. helyen áll. Javítania kell az oktatásba befektetett erőforrások hatékonyságán, a kutatóútánpótlás-nevelésen, a szakképzéshez történő csatlakozás támogatásán. Szászországban nagyon kicsi a gyakorlati helyek száma a szakképzésben tanulók számára, ez fontos jövőbeni megoldandó feladat. Az integráció területén is a szövetségi átlag alatt teljesített Szászország. A javítandó területek ellenére Szászország érte el a felmérésben összességében a legjobb eredményt. A felmérés összesített eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy Szászország oktatási rendszere a legjobb minőséget és hatékonyságot mutatja Németországon belül.

17. ábra

A tartományok összesített értékelése a 2012-es felmérés alapján
Gesamtbewertung der Bundesländer beim Bildungsmonitor 2012 (in Punkten)

Forrás: Bildungsmonitor 2012

<http://de.statista.com/statistik/daten/studie/201453/umfrage/gesamtbewertung-der-bundeslaender-beim-bildungsmonitor/>

A PISA- felmérések értékelése alapján szintén kimutathatóak a szász oktatási rendszer erősségei. A másik tartományhoz hasonlóan a PISA-E- felmérések eredményeit használok fel. Ha összehasonlítjuk a két eredményt, láthatjuk, hogy mindkét tartomány rendkívül jól szerepelt. Szászország 2000-ben a matematika és a természettudományok területén a 3. helyet szerezte meg, ekkor Bajorország volt az első. 2006-ra mindkét területen Németország legjobbjá lett. A PISA- felmérések kapcsán fontosnak tartom azt elmondani, hogy messze a német átlag felett teljesített Szászország, ez azt jelenti, hogy szignifikánsan az OECD átlag fölött áll.⁴⁴

8.5. Az átjárhatóság jogi szabályozása Szászországban

Szászországban - a többi tartományhoz hasonlóan - az iskolaváltást az oktatási törvények részletesen szabályozzák az alapelvektől kezdődően az egyes tartományokra vonatkozó rendelkezésekig. A németországi középiskolák közötti átjárhatóság szempontjából először a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmányának első bekezdését, az emberi alapjogokra vonatkozó részeket kell áttekintenünk, amelyek az oktatásüggyel és az oktatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatosak:

Az 5. cikkely (3) kimondja a művészetek, a tudomány, a kutatás és tanítás szabadságát. A tanítás szabadságának összhangban kell állnia az alkotmánnyal. A 6. cikkely (2) kimondja, hogy a szülők joga a gyermek nevelése, de e fölött az állam közössége örökdik.

A 7. cikkely (Schulwesen) foglalkozik az oktatásüggyel. Kimondja, hogy az egész oktatásügy az állam felügyelete alá tartozik. A 12. cikkely kimondja a szabad pályaválasztást.

Az iskolák közötti átjárhatóság szempontjából alapelveket közvetítenek a Kultuszminiszteri Konferencia (Kultusministerkonferenz) határozatai. Ez a szervezet felügyeli az oktatásügy és a kultúra területét az alkotmány szellemében, bár minden tartomány önállóságot élvez az oktatásügy kérdésében. A kultuszminiszteri konferencia feladata az, hogy biztosítsa a kooperációt a tanulóknak, a hallgatóknak, az oktatóknak számára egész Németország területén és a legnagyobb mobilitást a tudomány területén tevékenyek számára; lehetővé teszi iskolai végzettség bizonyítványok egybevetettségét és elismerését, valamint felügyeli az iskolai oktatás meghatározott színvonalát. Szászországi oktatásügyi rendelkezések a Kultuszminiszteri Konferencia határozataival összhangban ajánlásokat fogalmaznak meg az iskolai átmenettel kapcsolatban is: ennek alapján az egyik iskolatípusból a másikba történő átjárás lehetősége minden fiatalember fejlődése szempontjából fontos jelentőségű. Annak eldöntése, hogy egy gyermek számára melyik iskolatípus a legmegfelelőbb, nem történhet egyetlen vizsga, vagy néhány óra vagy nap alatt nyújtott teljesítmény alapján. Ennek az eljárásnak nagyobb időtartamot kell felölelnie, hogy a gyermek fejlődését a tanárok alaposan megfigyelhessék, és ennek alapján adhassanak tanácsot a szülőknek. Meghatározzák iskolatípusonként azt a teljesítményszintet, amit a tanulóknak el kell érniük ahhoz, hogy egy bizonyos intézménytípust látogathassanak.

8.5.1. Átjárhatóság az elemi szint elvégzése után Szászországban

Az elemi szint elvégzése után magasabb iskola-fokozatba történő lépésről, tehát átmenetről (Übergang) beszélhetünk. Szászországban (Sachsen) a tartományi iskolaszervezet két-ciklusú. Négy év elemi oktatás után léphetnek át a tanulók az alsó középfok szintjére (Sekundarstufe I): a 10 évfolyamos középiskolába (Mittelschule) vagy a 8 évfolyamos gimnáziumba (Gymnasium). Az alsó középfokú oktatás a 10. osztályig tart, a felső középfokú szakasz a 11. osztálytól kezdődik, és a 12. osztály után ér véget az érettségi megszerzésével. Az átlépés körülményeit az oktatási törvények részletesen szabályozzák. Az általános iskolában 3. osztály végén információt kapnak a szülők a lehetséges képzési formákról Szászországban

⁴⁴ Vö. 8. szövegekőzi ábra.

ugyanúgy, mint minden tartományban. A 4. osztály második félévének kezdetekor a tanári konferencia írásban közli a szülőkkel, hogy a gimnáziumi vagy a középiskolai továbbtanulást javasolja. Akkor ajánlják a gimnáziumot, ha a tanuló németből és matematikából 2,5 [3,8] jegyátlagnál jobb eredményt ért el, valamint a tanuláshoz és munkához való hozzáállása azt vetíti előre, hogy a gimnáziumi követelményeknek meg tud felelni. A többi tanulónak a középiskolai tanulmányokat ajánlják, amennyiben nincs arra szükség, hogy speciális iskolában folytassa a tanulmányait. Ha egy tanuló középiskolai ajánlást kap, és gimnáziumban szeretné folytatni a tanulmányait, akkor részt vehet a gimnáziumi felvételi vizsgán: matematikából és németből kell vizsgáznia, ha a vizsgán elért jegyeinek az átlaga 2,5 [3,8] vagy ennél jobb, akkor felvételt nyer a gimnáziumba. A tanuló akkor is felvételt nyerhet a gimnáziumba, ha a jegyei átlaga ennél rosszabb, de a tanuló munkához való hozzáállása, eddigi fejlődése alapján arra lehet következtetni, hogy a gimnáziumi követelményeket teljesíteni tudja.

8.5.2. Átjárási lehetőségek az alsó és felső középfok szintjén

Szászországban középfokú oktatást a középiskola és a gimnázium biztosít, az oktatási rendszer kétosztatúságának következtében. A középiskola (Mittelschule) általános és szakmai előkészítő képzést nyújt, 10 évfolyamos. Elsődleges feladata, hogy felkészítsen a szakképzésre. Szászországban az 5.-től a 10. évfolyamig tartó középiskolán belül (Mittelschule) különböző végzettségeket lehet szerezni (Mittelschule mit Hauptschulabschluss és Mittelschule mit Realschulabschluss), ennek az ismertetése már korábban megtörtént. Hetedik osztálytól olyan tantárgyakat választhatnak a diákok, amelyek már valamelyik záróvizsga eredményes abszolválását szolgálják. A tanulók a 9. évfolyam elvégzése után letehetik a záróvizsgát (Hauptschulabschluss). Ha rendelkeznek a záróvizsgával és kijárták a tizedik osztályt, letehetik a következő szintű záróvizsgát (Realschulabschluss).

A középiskolákról (Mittelschule) szóló törvény kimondja, hogy az 5. és 6. osztálynak orientáló funkciója van, tehát az általános iskola befejezése után hozott iskolaválasztási döntést lehet korrigálni. Az osztálykonferencia dönt arról a 6. osztály második félévében, hogy a tanuló eddig megismert teljesítménye és készségei alapján hol folytassa további tanulmányait. Természetesen a szülők elképzeléseit is figyelembe veszik. Átléphet a gimnáziumba a tanuló javuló teljesítmény esetén, ha minden tantárgyból 2,5-nél [3,8] jobb az átlaga, és a tanuló tanuláshoz való hozzáállása azt mutatja, hogy a gimnáziumi követelményeknek meg tud felelni. Ha a tanuló év végén mutatja a fenti teljesítményt vagy ennél jobbat, akkor is a gimnáziumi tanulmányokat javasolja az iskola. A középiskolán belül a képzési formák között is lehetséges a váltás annak megfelelően, hogy romlik vagy javul a tanuló teljesítménye. Ha a tanuló teljesítménye romló, két tantárgyból elégséges vagy ennél rosszabb a következő tantárgyak közül: németből, matematikából, idegen nyelvből, fizikából vagy kémiából; akkor nem ajánlják a reáliskolai osztályokban a tanulmányok további folytatását, válthat a középiskolai évfolyamokra. A 7. vagy 8. évfolyam után is lehet képzési formát váltani, ha a tanulónak javulnak az eredményei, és a szülők ezt kérik. A 9. osztályban tanulók bekerülhetnek a 10. évfolyamra, ha a záróvizsga (Hauptschulabschluss) eredménye 2,4-es [3,9] átlagnál nem rosszabb. Azok a tanulók, akiket a reáliskolai képzésben nem lehet magasabb évfolyamra bocsátani, átmehetnek a középiskola alacsonyabb végzettségi szintet biztosító következő évfolyamára, ha ez a már előbb említett négy tantárgyból megmutatkozó hiányos teljesítmény miatt alakult így. Ebben az esetben is figyelembe veszik a szülői szándékokat.

A gimnázium alaposabb általános képzést közvetít, mint a középiskola (Mittelschule), olyan tanulók számára, akik tehetségesek, és a felsőoktatásban szándékoznak továbbtanulni. Ugyanakkor ez az intézménytípus is megteremti a feltételeit annak is, hogy később a gyengébben tanuló a szakképzésben folytathassa tanulmányait. A gimnázium az 5. osztálytól a 12. osztályig tart, és az érettségi vizsgával zárul. A 10. évfolyamon lezárul az alsó középszintű oktatás

szakasza (Sekundarstufe I), egyben ez a felső középszintnek (Sekundarstufe II) a bevezető szakasza. Ezekben az osztályokban alap- és emelt szintű csoportokban folyik az oktatás. A tulajdonképpeni értékelést pontrendszerre váltják át. Az érettségi minősítése három dologból tevődik össze: az érettségi vizsgából, az emelt szinten tanult tantárgyak és a beszámítható alap szinten tanult tantárgyak minősítéséből.

A tartományi kultuszminisztériumnak joga van a felkínált tantárgyak választási lehetőségeibe és a minősítési rendszerbe beleszólni. Aki a 10. osztályból a 11. osztályba léphet, az a reáliskola befejezését igazoló záróvizsgálattal egyenértékű záróvizsgát kap.

A gimnáziumból középiskolába történő lépés akkor kötelező, ha egy tanuló 5. és 10. osztály között egy adott évfolyamot kettőnél többször ismét meg. Emellett azoknak a tanulóknak, akiknek a teljesítménye a 10. osztályig jelentősen romlik, javasolják a középiskolába történő átlépést. A gimnáziumok különböző jellegűek lehetnek. A különösen tehetséges gyerekek a számukra kiválasztott gimnáziumokban meghatározott képzési utat járhatnak be. A valamely területen különösen tehetséges gyermekek oktatásával a meißeni St. Afra Tartományi Gimnázium foglalkozik. Ebbe az iskolába 7. osztálytól kerülhetnek be a gyerekek. Itt is működik az iskolaválasztási tanácsadás, akik nem felelnek meg az itt támasztott követelményeknek, azoknak egy normál képzésű gimnázium látogatását javasolják.

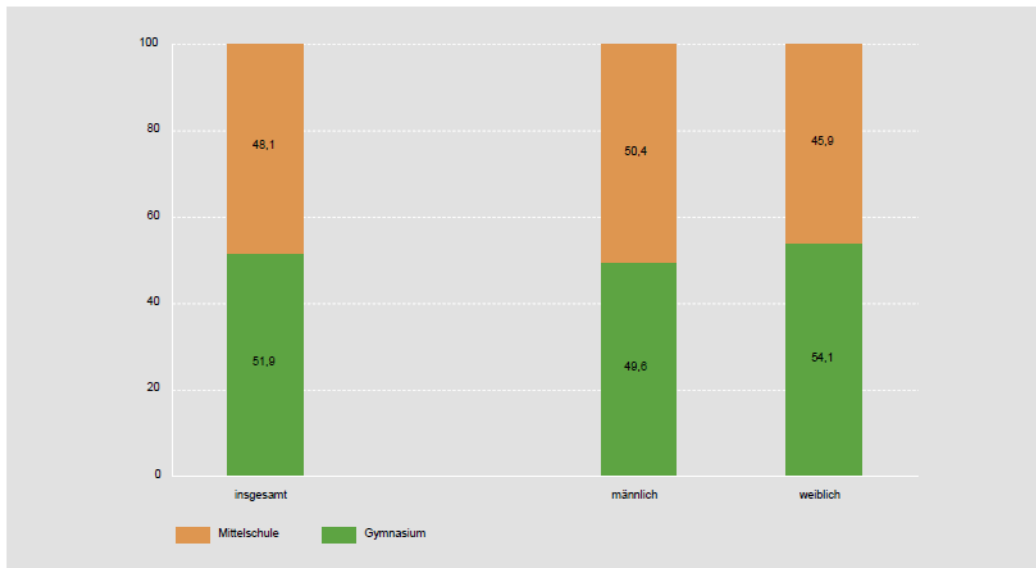
8.6. Átjárhatóság a statisztikai adatok tükrében

Az iskolaváltás jogszabályi lehetőségei elvi lehetőséget jelentenek, ennek a gyakorlatban történő érvényesülését a statisztikai adatok tükrözik. A szász oktatási kormányzatnak az a célja, hogy fokozza az iskolarendszeren belüli átjárhatóságot, és ezzel az oktatási esélyegyenlőséget növelje. Nem szabad, hogy az általános iskola után meghozott döntés a képzési pályafutást illetően a tanuló számára kényszerpályát eredményezzen. Ezért az iskolai átmenet után a középfokú oktatás több csomópontjában is lehetőség nyílik az iskolaváltásra, az iskolai pályafutás módosítására. Ennek a statisztikai bemutatását a Schule in Sachsen Bildungsbericht 2008, illetve a kiadvány 2012-es frissítése alapján végeztem el. Az utóbbi öt évben az egész tartományra vonatkozó statisztikai elemzés nem készült, csak egyes körzetekre vonatkozóan Szászországon belül. Az adatok összegzése során ennél a tartománynál is támaszkodom Bellenberg (2012) adataira, aki a Bertelsmann Stiftung megbízásából készített adatsorokat az összes német tartomány átjárhatóságvizsgálatának vonatkozásában.

Az általános iskola után az utóbbi években több tanuló választotta a gimnáziumi képzést, mint a középiskolát. Ennek az lehet az oka, hogy sok szülő úgy gondolja, hogy az általános iskola utáni átmenet az alsó középfok szintje irányába szelektációs szűrőként működik. Ezért érdemesebb a magasabb követelményszintet biztosító iskolát választani. Ha a későbbiekben itt nem sikerül teljesíteni, akkor az alacsonyabb képzettségi szintet biztosító középiskolába könnyebb váltani, mint fordítva. A 18. ábra mutatja, hogy a tanulók nagyjából azonos arányban választják a középiskolát és a gimnáziumot az általános iskola után.

18. ábra

Az általános iskola utáni iskolai átmenet nemek szerinti megoszlásban⁴⁵

Forrás: Staistisches Landesamt Sachsen, Aktualisierte Daten zu „Schule in Sachsen-Bildungsbericht 2008” Stand: August 2010

A következő oldalon a 12. táblázat mutatja, hogy 2002/2003-as tanévtől a 2006/2007-es tanévig a középiskolából a gimnáziumba történő váltás 0,5-0,7 % között mozgott, tehát kevesen váltottak „felfelé”. A tendencia nem változott a 2008/2009-es tanévben sem, amikor 80257 középiskolában tanuló diák közül mindössze 373 váltott gimnáziumba az 5. és 10. évfolyam között. A gimnáziumból középiskolába történő váltás 1,9 %-2,5% között mozgott a fent említett tanévekben. Ez nem az iskolarendszer szelektív jellegével magyarázható, hanem az általános iskolából a középfokú oktatásba történő átmenetkor a szülők szívesebben fogadták a magasabb iskolatípusba, a gimnáziumba történő javaslatot. A magasabb végzettséget biztosító iskolatípus választásával inkább vállalták annak kockázatát - mint már utalás történt rá -, hogy a gyermek később „lefele”, a középiskolába kényszerül váltani.

⁴⁵ Az ábra rovatai: insgesamt = összesen, männlich = fiúk, weiblich = lányok, Mittelschule= középiskola, Gymnasium= gimnázium.

12. táblázat

Iskolaváltások a középiskola és gimnázium között az 5. és 10. évfolyam idején⁴⁶

Schuljahr	Gesamtschülerzahl an Mittelschulen	Wechsel zum Gymnasium	Gesamtschülerzahl an Gymnasien (Klasse 5-10)	Wechsel zur Mittelschule
2002/2003	175 696	1 178	90 217	2 296
		0,7%		2,5%
2003/2004	15 6 13	1 040	80 340	1 858
		0,7%		2,3%
2004/2005	133 578	963	71 555	1 365
		0,7%		1,9%
2005/2006	112 100	528	64 922	1 335
		0,5%		2,1%
2006/2007	94 137	439	59 095	1 243
		0,5%		2,1%
2007/2008	83 307	444	57 139	1 275
		0,5%		2,2%
2008/2009	80 257	373	60 271	1 153
		0,5%		1,9%

Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen, Aktualisierte Daten zu „Schule in Sachsen-Bildungsbericht 2008” Stand: August 2010

Az adatokat összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy ez a mozgás az teljes tanulói létszámhoz képest nem jelentős, de a középiskolákba, a „lefele” irányuló mozgás négyszerese a gimnáziumba, a magasabb szintre irányuló mozgásnak. Ha konkrétan a számadatokat tekintjük, látható, hogy a csekélyszámú százalékos adat mögött jelentős tanulósám húzódik: a 2002/2003-as tanévben 3474 tanuló élt valamilyen irányú iskolaváltási lehetőséggel. A 2008/2009-es tanévben kevesebb mint felére csökkent a váltások száma, az összes tanuló közül 1526 tanuló váltott iskolát az 5. és 10. osztály között. Az iskolaváltás a szászországi adatok szerint inkább az alacsonyabb képzési szint irányába történik. Majdnem négyszer annyian váltanak a gimnáziumi évek alatt a középiskola irányába, mint fordítva.

Ha a „Schule in Sachsen Bildungsbericht 2008” Stand: August 2010 című statisztikai adattár eredményeit összehasonlítjuk Bellenberg (2012) számításaival, majdnem 0,5%-os eltérés tapasztalunk a szászországi iskolaváltók számát tekintve. Némi eltérés amiatt lehetséges, hogy Bellenberg a 2010/2011-es tanév adataira hivatkozik. Az ő számításai szerint az iskolaváltók száma Szászországban 1,6%.

⁴⁶ Az ábra rovatai: Schuljahr = tanév, Gesamtschülerzahl an Mittelschulen = össztanulói létszám a középiskolákban, Wechsel zum Gymnasium = váltás gimnáziumba, Gesamtschülerzahl an Gymnasien = gimnáziumi össztanulói létszám, Wechsel zur Mittelschule = váltás középiskolába

13. táblázat
Iskolaváltók száma és aránya Szászországban

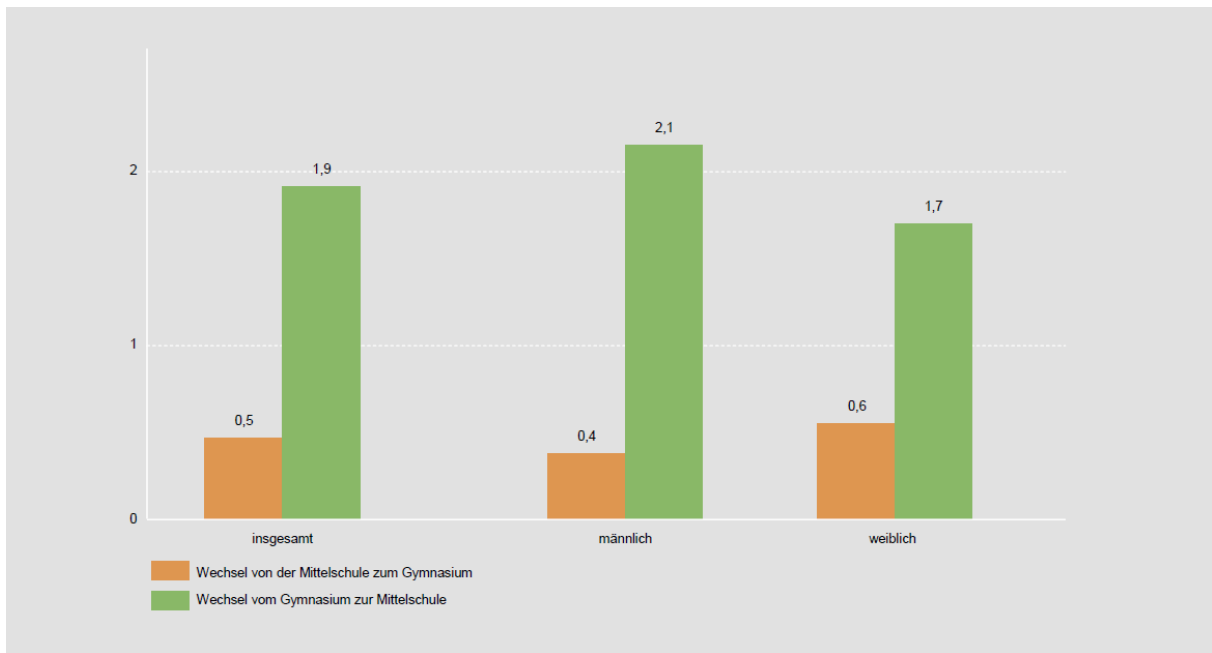
Összes tanuló	Iskolaváltók száma	Iskolaváltók %-ban
144 156	2260	1,6%

Forrás: Saját táblázat Bellenberg (2012) számításai alapján

A 19. ábra diagramjáról leolvasható, hogy az alacsonyabb végzettséget biztosító középiskolába több fiú (2,1%) vált a gimnáziumból, mint lány (1,7%). Összességében egyértelműen a már említett alacsonyabb iskolatípusba történő mozgásról beszélhetünk. A tendencia hátterében az áll, hogy az általános iskola után a szülők inkább vállalják a keményebb követelményszint kockázatát a gimnáziumi képzéssel, és ha szükséges, lemondanak erről a középiskolába történő iskolaváltással. A gimnáziumba lépés érdekében élnek a jogszabályi „kiskapuk” nyújtotta lehetőségekkel: vállalják a felvételi vizsgát, próbatanításon vesznek részt, újabb szakértői véleményeket kérnek. Az iskolarendszer kétosztatúságából fakadóan az általános iskola után a szülők többsége „szégyenként” éli meg, ha gyermeke nem gimnáziumi ajánlást kap- erre majd a közölt interjúk is rámutatnak.

19. ábra

Lányok és fiúk iskolaváltási szokásai százalékban az 5. és 10. évfolyam⁴⁷ között

Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen Aktualisierte Daten zu „Schule in Sachsen-Bildungsbericht 2008” Stand: August 2010

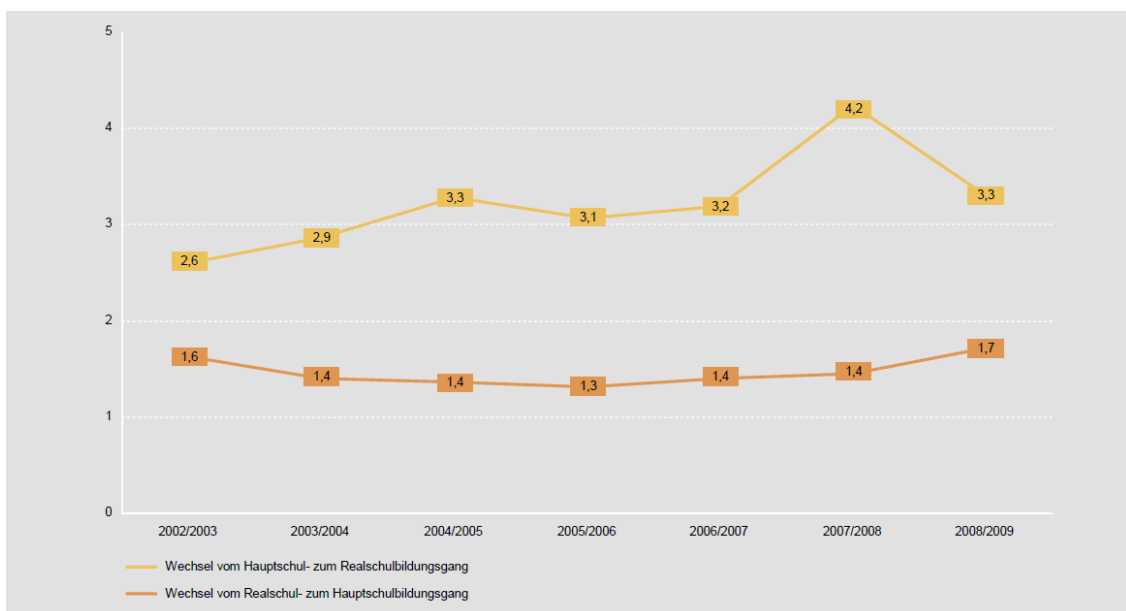
A középiskolán belüli képzésformák közötti változtatást is meg kell vizsgálnunk ahhoz, hogy hiteles képet kapjunk az iskolai rendszer átjárhatóságáról. A szász oktatási rendszer kétosztatúságából adódóan más tartományokban az egymástól elkülönülő középiskolát (Hauptschule/ Mittelschule) lezáró végzettséget és a reáliskolát (Realschule) lezáró végzettséget egyöntetűen a középiskolán (Mittelschule) belül lehet megszerezni képzési forma

⁴⁷ Az ábra rovatai: Wechsel von der Mittelschule zum Gymnasium = Középiskolából gimnáziumba történő váltás, Wechsel vom Gymnasium zur Mittelschule = Gimnáziumból középiskolába történő váltás, insgesamt = összesen, männlich = fiúk, weiblich = lányok = összesen, männlich = fiúk, weiblich = lányok.

(Bildungsgang) választásával. A képzési forma választása a 7. és 8. évfolyamon történik, de a 9. évfolyam után is lehet ezen változtatni. A 7. és 9. évfolyam között a tanulók 3,2%-a váltott a magasabb képzési formára (Realschulbildungsgang) a középiskolán belül. Az alacsonyabb végzettséget jelentő (Hauptschulbildungsgang) megszerzésének irányába a magasabb képzési szintről (Realschulbildungsgang) csak a tanulók közül fele annyian (1,4%) törekedtek. Ez a tendencia a 2007/2008-as tanévben különösen kiugró, háromszor annyian váltottak a magasabb képzési forma irányába, mint az alacsonyabb felé. A bajor statisztikai adatokból is megfigyelhető volt, hogy az iskolaváltások „nyertese” a reáliskola. Szászországban hasonló tendencia figyelhető meg, csak ebben a tartományban nem iskolaváltásról, hanem képzési forma váltásról beszélhetünk, hiszen itt az iskolarendszer kétosztatúságából adódóan egy iskolán belül lehet megszerezni a középiskolai (középfokú végzettség, 9. évfolyam utáni záróvizsga-Hauptschulabschluss) és reáliskolai végzettséget (10. évfolyam utáni záróvizsga, alpműveltségi vizsga- Realschulabschluss).

20. ábra

Képzési forma váltások a középiskolán belül a magasabb (Realschulbildungsgang) és az alacsonyabb képzési forma (Hauptschulbildungsgang) irányába

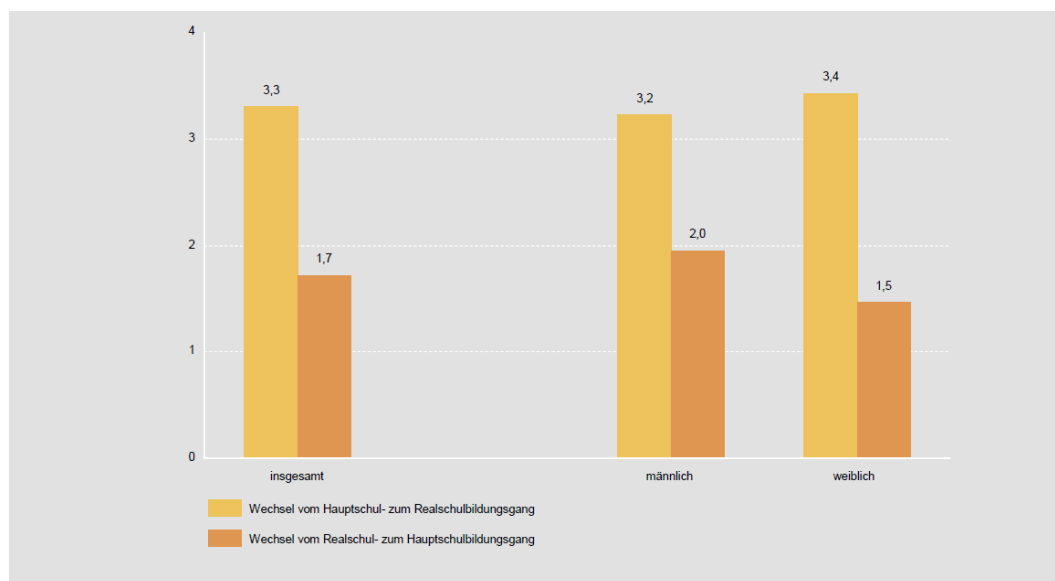

Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen, Aktualisierte Daten zu „Schule in Sachsen-Bildungsbericht 2008” Stand: August 2010

Ha a képzésifforma-váltásokat a nemek arányában vizsgáljuk, csak a középiskolára vonatkozóan, itt is megfigyelhető az általános tendencia, hogy a lányok jobban törekcszenek a magasabb végzettség megszerzésére, mint a fiúk: többen váltanak a magasabb képzési forma irányába, és kevésbé áramlanak az alacsonyabb képzési forma felé.

21. ábra

Képzési forma váltások a középiskolán belül a magasabb (Realschulbildungsgang) és az alacsonyabb képzési forma (Hauptschulbildungsgang) irányába nemek szerint⁴⁸

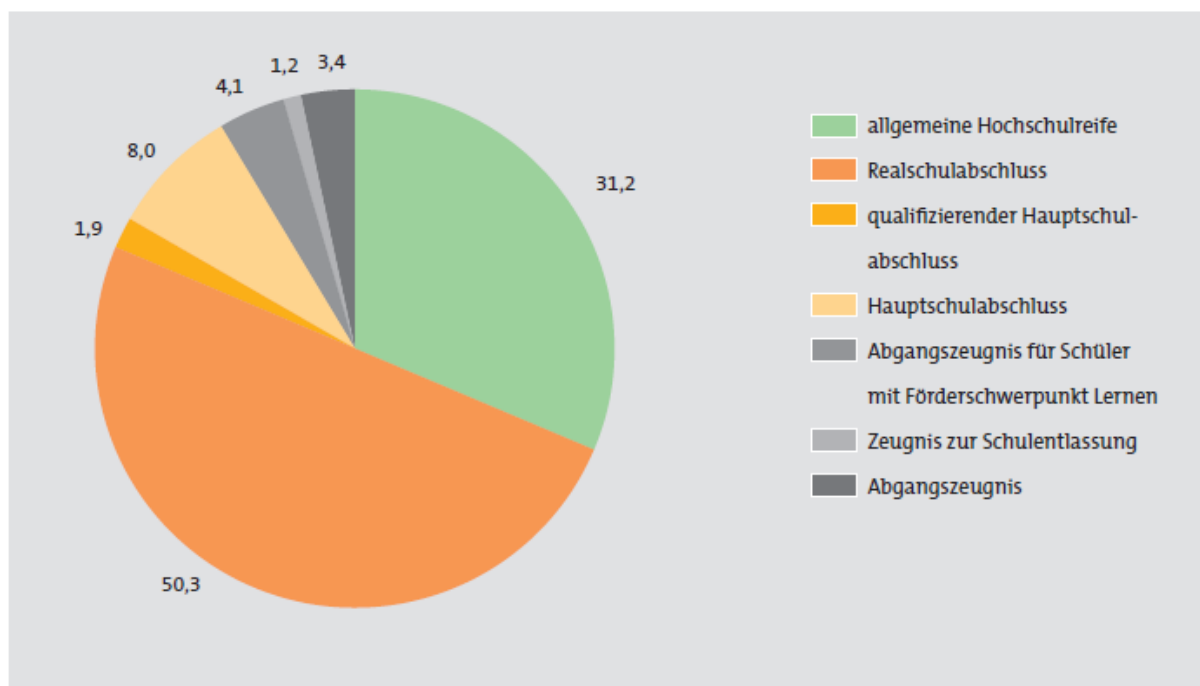

Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen, Aktualisierte Daten zu „Schule in Sachsen - Bildungsbericht 2008“ Stand: August 2010

Az iskolaváltás lehetősége mellett a megszerzett iskolai végzettségek is jelzik az iskolai rendszer átjárhatóságát. A 22. ábra kördiagramja mutatja, hogy az általános képzésben a tanulók több mint 90%-a szerez valamilyen végzettséget. A legtöbben (körülbelül a tanulók fele) a 10. évfolyam után megszerezhető középfokú végzettséget (Realschulabschluss) szerzik meg. Ennek az a jelentősége, hogy ezzel a végzettséggel akár horizontálisan (szakképzés irányába), akár vertikálisan (az általános érettségi, a gimnázium irányába) is lehet haladni. Az általános képzést biztosító intézményekben a felső középfok szintjén a tanulók egyharmada szerzi meg az általános érettségit. Ha visszaemlékezünk arra az adatra, hogy az általános iskola után a tanulók valamivel több, mint a fele gimnáziumi továbbtanulás irányába törekszik, láthatjuk, hogy körülbelül egyötödük lemorzsolódik. Ez azt jelenti, hogy vált az alacsonyabb képzettséget biztosító iskolatípusba. A csak a szakképzésben történő továbbtanulásra feljogosító végzettséget az összes tanuló 8%-a szerzi meg. Végzettség nélkül a tanulók 8,7%-a hagyja el az általános képző intézményeket, de számukra az úgynevezett második utas képzések jelentenek lehetőséget az alapiskolai végzettség (legalább a Hauptschulabschluss) megszerzésére.

⁴⁸ Az ábra rovatai: Wechsel vom Hauptschule- zum Realschulbildungsgang= váltás reáliskolai végzettség (magasabb képzési forma) irányába, Wechsel vom Realschulbildungsgang zum Hauptschulbildungsgang= váltás a középiskolai végzettség (alacsonyabb képzési forma) irányába, insgesamt = összesen, männlich = fiúk, weiblich = lányok = összesen, männlich = fiúk, weiblich = lányok.

22. ábra
Iskolai végzettségek aránya az általános képzést biztosító intézményekben
a 2006/2007-es tanév adatai alapján⁴⁹

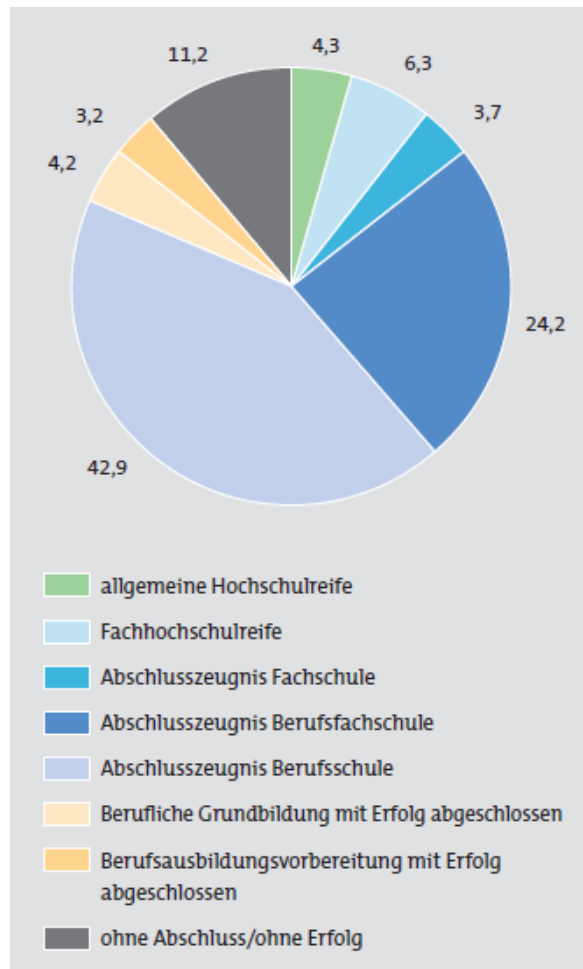

Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen, Schule in Sachsen Bildungsbericht 2008

A 23. ábra mutatja, hogy a szakképzésben továbbtanulók 10%-a szerez érettségit a szakközépiskolában (Fachoberschule) vagy az esti gimnáziumban (Berufliches Gymnasium). Kétötödüknek sikerül megszerezni az általános érettségit is, előttük nyitva áll az út bármelyik egyetemre. A szakérettségit szerzők műszaki főiskolákban tanulhatnak tovább. A szakképzésben tanulók zöme szerez valamilyen szakképzettséget, ezután ők is továbbhaladhatnak az iskolai rendszerben vertikálisan, vagyis lehetőségük van szakközépiskolában (Fachoberschule) továbbtanulni.

⁴⁹ A rovatok feloldása: allgemeine Hochschulreife= (általános) érettségi, Realschulabschluss= alapműveltségi vizsga 10. évfolyam után, qualifizierender Hauptschulabschluss = minősített alapvégzettség, Hauptschulabschluss = alapvégzettség, középfokú végzettség, Abgangszeugnis = végbizonyítvány, Zeugnis zur Schulentlassung = távozási bizonyítvány

23. ábra
A szakképzésben megszerzett végzettségek százalékos aránya
a 2006/2007-es tanév adatai alapján⁵⁰

Forrás: Statistisches Landesamt Sachsen, Schule in Sachsen Bildungsbericht 2008

8.7. A szászországi kérdőíves vizsgálat és az interjúk

8.7.1. A szászországi felmérések elvégzésének körülményei

A szászországi kérdőíves felméréseket nem sikerült közvetlenül, személyes terepmunkával megvalósítanom. Pedagógus hospitációs ösztöndíj hiányában a felmérések elvégzése céljából próbáltam online módon a lehetséges iskolákkal felvenni a kapcsolatot. A megkeresésekre nem is válaszoltak, illetve egyetlen drezdai gimnáziumtól érkezett egy udvarias, de elutasító válasz, miszerint be kell szereznem a szükséges engedélyeket – ami bonyolult procedura. Hosszas levelezés után végül nem kaptam meg az engedélyt a Szász Oktatási Hivattól a kérdőíves felmérés lebonyolítására.⁵¹ Ennek következtében vizsgálataim elvégzésében ottani barátaim, ismerőseim voltak a segítségemre. Ők végezték el a felméréseket és online formában juttatták el hozzám. A kérdőíveket egy kisvárosi középiskolában, három osztályban

⁵⁰ A rovatok feloldása: allgemeine Hochschulreife = (általános) érettségi, Fachhochschulreife = szakérettségi, Abschlusszeugnis Fachschule = szakmunkás bizonyítvány, Abschlusszeugnis Berufsfachschule = szakmunkás bizonyítvány, Abschlusszeugnis Berufsschule = szakmunkás bizonyítvány, Berufliche Grundbildung mit Erfolg abgeschlossen = szakmai előkészítő képzés lezárása, Berufsausbildungsvorbereitung mit Erfolg abgeschlossen = szakmai előkészítő képzés lezárása, ohne Abschluss/ ohne Erfolg = végzettség nélkül.

⁵¹ A hivatal hátrító magatartásának dokumentálására lásd a 11. sz. mellékletet, amelyben a záró levelet közlöm.

töltötték ki a tanulók, Bautzen vonzáskörzetében. A gimnáziumra vonatkozó kérdőíveket egy kisvárosi szász gimnázium 3 osztályában töltötték ki. A kiválasztásnál segítők tudták érvényesíteni azt az elvet, hogy könnyen elérhető közelségben vannak különböző iskolatípusok, így az esetleges iskolaváltásnak tanulói szempontból földrajzi akadálya nincs.

A fent említett nehézségek miatt tanulókkal nem tudtam interjút készíteni az átjárhatóság tapasztalatairól, ezzel szemben két, az iskolaváltásban érintett szülőt sikerült kikérdeznem, az így elkészített interjúk tartalmát közlöm.

14. táblázat
A szászországi vizsgálati minta

Tanulói kérdőív		Interjúk	Összesen
gimnázium (Gymnasium)	középskola (Mittelschule)	szülőkkel	
58	53	2	113

8.7.2. A feldolgozás módszere

A feldolgozás azonos módszerekkel történt, mint a másik tartomány kérdőíveinek esetében. A hozzám online módon eljuttatott kérdőíveken szereplő iskolák és osztályok anonimitásuk érdekében kódot kaptak. Erre azért volt szükség, hogy a feldolgozás során elkülönüljenek az egyes iskolatípusok az összefüggések kiemelésének szempontjából. A kérdőív zárt és nyílt végű kérdéseket egyaránt tartalmazott, ami teljes terjedelmében a már említett 2. számú mellékletben tanulmányozható. A kérdőívekben közölt információkról, amelyek a kutatás szempontjából a legfontosabbak voltak, kontingencia táblázatokban készült összegezés (9. sz. melléklet). Az így kapott adatokat elemeztem, valamint a relatív gyakoriságot szemléltető táblázatokat és diagramokat helyeztem el a szövegben az összefüggések megmutatása céljából. A tanulóktól kapott válaszokból három nagyobb tematikai csomópontot képeztem, aminek alapján a vizsgálat eredményeinek az ismertetése történik. A tematizálásban követtem a bajorországi kérdőívek feldolgozásának logikáját: Az első tematikai egységben a vizsgálatba bevont iskolatípusok, osztályok, a tanulók nemi megoszlásának az aránya és a tanulók életkorának a leírása történik az adott iskolatípus elkezdésének az idején. Emellett bemutatásra kerül az adott iskolai környezet megítélése (értékek, hátrányok) a tanulók szemszögéből. A második tematikai részben az iskolai átmenettel, az iskolaváltással kapcsolatos kérdések elemzésére helyeztem a hangsúlyt; az adott iskolatípus kiválasztásában segítők személyét, az iskolaváltás okait és indokait tekintetem át. A harmadik tematikai egységben összehasonlítottam a kialakult véleményeket az egyes iskolatípusokról az érettségi megszerzése és a jövőbeni tervek szempontjából.

A bajorországi és szászországi interjúk születésének körülményei különböznek egymástól. Szászországban interjúalanyaim nem iskolában tanulók vagy dolgozók voltak, hanem más aspektusból érintett személyek: szülők. Az interjúk során adott válaszokat az előző fejezet gyakorlatának megfelelően összegeztem, és összehasonlításokat tettem. A szülőkkel készített interjúk esetén is egy csoportba gyűjtöttem az azonos kérdéstípusokra adott válaszokat és ebből összefüggő szöveget integráltam. A módszerek azonossága azért volt fontos, hogy a két tartomány adatai könnyen tanulmányozhatók és összevethetők legyenek egymással a kapott eredmények összehasonlítása és a végkövetkeztetések szempontjából.

8.7.3. Az iskolarendszer átjárhatósága szászországi felmérések alapján

Szászországban a gimnáziumi kérdőíveket 58 tanuló töltötte ki, fele-fele arányban fiúk és lányok. A tanulók életkora 15 és 18 év között változott, mivel a válaszadók a 10. és 11.

évfolyamon tanultak. A német iskolai szerkezet alapján a tanulók 10-11 évesen kerültek be az adott iskolatípusba. A gimnáziumi osztályok osztálylétszáma 23-25 fő volt. A középiskolában 53 5. és 6. osztályos tanuló töltötte ki a kérdőíveket, akik 10-12 évesek voltak. Itt nagyobb arányban képviseltették magukat a fiúk.

15. táblázat

Életkor az adott iskolatípusba történő belépés idején

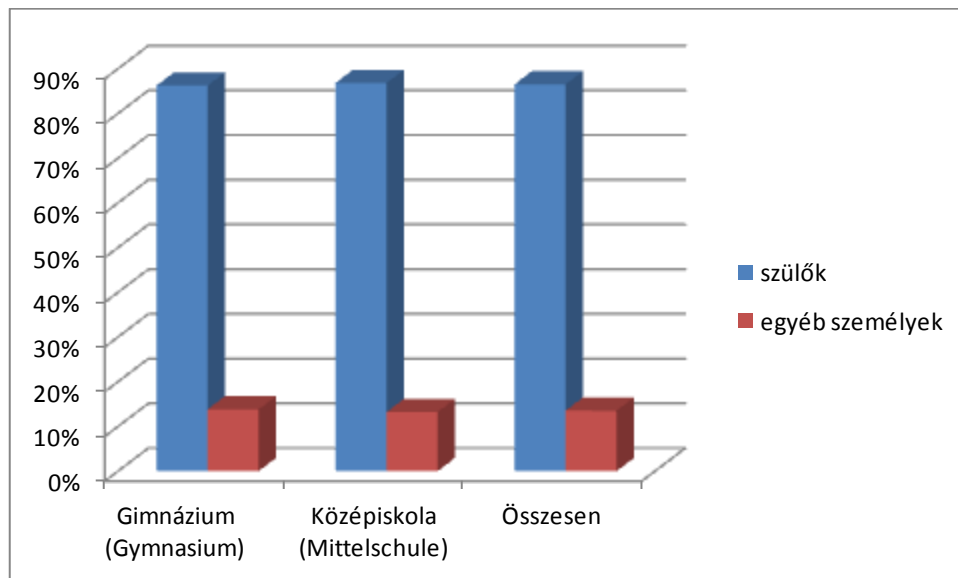
Életkor az iskolatípusba lépés idején	Gimnázium (Gymnasium)	Középiskola (Mittelschule)
10-11 év	98%	98%
12-13 év	2%	2%
14-15 év	0%	0%
16-17 év	0%	0%
Összesen	100%	100%

Forrás: Saját adatok

A gimnáziumi tanulók az iskola pozitívumai közé sorolták a tanári kart, a teljesíthető követelményszintet, a sportolási és csereprogramok lehetőségét. Néhány tanuló ezzel szemben túl sok stresszről, nehezen teljesíthető követelményekről számolt be az árnyoldalak között. A középiskolás diákok egyharmada a tanárokat, a barátok jelenlétét, a tantárgyakat iskolája erősségeként értékelte. Emellett fontos, hogy otthon érzik magukat, kicsi osztályokban tanulhatnak, és nagyobb szabadsággal rendelkeznek, mint az általános iskolában. A középiskolába történő átlépésnél pozitívan érintette a tanulókat az iskolaépület, és az, hogy egy osztályban kevés tanuló van. Nehézségként élték meg a tanulók a bejárást, a régi barátok hiányát, a fegyelmetlen tanulók jelenlétét, valamint a sok órát. A válaszokból kiderült, hogy ebben az iskolatípusban nem annyira a tudásanyag megszerzésének a lehetőségei a fontosak számukra, hanem a barátságos, támogató környezet. Voltak tanulók, akik elégedetlenek egyes tanárokkal, valamint a barátságtalan, órát zavaró osztálytársakkal. Kritika merült fel még a szaktantervekben történő tanulással és a tanórák magas számával kapcsolatban.

A vizsgálat második csomópontjában az iskolaváltással kapcsolatos attitűdöket törekedtem megragadni. A gimnáziumi iskolatípusba három tanuló kivételével mindenki az általános iskola után jött. A tanulóknak a megfelelő iskolatípus kiválasztásában a szülők nyújtottak segítséget, döntésüket ezen kívül egyenlő arányban befolyásolták a tanárok és a barátok. Kevés tanuló tartotta nehéznek az általános iskolából a gimnáziumba történő átmenetet. A középiskolából gimnáziumba váltók sem találták nehéznek az új körülményekhez történő alkalmazkodást, ők láthatólag nagyon elkötelezettek voltak a váltás mellett, számítottak az erősebb követelményrendszerre, így nem élték meg nehézsként az új iskolatípusba történő beilleszkedést. A jelenleg középiskolában tanulók többségének az iskolai átmenettel kapcsolatban a szülei segítettek, a többi tanuló döntését a barátai befolyásolták. Az iskolaváltást két tanuló tartotta nehéznek, mindketten félték a nehéz követelményrendszerrel, az egyik tanuló féltését arra alapozta, hogy Montessori általános iskolába járt.

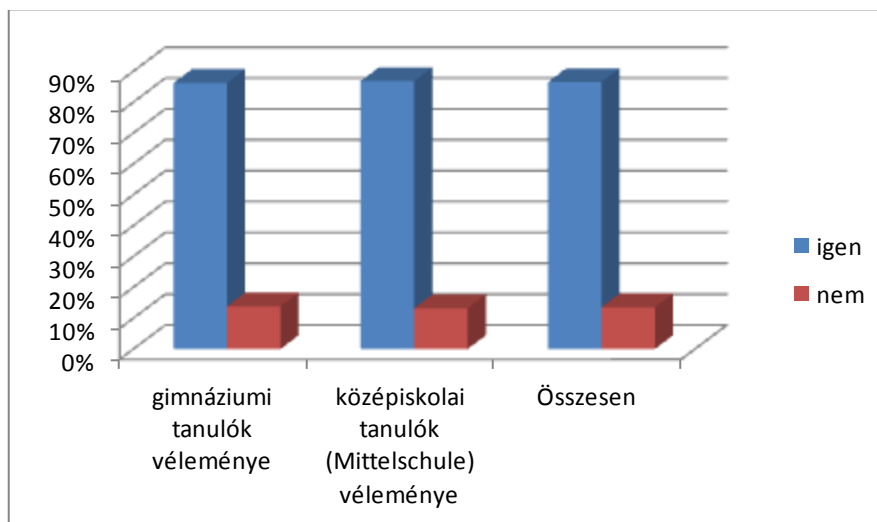
24. ábra
Az iskolaválasztásban szerepet játszó

Forrás: Saját adatok

Az 5-6. évfolyam orientáló funkcióját jónak tartották a gimnáziumban tanulók. Értékelésük szerint ez segítséget jelentett annak eldöntésében, hogy megfelelő iskolatípust választottak-e. A tanulók tudták, hogy az 5. vagy 6. osztály után lehetőség van az iskolai pályafutás korrekciójára. Igaz, hogy a vizsgált tanulócsoport nagy részének nem kellett változtatni iskolai pályafutásán. Véleményük szerint ezek az évfolyamok sokat segítettek abban, hogy megszokják a gimnáziumi követelményrendszert, és begyakorolják az eredményre vezető tanulási módszereket.

25. ábra
Az 5-6. osztály orientáló szerepe fontos a későbbi tanulmányok szempontjából

Forrás: Saját adatok

A vizsgálatba bevont gimnáziumi osztályok tanulóinak 5%-a váltott iskolát, képzési típust, pedig csak 3%-uk, ők a középiskolából váltottak, mivel az ottani követelményszintet túl alacsonynak találták, illetve továbbtanulási szándékaik megváltoztak. Az iskolatípust váltó tanulók közül mindegyik könnyen megtalálta a neki megfelelő iskolatípust. A középiskola

tanulói közül kettő eredetileg másik középiskolába jelentkezett, de oda nem vették fel, ők problémásnak értékelték az iskolaválasztást szemben a többiekkel.

16. táblázat
Az eredeti és a jelenlegi iskolatípus közötti kapcsolat

Az iskolaváltás iránya	gimnáziumba (Gymnasium)	Középiskolába (Mittelschule)
Általános iskolából (Grundschule)	95%	98%
Gimnáziumból	2%	0%
Középiskolából (Mittelschule)	3%	2%
Egyéb	0%	0%
Összesen	100%	100%

Forrás: Saját adatok

A gimnáziumban tanulók egyötöde szerint az általános iskola után leginkább középiskolában érdemes a tanulmányokat folytatni, mert ennek az iskolatípusnak az elvégzése után is lehet érettségit szerezni, így felsőoktatásban továbbtanulni. Általában a gimnáziumban a kevésbé jól teljesítő tanulók választották a középiskolát, mint az általános iskola után legvonzóbb iskolatípust. A tanulók négyötöde viszont úgy gondolta, hogy ez a választás egyértelműen a gimnázium, hiszen innen bármilyen irányba lehet továbbtanulni. A gimnáziumi tanulók közül többen megjegyezték a válaszuk mellé, hogy az általános iskola befejezése után bármelyik iskolatípus elvégzése célravezető lehet, ez az egyéntől függ. Ugyanerre a kérdésre a középiskolában fordított állásfoglalást kaptam. A tanulók négyötöde választotta a középiskolát, indokként azt írták, hogy itt nem kell olyan sokat tanulni, lassabban haladnak, könnyebb, mint a többi iskolatípus, és ha valaki akar később is tud váltani. Ez arra utal, hogy a tanulók a későbbiekben feltételezhetően élni fognak az átjárhatóság lehetőségével. A megkérdezett tanulók egyötöde választotta a gimnáziumot, mivel ezt az iskolatípust tartják a legjobbnak a jövőbeni lehetőségek szempontjából. Úgy gondolják, hogy akinek megfelelő a tanulmányi eredménye és elegendő a szorgalma, annak érdemes ezt a képzési utat választani, hiszen innen nemcsak a felsőoktatás irányába, hanem a szakképzés irányába is egyenes út vezet a tanulmányi idő meghosszabbodása nélkül. Figyelemre méltó, hogy Szászországban senki sem jelölt meg egyéb iskolatípust, például az egységes iskolát (Gesamtschule).

17. táblázat
Az általános iskola után preferált iskolatípusok

Általános iskola után	gimnáziumi (Gymnasium) válaszdók	középiskolai (Mittelschule) válaszdók
gimnáziumot (Gymnasium) érdekes végezni	84%	17%
középiskolát (Mittelschule) érdekes végezni	16%	83%
egyéb iskolát (Gesamtschule) érdekes végezni	0%	0%
Összesen	100%	100%

Forrás: Saját adatok

Az iskolarendszer átjárhatóságát más szempontból világítják meg a tanulói vélemények az egyes iskolatípusokról az érettségi megszerzése és a jövőbeni tervek alapján. A diákok válaszai nagyon megoszlanak azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy melyik évfolyam után érdemes gimnáziumba menni, ha valaki általános érettségit akar szerezni.

Ha valaki az általános érettségi letételét tűzi ki célul, akkor a gimnáziumi tanulók többsége szerint a 4. évfolyam után kell a gimnáziumi képzésbe bekapcsolódnia. Ugyanakkor a tanulók több mint egytizede úgy gondolta, hogy sokkal érdekesebb a 6. évfolyam után váltani, hiszen akkor már érettebben tud gondolkodni a tanuló, és nem csak a szülők döntenek helyette. A tanulók viszonylag kis százaléka látja célravezetőnek a 10. évfolyam utáni váltást, ez gyakorlatilag a középiskola elvégzését jelenti, vagyis az alpműveltségi vizsga megszerzését (Realschulabschluss), ami a szakképzésben való részvételre, vagy a felső középszinten folytatott tanulmányokra jogosít. A 4. évfolyamtól és a 6. évfolyamtól történő váltást preferálók azt hangsúlyozzák, hogy a korábbi váltással van idő megszokni a gimnáziumi követelményrendszert, így jó alapokat kapnak a tanulók az érettségire történő felkészülésre. A 10. évfolyam utáni váltás esetén a tanulók azonban nem a gimnáziumba történő váltás lehetőségét hangsúlyozzák, inkább jobbnak tartják az esti gimnáziumba (Berufliches Gymnasium) történő váltást, de ebben az esetben a 10. évfolyam elvégzése után legalább két évig a szakképzésben kell tanulni. A középiskolában tanulók közül kevesen tartották fontosnak a 4. évfolyam után a gimnáziumban történő továbbtanulást az érettségi megszerzése céljából. A tanulók majdnem fele szerint a 6. évfolyam után érdemes gimnáziumba váltani. Ebből az arányból levonhatjuk azt a következtetést, hogy a tanulók a középiskolában történő továbbtanulást nem tekintik végleges, kizáró, szelektív döntésnek, hanem az átjárhatóság lehetőségével élve módjuk van a magasabb iskolai végzettség megszerzésére. A megkérdezettek majdnem negyede gondolta úgy, hogy ezt a döntést elég a 10. évfolyam elvégzése, az általános középfokú végzettség (mittlere Reife) megszerzése után meghozni, hiszen akkor ugyanis dönteni kell a szakképzésben való továbbtanulás vagy a felső középfok szintjén való továbbhaladás mellett. Az egyéb kategóriát választók szerint nem érdemes gimnáziumban tanulmányokat folytatni, hiszen a szakképzés rendszerében vertikálisan haladva ugyanazt a végzettséget el lehet érni.

18. táblázat
Hányadik évfolyam után érdemes gimnáziumba menni?

Ha érettségit szeretnék,	gimnáziumi (Gymnasium) tanulók véleménye	középiskolai (Mittelschule) tanulók véleménye
a 4. évfolyam után gimnáziumba kell menni	79%	19%
a 6. évfolyam után gimnáziumba kell menni	14%	45%
a 10. évfolyam után kell gimnáziumba menni	3%	23%
nem tudja/egyéb	3%	13%
Összesen	100%	100%

Forrás: Saját adatok

A 20. táblázat adataiból kiolvasható, hogy a középiskolában a tanulók többsége azt gondolja, hogy van átjárhatóság az iskolarendszeren belül, és ezt plusz lehetőségként szemlélik. Látható, hogy a tanulók több mint fele a korábbi váltást (4. vagy 6. osztály) preferálja, arra a következtetésre juthatunk, hogy úgy gondolják, jó minél előbb a magasabb iskolai végzettséget biztosító képzési rendszerhez csatlakozni, hiszen később nehezebb. Ezt a 6. osztály utáni váltást támogató tanulók indokként meg is fogalmazták. A 10. osztály utáni váltás ésszerűségét azzal indokolták, hogy erre az életkorra már elég idős a tanuló, hogy megszokja a teljesítménycentrikusságot. Másrészt célszerű a már megkezdett iskolát végzettséggel lezárni, majd erre építve továbblépni a magasabb végzettség irányába. A választ adó tanulók közül néhányan nem tudtak ítéletet alkotni a kérdésről. A véleményt nem alkotók aránya a százasországi mintában jóval kisebb, mint a bajorországiban.

A vizsgált két iskolatípusban elért tanulmányi eredmények összefüggést mutatnak a jövőbeni tervekkel. Iskolai teljesítményét a gimnáziumban tanulók nagy része elég jónak és jónak minősítette. A vizsgált osztályokban meglepően magas volt a közepes teljesítményűek aránya, a tanulók egynegyede. A felsőoktatásban való továbbtanulás szempontjából a közepes tanulmányi eredményt elérők nem rendelkeznek jó eséllyel. Ez tükröződik majd a jövőbeni terveken is. A középiskolában nagyon jó tanulmányi eredménnyel rendelkező tanuló nincs. A tanulók fele tartja a tanulmányi munkáját jónak vagy majdnem jónak. Egynegyedik közepesnek, a másik egynegyed elégségesnek értékeli a munkáját. Összehasonlítva a gimnáziumi válaszokkal, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált középiskolai mintában a tanulmányi eredmény a jótól az elégségesig terjed, igazán kiemelkedő képességű és szorgalmú gyerekek itt nem tanulnak. A gimnáziumi tanulók fontosnak tartják a megfelelő teljesítményt a későbbi felsőfokú tanulmányok szempontjából. A gimnáziumi diákok közül, akik meg tudták nevezni a foglalkozást, mindegyik diplomás foglalkozást képzel el önmagának, tehát felsőoktatásban szándékoznak továbbtanulni. Meglepő, hogy a 11. évfolyamon tanulók közül még sokan nem rendelkeznek konkrét elképzeléssel. Szakképzetséget igénylő foglalkozást senki nem jelölt meg. Viszonylag magas azoknak az aránya, akik még nem tudtak állást foglalni. Elképzelhető, hogy a kevésbé jó eredménnyel rendelkezők majd a szakképzés irányába fognak elmozdulni. A tanulók nagyobbik hányada diplomás foglalkozást jelölt meg a tanulmányi teljesítménynek megfelelően. Felső középszinten, vagyis a 11. évfolyamon tanulók közül csak azok jelöltek

meg felsőfokú végzettséget igénylő munkát, akik a teljesítményüket legalább jó rendűre értékelték.

A tanulmányi teljesítményüknek megfelelően a középiskolába járó tanulók többsége nem diplomás foglalkozást választana. Több mint egynegyedük azonban diplomás foglalkozás elérésére törekszik. A viszonylag nagyarányú diplomás foglalkozás megjelölése is megerősíti azt a feltételezést, hogy a gyerekek nem tekintik a középiskolát zsákutcás képzésnek, ahonnan a felsőoktatásba ne vezetne út.

19. táblázat
Szászországi tanulók jövőbeni tervei

Jövőbeni munka	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mittelschule) véleménye
diplomás	62%	28%
szakképzettséget igénylő	0%	57%
nem tudja	38%	15%
Összesen	100%	100%

Forrás: Saját adatok

Az iskolák közötti átjárhatóság szempontjából nagyon fontos visszautalni arra (25. ábra), hogy a tanulók az 5. és 6. évfolyam orientáló funkcióját jónak tartották. Ennek azért van fontos szerepe, mert a 4. osztály után hozott döntés megerősítését vagy korrigálását hivatottak segíteni ezek az évfolyamok. A tanulók véleménye szerint jól teljesítik feladatukat az „átmeneti osztályok”-ban tanító tanárok. Ezt a megállapítást kiegészíti az a vélemény, amelyet a tanulók arra a kérdésre adtak, hogy melyik osztály után érdemes gimnáziumba menni, ha valaki általános érettségit szeretne. A középiskolában tanulók többsége a 6. osztályt jelölte meg, tehát úgy gondolják, hogy az orientáló osztályok segítenek a döntés meghozatalában, hiszen ha a tanulók idősebbek, több információval rendelkeznek arról, hogy képesek lesznek-e a keményebb teljesítményrendszernek megfelelni. A szászországi kérdőíves vizsgálat is megerősíti azt az előfeltevésemet, hogy az iskolaváltás valós lehetőség a vizsgált iskolarendszerben a tanulók számára. Nem tekintik véglegesnek az iskolai pályafutás kapcsán hozott (korai) döntést, hanem lehetőségük van személyiség- és teljesítményfejlődésükhöz igazodó tanulmányokat folytatni a középfokú oktatás ideje alatt. A vizsgálati minta nem igazolta a statisztikai adatokból kirajzolódó képet, mely szerint a tanulók többsége az alacsonyabb képzési szintet biztosító intézmények irányába mozog. A vizsgált középiskolai osztályokba nem történt gimnáziumból váltás. Az iskolai rendszer átjárhatósága nagy valószínűséggel támogatja a középfokú oktatási rendszerben megszerezhető legmagasabb végzettség, az érettség elérését (21. táblázat, a középiskolában tanulók több mint egynegyede diploma megszerzésére törekszik).

8.8. Átjárhatóság az interjúk alapján

8.8.1. Vélemények a szülőkkel készített interjúk alapján

Két szülővel készítettem interjút, akik érintettek voltak az iskolaváltásban. Mindkét szülő gyermeke alacsonyabb képzési szintet biztosító intézménybe váltott tanulási nehézségek miatt. Ők és gyermekeik ezt nehezen élték meg, kudarcélmény volt számukra, amit egyfajta megbélyegzésnek⁵² gondoltak, így nem volt könnyű őket rábeszélni az interjúra.

A szülők elmondták, hogy negyedik osztály után minden tanuló a szüleivel dönt arról, hogy melyik iskolatípust szeretné a jövőben látogatni, ezt a szándékot ideális esetben megerősíti az osztályfőnök javaslata és az érdemjegyeinek az átlaga. Akinek nem éri el az átlaga a 2,5-t [3,8], az középiskolába megy. Természetesen gimnáziumi ajánlással lehet középiskolába menni, ezzel a lehetőséggel akkor élnek a tanulók szülei, ha túl messze laknak a gimnáziumtól, ha több mint egy órát kellene utazni ahhoz, hogy elérjék. A szülő úgy gondolja, hogy van átjárhatóság az iskolarendszeren belül, hiszen a 7. osztályig bármikor lehet váltani a gimnáziumba nagyon jó teljesítménnyel, de ez gyakorlatilag nehéz. Évekkel ezelőtt az is probléma volt, ha valaki nem jutott el a gimnáziumban az érettségig, akkor végzettség nélkül hagyta el az iskolát, ez inkább izolációt eredményezett.⁵³ Az egyik szülő kihangsúlyozza, hogy ő nem ismer olyan tanulót, aki a középiskolából gimnáziumba váltott volna, de létezik átjárhatóság, hiszen a statisztika azt mutatja. Azoknak a tanulóknak nagyon nehéz alkalmazkodni a szigorúbb követelményrendszerhez, akik a magasabb képzettséget biztosító intézménytípusba váltanak, a gimnáziumba.

A másik szülő véleménye szerint az átjárhatóság inkább elviekben létezik, hiszen a gyerek jövőjét meghatározza, hogy gimnáziumban vagy középiskolában folytatja a tanulmányait. Már 10 éves korban érvényesül a szelekció, hiszen a gyerekeket kategorizálják: okosak és kevésbé okosak. Tény, hogy van lehetőség a 10. osztály után is az érettségi megszerzésére, de az iskolaváltás az ő családjukat nagyon érzékenyen érintette, hiszen a gyermekük a gimnázium 6. osztálya után kényszerült középiskolába váltani, mivel olvasási és számolási nehézségeket állapítottak meg nála. A jobb tanulók közé számított az új iskolatípusban, de a csoportszellem hatására nem nagyon tanult, vagyis a többi tanuló nem jelentett a tanulás szempontjából húzóerőt. A másik szülő úgy gondolja, hogy van átjárhatóság az iskolarendszerben „felfelé” és „lefelé” is. Aki a középiskolából vált a gimnáziumba, az magasabb végzettséget szerez. Aki fordítva kényszerül haladni, az a 10. évfolyam utáni végzettség megszerzése után érettségizhet az esti gimnáziumban (Berufliches Gymnasium/ Abendgymnasium), tehát hosszabb úton ugyan, de ugyanazt a végzettséget el lehet érni. Vagyis mindig van arra lehetőség, hogy előre lépjen a tanuló a képzési rendszerben, csak akarni kell.

Összegezve: a megkérdezett szülői vélemények szerint van átjárhatóság az iskolarendszeren belül, de ez tapasztalatok alapján inkább lefelé érvényesül. A szülői tapasztalat azt mutatja, hogy ha egy tanuló „lefelé” kényszerül váltani, azt a gyermek és a család is megbélyegzőként éli meg. Ilyen jellegű benyomásokat a bajorországi kikérdezésnél nem tapasztaltam. Az oktatásban lévő esélyegyenlőségnek szerintük az oktatáshoz való jog és kötelesség a záloga, ugyanakkor az egyéntől is nagyon függ, hogy hogyan tud élni a biztosított jogokkal és lehetőségekkel.

⁵² Liegmann (2008) hasonló tapasztalatokról számolt be ugyanebben a témában, Észak-Rajna-Vesztfáliában tanulókkal készített interjúk kapcsán.

⁵³ Lásd még 24. lábjegyzet.

8.9. A szászországi eredmények összegzése

Szászországban a kérdőíves vizsgálatot néhány gimnáziumi és középiskolai évfolyamon volt lehetőségem elvégezni. Összesen 111 tanulói választ dolgoztam fel, a válaszadók között fele-fele arányban voltak lányok és fiúk. A vizsgálat körülményei miatt nem volt lehetséges a reprezentatív minta kialakítása. Ha a statisztikai adatokat összehasonlítjuk a kikérdezés eredményeivel, a következőket állapíthatjuk meg: A kétosztatú iskolarendszerben a gimnázium és a középiskola közötti váltás írható le. Megállapítható, hogy a statisztikai adatok alapján az alacsonyabb végzettségi szintet kínáló iskolatípusba gyakoribb a váltások száma, mint a magasabb végzettséget kínáló gimnáziumba: 4,7:1.

Ez az eredmény azért meglepő, mert a középiskolában 6. osztály után még egyszer módosíthatnak a tanulók az ajánlások alapján az iskolai pályafutásukon, vagyis a tanulóknak lehetőségük nyílik a gimnáziumba történő átlépésre megfelelő tanulmányi teljesítmény esetén. Alsó középfokon a gimnáziumok a tanulólétszámuk mintegy 10%-át veszítik el, ez a középiskolában 6%-os növekedésként jelentkezik. Azok a tanulók, akik a 6. évfolyam végén gimnáziumi ajánlást kapnak, a gimnáziumban nem a 7. évfolyamon folytatják tanulmányaikat, hanem inkább évet ismételnek. Ennek ellenére az osztályismétlések aránya Szászországban az össznémet átlaghoz képest feleakkora. A gimnáziumból középiskolába váltó tanulók legnagyobb része a 9. évfolyamon lép be ebbe az iskolatípusba. Az iskolai végzettségek tekintetében Szászországban kevesebben szereznek érettségit (38%), mint az országos átlag, és többen fejezik be iskolai pályafutásukat végzettség nélkül.⁵⁴

A statisztikai adatok, a kérdőíves vizsgálatok és a szülői interjúk alapján megállapíthatjuk, hogy van átjárhatóság az iskolai rendszeren belül. A tanulók és szülők tudnak a jogszabályok garantálta lehetőségekről, és szükség esetén élnek is vele. Előfeltevésemet, ami szerint az iskolát váltó tanulók többsége az alacsonyabb képzési szintet biztosító intézményekbe áramlik, nem erősítik meg a kérdőíves vizsgálat adatai. A vizsgált mintán úgynevezett „lefelé” történő iskolaváltást nem tapasztaltam, ezzel szemben két tanuló váltott középiskolából gimnáziumba. Eszerint kis mértékben inkább „felfelé” irányuló mozgásról beszélhetünk. A negyedik kutatói kérdéshez kapcsolódó előfeltevést a szászországi statisztikai adatok és a szülőkkel készített interjúk alátámasztották. A statisztikai adatokból látható, hogy a tanulók az általános iskola után inkább gimnáziumban folytatják tanulmányaikat, majd az alsó középfok szintjén az alacsonyabb képzettséget biztosító intézményekbe irányuló mozgásról, iskolaváltásról beszélhetünk. Ennek az oka az, hogy a szülők – a kérdőívekből is kiderül, hogy ők alapvetően a döntések inspirálói – általános iskola után inkább gimnáziumba küldik kevésbé szorgalmas gyermeküket, mivel úgy gondolják, ha nem tudja teljesíteni a gyermek a követelményeket „lefelé” lépni könnyebb, mint fordítva (Einsiedler és mts 2008). Az iskolai rendszer átjárhatósága segíti az érettségi elérését, mind az általános, mind pedig a szakközépiskolában vagy esti gimnáziumban elvégzett képzésekben, ugyanakkor a statisztikai adatokból az olvasható ki, hogy Szászországban kevesebben szereznek érettségit, mint az országos átlag (Bellenberg 2012:174).

9. A magyar közoktatási rendszer

A jelenlegi magyar közoktatás már régóta heves bírálatok, viták tárgya. Fejlődése, fejlettsége, jövőképe sokat kritizált. Magyarországon az alapfokú oktatás és nevelés szakasza az első évfolyamon kezdődik és a nyolcadik évfolyam végéig tart. Sokan a háború utáni fejlődés egyik fő vívmányának tekintik, ekkor jött létre a kötelező nyolc osztályos általános iskola, mások inkább a fejlődés torzulásait, ellentmondásait emelik ki (Forray - Kozma 2011). A

⁵⁴ Lásd: 8. sz. melléklet

nyolc évfolyammal működő általános iskola lefedi a nemzetközi összehasonlításban alkalmazott ISCED 1 és ISCED 2 szinteket. A tanulók hatéves korukban kezdik meg tanulmányaikat ebben az iskolatípusban és 14 évesek, amikor véget ér alapfokú iskoláztatásuk. Az egységes szerkezetű oktatás az esélyegyenlőség szem előtt tartásával biztosítja a művelődéshez való jogot. Magyarországon hagyományosan az általános iskolát befejező továbbtanulókat fogadó intézményi szintet tekintik középfokúnak.

9.1. Az alapfokú oktatás hazánkban több mint elemi oktatás

Az alapfokú nevelés-oktatás szakasza két nagyobb részre tagolódik: az elsőtől a nyolcadik évfolyamig tartó alsó tagozatra (ISCED 1), és az ötödik évfolyamtól kezdődő és a nyolcadik évfolyam végéig tartó felső tagozatra (ISCED 2). Ez a szakasz az 1990-es évek eleje óta bizonyos mértékben átfedésben működik a hat- és nyolcosztályos gimnáziumokkal. A rendszerváltás után volt kísérlet a tíz évfolyamos általános iskola létrehozására (1993.LXXIX: törvény), tehát a közoktatási törvény a tankötelezettségi életkorral megegyezően 16 éves korban vonta meg az alapfokú oktatás határát. Ezzel az 1950-es években szovjet mintára megteremtett nyolc évfolyamos általános iskolát alakították át. Az említett törvény tette lehetővé, hogy a tanulók egy része már tízéves életkorban középiskolába lépjen át, elősegítve ezzel a szocialista hagyományokra épülő iskola szerkezeti átalakulása. A jogszabály támogatta a hat-és nyolcosztályos gimnáziumok létrejöttét, de tízosztályos általános iskolát a törvény alapján mégsem szerveztek.

A közoktatási törvény 1995-ös módosítása újra nyolc évfolyamosként határozta meg az általános iskolát. Az 1993. évi közoktatási törvény 1999. évi módosítása igyekezett régi mederbe terelni a szerkezetet érintő folyamatokat, megerősítve a korábbi 8+4-es modellt, ehhez illesztve az egyes szakaszhatárokat. Törvényi szinten is megszűnt az egységes, az első évfolyamtól a 10. évfolyam végéig tartó felkészítési szakasz. Az alapfokú iskolázottságot nem az alpműveltségi vizsga, hanem a 8. évfolyam sikeres elvégzéséről kiállított bizonyítvány tanúsítja. Az előbb említett törvénymódosítás így megszüntette a nyolcosztályosnál hosszabb általános iskola lehetőségét is. Ezt az is indokolta, hogy az általános iskoláknak közel a fele kistelepülésen működő, vagyis 200 tanulóval kevesebbet fogadó intézmény. Problémát jelentett az is, hogy ezek nagy része nem képes a szakos ellátást teljes körűen biztosító felső tagozat fenntartására. Az egyre szűkülő állami források miatt gyakorlattá vált az intézmények összevonása, ami a minőségi problémák mellett egzisztenciális kérdéseket is felvetett. Az iskolák által kezdeményezett változások többsége abból a kényszerhelyzetből keletkezett, hogy a demográfiai apály miatt nagymértékben csökkent a tanulók létszáma, ha az iskola folytatni akarta működését, tanulókat kellett szereznie. Napjainkra az iskola korábbi „hatalmi helyzete” megszűnt, nem utasítja el a tanulókat, inkább keresi, csábítja őket az intézménybe, új szolgáltatásokat kínál, változtat az iskola szerkezetén is, ha az intézmény fennmaradása ezt kívánja.

Az iskolai oktatásban való részvétel nem csak jog, hanem kötelezettség is. A tankötelezettség alól nincs felmentésre lehetőség. A gyermek ezt a kötelezettségét iskolába járással vagy magántanulónaként teljesítheti. A gyermek tanköteles attól a naptári évtől, amelyben augusztus 31. napjáig a hatodik életévét betölti, ugyanakkor tankötelessé válhat a szülő kérelmére abban a naptári évben, amelyben hatodik életévét december 31-ig betölti a 2011. évi köznevelési törvény szerint. Ezzel megszűnt Magyarországon az elmúlt évtizedben jellemző késleltetett iskolakezdési gyakorlat, amire a kedvezőtlen munkaerő - piaci viszonyok ösztönzőleg hatottak.

Az általános iskola alsó tagozata, azaz nyugat-európai viszonyok közepette az elemi oktatás szakasza a legújabb felmérések alapján sokkal nagyobb figyelmet igényel, hiszen a tanulók itt sajátítják el azokat az alapvető ismereteket és készségeket, melyek a későbbiekben az önálló tanulás, valamint a társadalmi beilleszkedés képességét meghatározzák. A tapan-

talatok azt mutatják, hogy ezek az ismeretek és készségek különösen a tanulási és kommunikációs készségek négy év alatt nem fejleszthetők a kívánt szintre.

Az alsó középfokú szakaszról, vagyis a mai általános iskola felső tagozatáról úgy vélik, hogy túl korán kezdődik. A tanulás mechanikus és aprólékos információkkal telezsúfolt, a programok nem hagynak elég időt és teret a gondolkodásra, a tanult ismeretek megértésére és alkalmazására. A tanulóknak egyéni készségeiktől és képességeiktől függetlenül azonos ütemben kell haladniuk. Támogatni kell tehát az olyan programok és pedagógiai technikák kidolgozását, amelyek az alapoktatás keretein belül segítik a lemaradók felzárkóztatását, illetve lehetőséget adnak a gyorsabb előrehaladásra.

9.2. Az érettségire felkészítő középfokú oktatás Magyarországon

Az érettségire felkészítő általános képzést nyújtó intézmény a gimnázium, ami négy, öt, hat és nyolc évfolyamos lehet. Ez a különbség az oktatás tartalmát illetően is nagyban eltérő intézményeket jelent. A középfokú oktatásban résztvevők száma az utóbbi évtizedben körülbelül 30 000 fővel növekedett. A középfokú oktatáson belül 2007-ben a tanulók megoszlása az egyes iskolatípusok között a következőképpen alakult: a szakiskolák tanulójának aránya 24%, a gimnáziumokban a diákok 36%-a tanul, a szakközépiskolákban pedig 39%-a.

20. táblázat

Képzési típus	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Gimnázium	28,3	29	29,9	30,9	31,9	31,6	36,6
Szakközépiskola	43,7	43,5	43,0	42,2	41,7	42,2	39,0
Szakiskola, speciális szakiskola	28	27,5	27,1	27,0	26,5	26,2	24,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Továbbtanulási arányok a középfokú oktatási intézményekben

Forrás: Fehérvári–Imre–Tomasz (2011) Függelék – 5. Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás

A magyar diákok a nemzetközileg alsó középfokúnak nevezett szintet többnyire az általános iskolában végzik el, mint már említettem. A középfokú nevelés-oktatás szakasza nálunk klasszikus értelemben a 9. évfolyamon kezdődik, de a rendszerváltás óta megjelent szerkezetváltó gimnáziumokban⁵⁵ 5. vagy 7. évfolyamon kezdődhet. A magyar iskolarendszerben sajátos módon a szelektív és az integratív típusú kétciklusú képzés egyszerre van jelen a szerkezetváltó és a hagyományos 8+4 osztályos gimnáziumokkal, ugyanakkor a két modell együttélése egyáltalán nem tekinthető problémamentesnek. A rendszerváltás óta az általános iskolából először a 4. osztály elvégzése után léphet át a tanuló a nyolcosztályos gimnázium 5. osztályába. A következő lehetőség a 6. évfolyam elvégzése után adódik, akkor a hatosztályos gimnáziumban folytathatja tanulmányait a tanuló. Ezekkel a lehetőségekkel a magyar iskolarendszer színesebb lett, jobban kielégíti az egyéni igényeket. Magasabb szintű oktatásra, tehetségfejlesztésre nyílik lehetőség. Emellett vannak ennek hátrányai is az általános iskolák szempontjából. E rendszer alapján az 5. évfolyamtól az általános iskola mellett párhuzamosan működik a gimnázium is. Ez az általános iskoláknál létszámcsökkenést, színvonalbeli hanyatlást okoz, hiszen a legtehetségesebb tanulók hagyják el. A kistélepüléseken élőkre is hátrányosan hat, mert a gimnáziumba járás lehetőségei elsősorban a városokban adóttak. Részben a

⁵⁵ Az 1985-ös oktatási törvény 1990. évi módosítása lehetővé tette engedélyhez kötötten a nyolc és hat évfolyamos gimnáziumok szervezését.

négyosztályos gimnázium is kedvezőtlenebb helyzetbe került, hiszen a tehetséges, aktív tanulók általában már a nyolc- vagy hatosztályos tagozatok tanulói.

A szerkezetváltó gimnáziumokba legnagyobb arányban a fővárosból (31%), legkisebb arányban pedig a falusi iskolákból (18%) jelentkeztek. Ez azzal magyarázható, hogy ilyen fiatal korban még nagy szerepet játszik az, hogy milyen messze van az adott iskola. Napjainkban az tapasztalható, hogy a szerkezetváltó gimnáziumokban továbbtanulók aránya az összes gimnáziumi továbbtanuló arányához képest csökken.

A gimnázium célja elsősorban a felsőoktatásra való felkészítés, illetve a munkaerőpiaci utánpótlás biztosítása, és a munkanélkülivé válás késleltetése is. Megállapítható, hogy mind a magyar, mind a német gimnáziumok célja és feladatköre azonos.

A magyar közoktatásban a hagyományok alapján jelenleg is a legfontosabb vizsga az érettségi. A középiskola tömegessé válásával a korosztály egyre nagyobb hányada szerezte meg és szerzi meg az érettségit. Ez tette elkerülhetetlenné az érettségi vizsga tartalmának és funkciójának a felülvizsgálatát. A 2005-től bevezetésre került standard kétszintű érettségi lehetőséget ad arra, hogy a diák az egyes tárgyakból különböző szinten érettségizzen. Magyarországon az érettségi vizsga 2005 óta jogosít felsőfokú intézményekbe való felvételre, ami megfelel a nyugat-európai gyakorlatnak. A felsőoktatási intézmény maga dönti el, hogy milyen szintű érettségit kér a felvételizőtől. Az igényekhez igazodva a középiskola a tanulókat csak azokból a tantárgyakból ösztönzi a tananyag emelt szintű elsajátítására, amelyek a felsőoktatás vagy az érettségi utáni szakképzés igényeihez kapcsolódnak. Ugyanakkor azokból a tantárgyakból, amelyek nem tartoznak a továbbtanulás szakirányához, illetve azoknak tanulóknak, akik nem szándékoznak továbbtanulni, elegendő a normál követelményszint teljesítése. Ezzel nem az a szándék, hogy a tanulók bizonyos csoportjai a középszintű, míg mások az emelt szintű érettségit célozzák meg, hanem az, hogy minél többen érdeklődésüknek és felkészültségüknek megfelelően választhassanak, hogy a középiskolai oktatás záró szakaszában mely tantárgyat milyen szinten kívánják tanulni. Ennek a következménye az, hogy a közép vagy emelt szinten letehető érettségi vizsga erősen differenciálja a középiskolán belüli tanulói utakat a 11-12. évfolyamokon.

A magyarországi közép fokú oktatás jellemzésénél érinteni kell a szakképzést is, mivel nem beszélhetünk olyan éles elkülönülésről az általános képzést nyújtó közép fokú intézmények és a szakképzést adó intézmények esetén, mint Németországban. A szakközépiskolák szakmai érettségire előkészítő és egyben szakmai képzést nyújtó négy évfolyamos iskolatípusok, a szakképzési törvény a szakképzés intézményei közé sorolja őket.⁵⁶ Felkészítenek a szakirányú felső fokú továbbtanulásra, valamint a munkába állásra, azaz képezhetnek középfokú műszaki szakembereket (technikusokat), valamint a szolgáltató szféra középszintű állásait betöltő dolgozókat és szakmunkásokat. Átalakultak a szakközépiskolák iránti követelmények is. A tudományos és technikai változások, valamint a gazdasági szerkezet átalakulása a korábnál műveltebb és szélesebb szakmai ismeretekkel rendelkező munkaerőt igényelnek. Ugyanakkor a szakközépiskola tanulói között növekszik azok aránya, akik felső fokon szándékoznak tovább tanulni. Ez a kettős igény azt követeli meg, hogy a szakközépiskolákban az alapozó ismeretek tanítása erősödjön, másrészt a specializált szakképzés helyét egy szélesebb profilú szakirányú oktatás foglalja el. A szakközépiskolák 13. évfolyamán érettségéhez kötött szakmai képzettséget lehet szerezni, a szakmai érettségivel nem rendelkezők a 13-14. évfolyamon szerezhetnek meg bizonyos szakmai végzettségeket.

⁵⁶ 2011. évi CLXXXVII. törvény a szakképzésről 4 § (1)

9.3. A szakiskolák

A magyarországi szakképzésen belül nagy horderejű változások mentek végbe a megváltozott igények következtében, aminek háttérében a lezajlott gazdasági válság és a demográfiai hullámvölgy egyaránt szerepet játszott. A kilencvenes évek elejétől kezdett rohamos gyorsasággal fejlődni a különböző előképzettségre épülő és különböző szintű képesítéseket adó szakképzési szektor. A szakképzés funkciója és az oktatási rendszeren belül elfoglalt helye megváltozott, a törvényi szabályozás csak követte azokat a folyamatokat, amelyeket a megváltozott munkaerő-piaci kereslet indukált a rendszerben. Magyarországon az elmúlt évtizedben a kötött iskolázási pályák feloldása, az általános közép fokú oktatás jelentős arányú kiszélesítése és a szakmai képzés középfokra, illetve középfok utánra illesztését preferálták. E folyamat része volt a hagyományos hároméves szakmunkásképzés megszűnése, aminek helyét a négyéves szakiskola vette át.

Sokan úgy vélekednek, hogy az iskolarendszer szelektivitása Magyarországon főként a szakiskolához kapcsolható. Ennek az oka az, hogy az érettségit adó programok expanziója korlátok közé szorította a szakiskolai képzést, így ez az iskolatípus a tanulási és magatartási problémákkal küzdő, máshova fel nem vehető tanulók iskolatípusává vált, ami egyébként nem képes megfelelően képzett munkaerőt kibocsátani (Imre–Györgyi 2006:138). A 2011-es köznevelési törvény értelmében újra visszaállították a 3 éves szakképzést. A szakiskola három évfolyamán közismereti képzés, és szakmai elméleti, illetve gyakorlati oktatás folyik, valamint a szakmai vizsgára történő felkészítés zajlik. A szakiskolai végzettség OKJ-ban (Országos Képzési Jegyzék) meghatározottak szerint államilag elismert szakmai végzettség.

9.4. Magyarország oktatási mutatói

Magyarországon nem készülnek az országon belüli iskolarendszerről megbízható, rendszert értékelő eredmények. Az iskolák teljesítményének értékeléséhez használt kritériumok indokolatlanul rövid időhorizontú információkat vesznek alapul (Kertesi 2008).

Magyarországon a középiskolai munkát a felsőoktatási felvételi vizsgák mutatószámaival és a nagy tömegeket megmozgató országos középiskolai versenyek eredményeivel jellemzik (Neuwirth 2005). Ez utóbbiról az utolsó ilyen összesítés hat évvel ezelőtt történt, az adatok frissítésére nem mutatkozott igény. Mivel ezek az adatok az átjárhatóság összehasonlítása szempontjából nem teljesen relevánsak, ezekre nem térek ki.

Magyarországon az oktatással való elégedettség közepes, más közszolgáltatásokhoz (például munkalehetőségekhez, közlekedési lehetőségekhez) képest romlott. A 2009-es adatok alapján akinek volt tankötelezett korú gyermeke, az elégedettebb volt a közoktatással, mint az, aki nem volt érintett. A válaszokat befolyásolták a megkérdezettek pártpreferenciái is, a kormányzó párt szimpatizánsai pozitívabb véleményt adtak. Az oktatás színvonala a válaszadók szerint gyengébb az elmúlt 8-10 évvel ezelőtti eredményekhez képest (Balázs-Mártonfi 2011).

Az oktatási rendszerekről nemzetközi szinten gyűjtött adatok tágabb kontextusba helyezik a Magyarország által elért eredményeket. Az oktatási indikátorok az oktatási rendszer állapotáról szolgáltatnak információt, mérhetők, ezáltal az oktatásügyi folyamatok jellemzői térben és időben összehasonlíthatók (Imre 2005).

A vizsgált tartományokkal történő összehasonlítás szempontjából a nemzetközi mérések a mérvadóak. Ezek közül a PISA eredményeit veszem figyelembe. A szövegértés területén a 2009-es adatok szerint⁵⁷ az addigi, átlagosnál gyengébb eredményt sikerült átlagosra

⁵⁷ A dolgozat kéziratának lezárulása után kerültek nyilvánosságra a legutóbbi PISA-felmérés (PISA 2012) legfrissebb eredményei. Az újabb adatok szerint romlottak az eredmények, a 2012-es vizsgálaton szerzett pont-

javítani. A matematika és természettudományok területén a magyar eredmény átlagossá vált. A PISA-mérések alapján Magyarország az OECD országok középső harmadához tartozik. Az utóbbi évtizedben a szövegértési eredmények javultak, ez köszönhető a kompetenciamérések bevezetésének, a kompetencia alapú programcsomagok fejlesztésének és terjesztésének. A közoktatás világán kívül a társadalmi változások is hatással lehetnek a 15 évesek szövegértési képességeire. A PISA-felmérés eredményei alapján Magyarország a térség országai között elfogadható pozíciót foglal el, azonban az összehasonlító vizsgálatba bevont német tartományoknál jóval gyengébb eredményt mondhat magáénak.

9.5. Az átjárhatóság jogi szabályozása hazánkban

Magyarországon nincs hagyománya az iskolák közötti átjárhatóság jogi szabályozásának. Ez valószínűleg abból ered, hogy a 20. században egy bemerevült iskolastruktúra alakult ki hazánkban. Három iskolai karrier egymás mellettisége jött létre az 1940-es évek előtt, amely nélkülözötte az iskolaváltás lehetőségét (Nagy 2002). A rendszer merevsége erősödött meg a szocializmus idején is. Aztán a rendszerváltás utáni évtizedekben Magyarország a külsőleg és belsőleg tagolt iskolaszervezet irányába sodródott. A külső tagoltságot a párhuzamos intézmények egymás mellett élése jelenti (nyolcosztályos általános iskola, négy-hat nyolcosztályos gimnázium, szakközépiskolák, szakképző iskolák). A belső tagoltságot pedig sokszor az egyes iskolák közötti átjárhatatlan különbségek okozzák, okozták (Szebenyi 1997).

Az 1993-as közoktatási törvény szövege szerint is adott volt az átjárás lehetősége egyik iskolatípusból a másikba (a paragrafus megengedő fogalmazása - „folytathatja tanulmányait”- erre utal), csak a hogyanra (milyen feltételekkel) nem kaptunk választ: „28.§ (8) A gimnázium tanulója- az átvételre és a felvételre vonatkozó rendelkezések szerint (42.§,46. §, 66-67. §)- folytathatja tanulmányait az általános iskola, másik gimnázium, szakközépiskola, szakiskola megfelelő évfolyamán. 29. § (7) A szakközépiskola tanulója - az átvételre és a felvételre vonatkozó rendelkezések szerint (42.§,46. §, 66-67. §)- folytathatja tanulmányait másik szakközépiskola, gimnázium, szakiskola megfelelő évfolyamán. 66. § (1) A tanuló (magántanuló) az iskolával tanulói jogviszonyban áll. A tanulói jogviszony felvétel vagy átvétel útján keletkezik. A felvétel és az átvétel jelentkezés alapján történik. A felvételtől vagy átvételtől az iskola igazgatója dönt a 42. § (1)–(2) bekezdésében és a 46-47. §-ban meghatározottak alapján.”

A belső tagoltság megszüntetésére történtek kísérletek, 1996-ban tervezték az alapműveltségi vizsga bevezetését. A közoktatási törvény 1996-os módosítása szerint az alapműveltségi vizsga állami vizsga lett volna, amit országosan egységes vizsgakövetelmények⁵⁸ szerint kellett volna megtartani, s a követelményei a Nemzeti Alaptantervre épültek volna a tervek szerint. Az alapműveltségi vizsga alapján kiállított bizonyítvány az általános műveltséget megalapozó ismeretek, készségek, képességek elsajátítását tanúsította volna, valamint biztosította volna az intézmények közötti átjárhatóságot, mint Nyugat- Európa legtöbb államában (Farkas 2004.). A vizsga letételéről kiállított bizonyítvány a szakképzésbe való bekapcsolódásra, valamint munkakör betöltésére jogosított volna.⁵⁹ Az alapműveltségi vizsgával kapcsolatos fenntartások nem a vizsga megjelenési formájával, hanem a törvényi szabályozással voltak kapcsolatosak. Az ellenzők úgy gondolták, hogy nem lehet kimeneti szabályozó ott, ahol nincs tényleges szakaszhatár az oktatásban, és várhatóan nem is lesz, mert a 10+2-es szerke-

számok nem érik el az OECD átlagot sem a szövegértés, sem pedig a matematika területén. Ezek a kevésbé jó eredmények a dolgozatban közölt megállapítások relevanciáját nem befolyásolják.

⁵⁸ A Szegedi Alapműveltségi Vizsgaközpont Nagy József vezetésével állította össze az egyes tantárgyak követelményeit összefoglaló anyagokat, amelyeket a Mozaik Kiadó 1999-ben és 2000-ben tízkötetes tankönyvsorozat formájában adott ki.

⁵⁹ 1996. évi LXII. törvény 9§ (1), (3), (7)

zeti modell támogatottsága alacsony (Vágó 1997). A másik érv ellene az volt, hogy az oktatási kormányzat tervezte a tankötelezettségi korhatár 18 évre emelését. A közoktatási törvény 2006 szeptemberében életbelépő módosításával az alpműveltségi vizsga kikerült a jogszabály szövegéből.⁶⁰

Az átjárhatóság elvének kimondása mellett, a jelenleg érvényes szabályozásban sem találunk sok konkrétumot. A 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről meghatározza az oktatási rendszerben a nevelő és oktató munka szakaszait, kimondja az átjárhatóság jogát. A 3.§ (10) szerint „Az iskolarendszer átjárható, így a fogadó intézménynek az e törvényben foglalt keretek között megállapított követelményei alapján más iskolába vagy iskolatípusba akár tanév közben is át lehet lépni.” Ezt egészíti ki az „5. § (3) Az egyes iskolai évfolyamok tananyag és követelményei egymásra épülnek. A szakiskolában és szakközépiskolában a közép fokú nevelés-oktatás és az iskolai nevelés-oktatás szakképesítés megszerzésére felkészítő szakasza párhuzamosan folyhat. (4) Az iskolai nevelés – oktatás tartalmi egységét, az iskolák közötti átjárhatóságot a Nemzeti alaptanterv biztosítja, amely meghatározza az elsajátítandó műveltségterületet, valamint kötelező rendelkezéseket állapít meg az oktatásszervezés körében.” A szakképzettséggel rendelkező tanuló számára nyitott az érettségi megszerzésének lehetősége, tehát a tanulói utakban biztosított a horizontális irányból történő vertikális mozgás is: „13. § a szakmai vizsga letételét követően a tanuló két év alatt középiskolában készülhet fel az érettségi vizsgára.”

A kimenet szempontjából a vizsgarendszer bír szabályozó erővel. Ennek részét képezte az eredeti elképzelések szerint az előbb említett alpműveltségi vizsga. A 10. évfolyam végére tervezett vizsga, amely fontos iskolai végbizonyítványt ad a vizsgált tartományokban. A bevezetését elvetették, így 2006-ban kikerült a szabályozásból. Ezután a vizsgarendszer legmeghatározóbb eleme az új érettségi vizsga lett. Az egységes, kétszintű, standardizált vizsga a tömegesedő, egyre nagyobb heterogenitást mutató tanulónépeség közép fokon elért tanulmányi eredményeinek a kimeneti szabályozását hivatott megvalósítani. A helyzetet bonyolítja, hogy a szakiskolai végzettséget közép fokú végzettségnek jelöli a törvény (2011. évi CLXXVII. szakképzésről szóló törvény 36§) ugyanúgy, mint az érettségit, bár nem egyenértékű vele.

9.6. Iskolatípusok és iskolaváltók a statisztikai adatok tükrében

Magyarországon az iskolaváltókról statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre. A problémakör szempontjából releváns adatok közül oktatási statisztikában az általános iskola utáni továbbtanulást (23. táblázat) tartják számon. Emellett közvélemény kutatások vannak arról, hogy melyik iskolában érdemes a tanulmányokat folytatni az általános iskola után. A közép fokon történő továbbtanulás során az iskolatípust illetően a válaszadók legnagyobb számban a szakközépiskolát javasolták (43%). A gimnáziumot és a szakiskolát a megkérdezettek 20-20%-a tartja a legértékesebb oktatási programnak. Szintén oktatásügyi közvélemény kutatások arról szolgálnak adatokkal, hogy hány éves korban a legideálisabb a tanulóknak elkezdni a középiskolát. A 24. táblázat adatai mutatják, hogy legtöbbször a 8. osztály utáni középiskolai kezdést preferálják Magyarországon, de sokan támogatják a 6. osztály után is a középiskolába történő átlépést.

⁶⁰ 2006. évi LXXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról 22§ (3)

21. táblázat

A lakosság véleményének megoszlása a közép fokú iskolába lépés ideális időpontjáról a válaszadók iskolai végzettsége szerint

Ideális időpont	Válaszok aránya
10-11 éves korban, 4. után	5,8%
12-13 éves korban, 6. után	28,0%
14-15 éves korban, 8. után	52,1%
18 éves koráig járjon egy iskolába	6,8%
Nem tudja	5,3%

Forrás: Saját szerkesztés Fehérvári–Imre–Tomasz (2011) Függelék – 5. Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás alapján

Mivel Magyarországon a programok közti mozgást oktatási statisztika nem rögzíti, ezekről kutatások alapján adhatók becslések. Saját adatokon alapuló becslések szerint a gimnáziumi tanulók 10-11%-a vált iskolát a középiskolai pályafutása során.⁶¹ Az iskolatípus váltás ennél is kevesebb tanulót érint, 3-4%-ot, ők általában szakközépiskolába váltanak. Becslésemet erősítik a Jelentés a magyar közoktatásról 2006 című kötetben közölt adatok, miszerint a közép fokú oktatás első évfolyamain a tényleges és elvárt tanulói teljesítmény alapján a tanulók körülbelül 10%-a vált a programok között (Imre–Györgyi 2006:153). A közép fokú oktatásból kilépők közül sokan később is részt vesznek rövidebb-hosszabb ideig tartó képzéseken, akár a felső fokú oktatás előtt. Jelentősebb mozgás figyelhető meg a szakiskolai és szakközépiskolai programok között a 9.-10. évfolyamon elsősorban a vegyes profilú intézményekben, amelyek mindkét programot kínálják. Az oktatási rendszerből kirotálódók számára második esélyt jelent az iskolarendszerű felnőttoktatás, ez azonban napjainkra erősen beszűkült.

9.7. A magyarországi kérdőíves vizsgálat körülményei

Magyarországon az iskolai rendszer átjárhatóságával kapcsolatos reprezentatív felmérés nem készült. Az általam végzett kvalitatív vizsgálatot Vas megyében és Győr-Sopron megyében készítettem el. A minta kiválasztása ebben az esetben is a rétegzett kényelmi mintavétel stratégiájával történt.⁶² A kiválasztás szempontja az volt, hogy mindhárom középiskolai típus megtalálható legyen a kiválasztott helyen: gimnázium, szakközépiskola, szakiskola. Így az adott településen nem lehetnek földrajzi nehézségei az iskolaváltásnak a tanulók szempontjából. A kiválasztás másik szempontja az volt, hogy a felmérésben szereplő intézmények között legyenek kisvárosi intézmények és megyeszékhelyen lévők is. A gimnáziumban végzett felmérés tartalmaz hatosztályos és nyolcosztályos képzésben részesülő tanulói véleményeket is.

⁶¹ Lásd: 9. sz. Melléklet: Iskolaváltások gyakorisága (saját felmérések)

⁶² Vö.: 7.7.1. fejezet

22. táblázat
A magyarországi vizsgálati minta

Tanulói kérdőív			Interjúk		Összesen
gimnázium	szakközépiskola	szakiskola	tanulókkal	tanárokkal	
112	63	21	6	4	206

9.7.1. A feldolgozás módszere

A kérdőívek feldolgozását az szerint a szisztéma szerint végeztem, ahogy a bajorországiakat és a szászországiakat. A felmérésben részt vevő iskolák és osztályok kódokat kaptak anonimításuk érdekében. Fontos volt, hogy az egyes iskolatípusok elkülönüljenek egymástól az összehasonlíthatóság érdekében. Mivel Magyarországon a közép fokú képzés keretein belül nem különül el egymástól élesen a szakképzés és az általános képzés, ezért együtt volt értelme vizsgálnom az iskolatípusokat az átjárhatóság szempontjából. Emellett néhány, a németországi tartományoknál relevánsnak tartott kérdést el kellett hagynom vagy át kellett fogalmaznom. Ilyen volt például az 5–6. osztály orientáló funkciójára vonatkozó kérdés, hiszen ilyenről Magyarországon nem beszélhetünk, valamint az érettségi megszerzésének kérdését másképp kellett megközelítenem, hiszen nálunk az érettségit adó iskolatípusok standard érettségit adnak, tehát nem beszélhetünk általános érettségiről és szakérettségiről. Az érettségi legközvetlenebb elérési módjára vonatkozó kérdést is más módon kellett megfogalmaznom. A kapott válaszokból ugyanúgy, mint a vizsgált tartományok esetén kontingencia táblázatokat készítettem (9. sz. melléklet). A kapott válaszokat a már az előző fejezetekben ismertetett tematikai egységekbe soroltam. Az első megragadott csomópontban a magyarországi kérdőíves kikérdezés esetén is a vizsgálatba bevont iskolatípusok és az osztályok tanulóinak számbeli, nemi és életkori bemutatása történik. Majd az adott iskolai környezet pozitívumainak és negatívumainak tanulói szempontból történő megítélésének a leírása következik. Az elemzés második tematikai egységében az iskolai átmenettel és iskolaváltással kapcsolatos attitűdöket, okokat és tapasztalatokat tekintem át. A harmadik részben összehasonlítottam a tanulói véleményeket az egyes iskolatípusokról az érettségi elérésének lehetősége és a jövőbeni tervek szempontjából. Az interjúk feldolgozása ugyanolyan módszerrel történt, mint a Bajorországban készítették esetében. Egy csoportba gyűjtöttem az azonos kérdésekre adott válaszokat, és ebből összefüggő szöveget formáltam. A kérdőívek és az interjúk azonos feldolgozási módja tette lehetővé az összehasonlítások és következtetések megtételét az iskolai rendszeren belüli átjárhatóság és az inklúzió kérdéséről a vizsgált területek esetében.

9.7.2. A magyarországi középiskolákban végzett kérdőíves vizsgálat eredményei

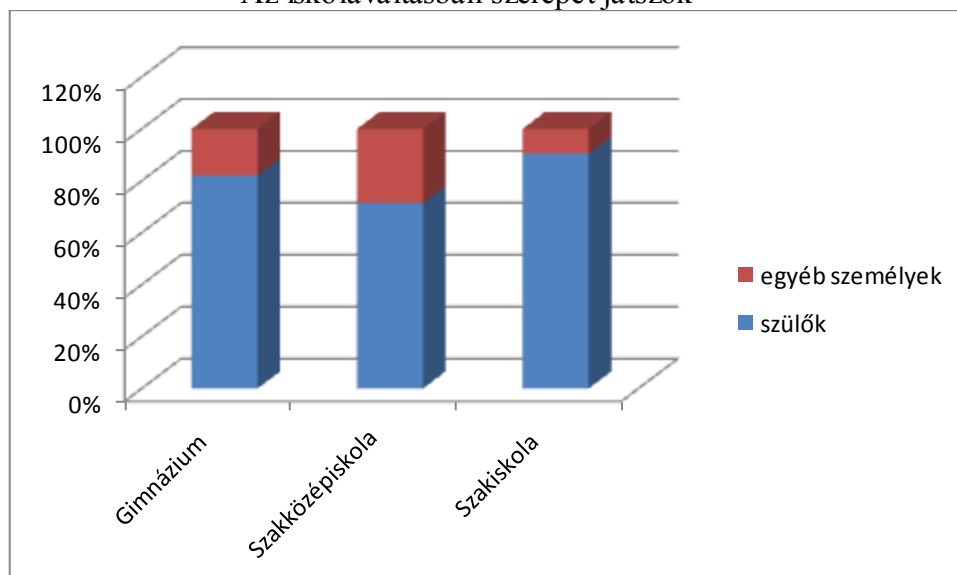
Magyarországon a kérdőíveket összesen 112 gimnáziumi tanuló töltötte ki. A szerkezetváltó gimnáziumok is képviselték magukat a válaszadók között. A megkérdezett tanulók egy része négy osztályos gimnáziumba, másik része hatosztályos gimnáziumba, valamivel több, mint egytizedük pedig nyolcosztályos gimnáziumba jár. A vizsgálatba bevont szakközépiskolákban 63 tanuló töltötte ki a kérdőíveket. Két osztály kisvárosi iskolába járt, egy osztály megyeszékhely „keresett” szakközépiskolai osztályába. A kérdőívet huszonegy 11. és 12. osztályos kisvárosi szakiskolai tanuló töltötte ki az átjárhatóság vizsgálatával kapcsolatban. Itt a tanulók kis létszámú 12-16 fős osztályokban tanulnak, ennek fő oka a képzés ideje alatti lemor-

zsolódás. A tanulók 95%-a az általános iskola után került az iskolába, néhányan érkeztek szakközépiskolából.

Az iskola elkezdésének az időszaka a gimnáziumi osztályokban 10-11 és 14-15 éves kor között változik az iskolatípusnak megfelelően. A szakképzésben tanulók többsége a 8. osztály elvégzése után került az iskolatípusba. A vizsgált osztályokban felülreprezentált volt a lányok aránya. Ez a jellemző a szakközépiskolai és szakiskolai osztályokban a tanult szakmacsoporttal mutat összefüggést. Az iskolai környezet megítélésével kapcsolatban hasonló felsorolásokkal találkozhatunk, mint a bajor és szász felmérésekben. A gimnáziumban tanulók nagyobb arányban emelték ki pozitívumként a tanári gárdát, az új tantárgyak érdekességét, valamint a követelményeket, az oktatás színvonalát, az iskola felszereltségét, mint az egyéb iskolatípusokban tanulók. A nehézségek között néhány tanuló a túl magas követelményeket említette a gimnáziumi osztályokban. Emellett a bejárás nehézsége, a nagy iskolaépületben történő eligazodás jelentett problémákat, hasonlóan a bajor felméréshez. A szakközépiskolai tanulók az iskolatípus pozitívumai között említették a tanári kart, a tanult tantárgyakat, valamint az iskola közelségét. Az árnyoldalak között az új tantárgyak és a régi barátok hiánya fogalmazódott meg. A szakiskolai tanulók az iskola pozitívumai között a tanműhelyt és a gyakorlati hely lehetőségét emelték ki. A zavaró tényezők és nehézségek között a tanulók a rosszmagatartású tanulókat említették-hasonló nyilatkozattal a szász felmérésben a középiskolába járó tanulóknál találkozhattunk. A követelményrendszerhez, az új tanárokhoz való hozzászokást is problémaként élték meg többen.

A második egységként a tanulók iskolai átmenettel és iskolaváltással kapcsolatos attitűdjeit tekintem át. A tanulók nagy részének nem okozott problémát a számára megfelelő iskolatípus kiválasztása. Az iskolatípus kiválasztását mind az általános iskola után, mind később szülői segítség kíséri (26. ábra). A tanárok és barátok befolyása kevésbé döntő. A szakiskolai tanulók közül legtöbben azért választották az adott iskolát, mert a baráti kör is idejött. Problémák nélkül ki tudták választani az iskolát, szinte mindenkinek a választását a szülei segítették.

26. ábra
Az iskolaváltásban szerepet játszó

Forrás: Saját adatok

Összességében könnyűnek ítélték a különböző iskolatípusok tanulói az új iskolába történő beilleszkedést az általános iskola után. Az iskola megszokása a tanulás szempontjából a hatosztályos gimnáziumot látogatók számára volt a legkönnyebb. A legnehezebben a kisvá-

rosi négyosztályos gimnázium tanulói szokták meg az új környezetet és követelményrendszert, ez a tanulók kétharmadának jelentett nehézséget. A szakközépiskolában tanulók esetében az iskolatípusba történő beilleszkedés a többség számára könnyű volt. Ha összehasonlítjuk a válaszokat a kisvárosi és megyeszékhelyi adatokkal, azt tapasztaljuk, hogy a kisvárosi, gyengébb teljesítménnyel rendelkező tanulóknak volt nehezebb a középiskolai követelményrendszerhez alkalmazkodni. Azoknak a tanulóknak, akik később váltottak iskolát vagy iskolatípust, a beilleszkedés és alkalmazkodás nem okozott nehézséget.

A gimnáziumi osztályokba a tanulók 96%-a közvetlenül az általános iskola után érkezett. Ebből következően csak néhány tanuló esett át iskolaváltáson. Az iskolát váltó tanulók fele nem váltott iskolatípust, hanem egy másik gimnáziumból érkezett. A váltás okaként ezek a tanulók a költözést jelölték meg. Emellett 2 tanuló váltott iskolatípust, ők szakközépiskolából érkeztek, mivel az előző iskola túl könnyűnek bizonyult számukra, így erősebb iskolába, iskolatípusba jöttek. A szakközépiskolai osztályokban iskolaváltás a kisvárosi osztályokban történt, a felvételit megkövetelő, specializációs, „keresett” szakközépiskolai osztályban nem. A kisvárosi szakközépiskolai osztályokban a tanulók majdnem egynegyede változtatott középiskolai pályafutásán. A legtöbb iskolaváltót Magyarországon ebben az iskolatípusban találhatjuk. Ennek az oka az, hogy a szakközépiskola egy „köztes” iskolatípus a gimnázium és szakiskola között. Azok a diákok, akiknek a gimnáziumi követelményrendszer túl nehéznek bizonyul, szívesen váltanak ebbe az iskolatípusba, hiszen az érettségi itt is megszerezhető. A váltás okaként a követelményrendszer eltéréseit jelölték meg a tanulók, mint már utaltam rá. Az iskolaváltással élő tanulók több mint a fele a korábbi iskolában tapasztalt túl magas követelmények miatt váltott. Ezek a tanulók gimnáziumi képzésből érkeztek a szakközépiskolába. A szakiskolából jött tanulók azért váltottak a szakközépiskolai képzési formába, mert érettségit szeretnének szerezni. Ők kénytelenek vállalni az osztályismétléssel járó többletidőt. A tanulók másik része a baráti kör miatt vagy egy másik város kollégiumába történő beilleszkedési nehézségek miatt jött vissza a kisvárosi szakközépiskolába. Abban a szakközépiskolai osztályban, ahova általános iskola után bizonyos teljesítmény elérése esetén lehetett bekerülni, nem találhatók iskolaváltók.

23. táblázat
Az eredeti és jelenlegi iskolatípus közötti kapcsolat

Az iskolaváltás iránya	Gimnáziumba	Szakközépiskolába	Szakiskolába
Általános iskolából	96%	78%	95%
Gimnáziumból	3%	10%	0%
Szakközépiskolából	2%	6%	5%
Szakiskolából	0%	6%	0%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját adatok

Arra a kérdésre, hogy melyik iskolatípust érdemes az általános iskola után elvégezni, a gimnáziumi tanulók 92%-a a gimnáziumot jelölte meg. Ennek az oka az, hogy a diákok elégedettek a választott iskolatípussal, terveiknek megfelelően alakul a tanulmányi pályafutásuk. A gimnáziumi képzés és az így megszerezhető érettségi biztosítja számukra a lehetőségek legszélesebb palettáját. A gimnáziumban tanulók kevesebb mint egytizede gondolta a szakközépiskolát a legelőnyösebb választási formának. Azok a tanulók, akik ilyen jellegű választ

adnak, úgy látszik, hogy csalódtak a gimnáziumi képzésben, általában nehezebben teljesítik a követelményrendszert. Ennek következtében ezek a tanulók egy időre lemondanak a felső oktatási intézményekbe irányuló továbbtanulási szándékaikról, úgy gondolják, hasznosabb szakközépiskolában tanulni, hiszen az ad egy alapozó szakmai képzést és egyben érettségit is. Ugyanakkor az ilyen tanulók a felsőoktatási tanulmányok lehetőségéből sem zárják ki magukat a szakközépiskola elvégzése után. Egy válasz alapján szakiskolában a legérdemesebb a tanulmányokat általános iskola után folytatni. Ez a megállapítás kilóg a sorból, éppen a legkevesettebb gimnáziumból érkezett. A válaszadó nehézségekkel küzd a tanulás területén, mégsem él a váltás lehetőségével, mivel a jelenlegi iskolája földrajzilag közel van az otthonához. A szakközépiskolai tanulók szerint általános iskola után a szakközépiskola a legjobb választás. Indokaik szerint azért, mert érettségit is ad és a szakmára is felkészít. Ezenkívül lehetőséget nyújt arra, hogy az érettségit szerzett tanulók a felsőoktatásban tanulhassanak tovább. A többi tanuló egyenlő arányban voksolt a szakiskola és a gimnázium választása mellett. A felvétellel szakközépiskolai osztályba kerülő tanulók teljes mértékben a szakközépiskola mellett foglaltak állást. A gimnáziumi eredményekkel összehasonlítva láthatjuk, hogy a tanulók többsége azt az iskolatípust tartotta a legjobbnak, amelyiket éppen látogatja. Arra a kérdésre, hogy melyik iskolatípust érdemes elvégezni az általános iskola után, a szakiskolai tanulók nagy része a szakiskolát jelölte be. Indokokként az szerepelt, hogy mindenképpen érdemes egy szakmát elsajátítani, később lehet utána további végzettségeket szerezni. Emellett a tanulók egyötöde a szakközépiskolát preferálta, hiszen fontosnak tartják a szakma mellett az érettségi megszerzését a jövőbeni boldogulás szempontjából. Egy tanuló tartotta az általános iskola után a gimnáziumot a legjobb választásnak.

24. táblázat
Az általános iskola után preferált iskolatípusok

Általános iskola után	gimnáziumi válaszadók	szakközépiskolai válaszadók	szakiskolai válaszadók
gimnáziumot érdemes végezni	92%	8%	5%
középiskolát érdemes végezni	7%	84%	19%
szakiskolát érdemes végezni	1%	8%	76%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját adatok

A válaszok alapján levonható az a következtetés, hogy a szakiskolai tanulók elégedettek a választott iskolatípussal, a legjobb választásnak tartják. Tudják, hogy van lehetőségük az érettségi irányába is továbblépni a szakmatanulás után, tehát nem tartják zsákutcának a rendszert.

A vizsgálat harmadik csomópontjaként azokat a tanulói véleményeket elemeztem, amelyek az iskolatípust értékelik az érettségi megszerzése és a jövőbeni tervek alapján. A diákok válaszai nagyon megoszlanak azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy melyik évfolyam után érdemes gimnáziumba menni, ha valaki érettségit akar szerezni. A gimnáziumi tanulók többsége szerint ebben az esetben gimnáziumba kell menni, mivel ez az iskolatípus eleve az érettségire készít fel, és a felsőoktatásba történő bejutást támogatja, mivel a fakultációs rendszer megkönnyíti az egyetemre történő felkészülést. Ugyanakkor a fiatal nem egy irányba kötelezi el magát, a felsőoktatáson kívül vannak egyéb lehetőségei is a gimnázium után. Az érettségi megszerzésének szempontjából a szakközépiskolát választók aránya nagyon alacsony a gimnáziumi tanulók körében. Ennek az oka valószínűleg az, hogy ez a kérdés az érettségi megszerzésének gondolatát emelte ki, így ha valaki nem foglalkozik a szakma pá-

huzamos tanulásának gondolatával, akkor egyértelműen a gimnázium látszik a legjobb döntésnek. A tanulók 5%-a szerint az érettségít legjobban a szakma elsajátítása után megszerezni. Az ilyen jellegű válaszokat azok a tanulók adták, akik nehezebben felelnek meg a gimnáziumi követelményrendszernek, és lemondtak a felsőoktatásban történő továbbtanulás lehetőségéről tanulmányi eredményeik miatt. Ha valaki érettségizni akar, akkor a legjobb választás a szakközépiskolai tanulók szerint az általuk választott iskolatípus. Kevesebb mint egytizedük gondolja úgy, hogy ebben az esetben érdemesebb a gimnáziumi képzést választani. A gimnáziumi érettségi megszerzésének lehetőségét a kisvárosi szakközépiskolai tanulók jelölték be, akik jó tanulmányi eredménnyel rendelkeznek. Néhány tanuló szerint lehet, hogy érdemesebb a szakma elsajátítása után érettségít szerezni. Ezek a válaszok összefüggést mutatnak a tanulók tanulmányi eredményeivel. A gimnáziumi képzés után megszerezhető érettségi lehetőségét a szakközépiskolában jó tanulmányi eredményt elérő tanulók, míg az érettségi szakmatanulás utáni megszerzésének lehetőségét a közepes tanulmányi eredménnyel rendelkező tanulók hangsúlyozták. A megyeszékhelyen tanulók egyöntetűen a szakközépiskolában történő tanulást tartják a legcélravezetőbbnek. Az ő tanulmányi eredményük legalább jó vagy jeles.

25. táblázat
A legmegfelelőbb iskolatípus az érettségi elérésére

Ha érettségít szeretnék	gimnáziumi tanulók véleménye	szakközépiskolai tanulók véleménye	szakiskolai tanulók véleménye
gimnáziumba kell menni	94%	8%	19%
szakközépiskolába érdekes menni	1%	84%	14%
szakma megszerzése után kell érettségizni	5%	8%	67%
Összesen	100%	100%	100%

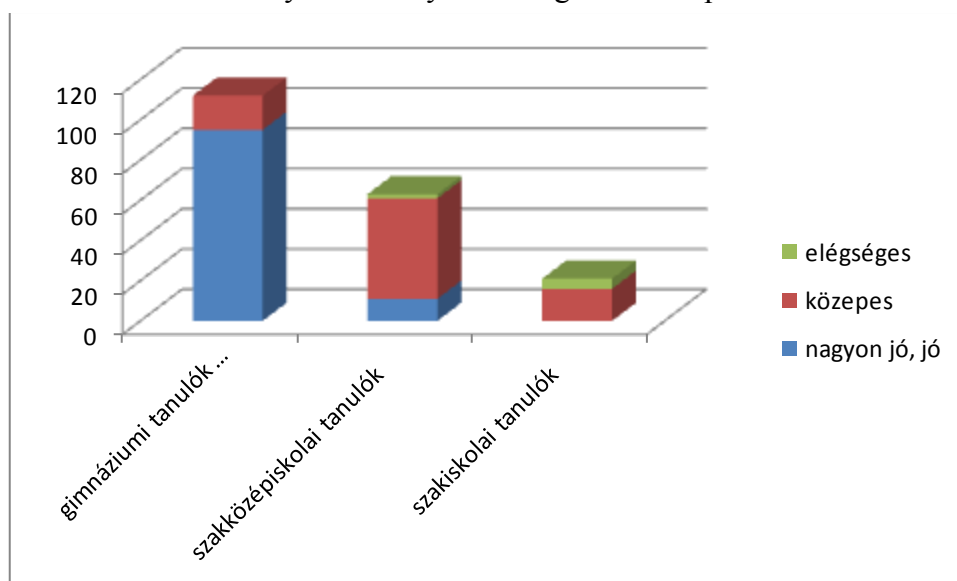
Forrás: Saját adatok

Ezen adatok alapján összefüggés vonható le az érettségi elérésének mikéntje és a tanulói teljesítmény között. A jó tanulmányi eredménnyel rendelkezők számára, akiknek teljesíteni kellett ahhoz, hogy bekerüljenek az adott iskolatípusba, nem volt kérdés, hogy az érettségít a lehető legrövidebb tanulói úton kell megszerezniük. A tanulók tisztában voltak azzal, hogy a tanulói teljesítményüknek megfelelően választhatnak iskolatípusokat, és bármelyik iskolatípus után elérhető az érettségi, csak az időtényezőben van eltérés. Arra a kérdésre, hogy melyik iskolatípust érdemes választani, ha valaki érettségít akar a szakiskolai tanulók többsége azt a választ adta, hogy szakmatanulás után érdemes érettségít szerezni. Több tanuló gondolta úgy, hogy ebben az esetben inkább a gimnáziumot érdemes választani, a legkevesebben gondolták, hogy a szakközépiskolát. A szakiskolai tanulók többsége a szakiskola utáni érettségi megszerzésében gondolkodott, általában nem gondoltak felsőoktatásban történő továbbtanulásra. A jövőbeni foglalkozási tervek két tényezővel mutatnak összefüggést: az iskolatípus választással és a tanulmányi eredménnyel.

A gimnáziumi iskolatípusban a diákok tanulmányi teljesítményére jellemző, hogy a tanulók nagy része nagyon jó, vagy jó eredményekkel rendelkezett. A közepes teljesítmény a szerkezetváltó gimnáziumi osztályokban nem volt jellemző. Ugyanakkor a közepes teljesítmény a kisvárosi négyosztályos gimnáziumi képzésben részesülőknél nagyon felülreprezen-

tált volt (majdnem 50%), ők „rontották” a gimnáziumi tanulók összesített átlagát. Az ilyen tanulmányi teljesítménnyel rendelkező tanulóknak valószínűleg a töredéke fog bekerülni felsőoktatási intézményekbe. Ők inkább az érettségi megszerzésére törekszenek, utána terveik szerint szakmatanulással fogják folytatni tanulmányi pályafutásukat. A kisvárosi szakközépiskolában, ahol a tanulók a saját tanulmányi előmenetelüket kevésbé jónak értékelték a legtöbben diplomát nem igénylő foglalkozást képzelnek el maguknak. A megyeszékhelyen működő, „keresett szakközépiskola” tanulói nagyon jó, jó eredményűek, motiváltak a tanulásban. A kérdőívet kitöltő szakiskolai tanulók tanulmányi teljesítményében a közepes eredmény dominált, nagyon jó vagy jó eredményt elérők nem voltak. A tanulmányi eredmény mutatja, hogy a tanulók nem annyira motiváltak a tanulásban. Ez azzal magyarázható, hogy többségük nem tervezett magasabb szinten való továbbtanulást, legfeljebb az érettségi megszerzését és egy újabb szakma tanulását tartották elképzelhetőnek.

27. ábra
Tanulmányi eredmények a vizsgált iskolatípusokban

Forrás: Saját adatok

A hatosztályos gimnáziumot látogatók diplomás foglalkozást képzeltek el foglalkozásként, bár magas volt a vizsgált populációból azok aránya, akik még nem tudtak nyilatkozni. A kisvárosi négyosztályos gimnázium tanulói közül sokan úgy gondolták, hogy szakképzettséget szeretnének szerezni a gimnázium elvégzése után, vagyis nem akarnak egyetemen, főiskolán továbbtanulni. Ebben az osztályban a tanulók fele nem tudta, hogy mi szeretne lenni. A megyeszékhelyen lévő „keresett gimnázium” tanulóinak négyötöde diplomás foglalkozással képzei el a jövőjét. A tanulók ötöde még nem tudta, hogy mi szeretne lenni, ez azért figyelemre méltó, mert a 12. osztályos tanulóknak a felmérés idején már csak néhány hónapja volt a döntésig.

26. táblázat
Jövőbeni tervek

Jövőbeni munka	gimnáziumi tanulók véleménye	szakközépiskolai tanulók véleménye	szakiskolai tanulók véleménye
diplomás	68%	10%	5%
szakképzettséget igénylő	4%	52%	67%
nem tudja	28%	38%	29%
Összesen	100%	100%	100%

Forrás: Saját adatok

A kisvárosi szakközépiskola tanulói között nagy az arányuk azoknak, akik diplomát nem igénylő foglalkozást képzelnek el maguk számára. Ez összhangban van a tanulmányi teljesítményükkel. Viszonylag magas az aránya azoknak, akik még nem tudják, hogy mivel szeretnének foglalkozni. Abban a szakközépiskolában, ahol jó tanulmányi eredménnyel rendelkező tanulók vannak, kizárólag diplomás foglalkozásokat neveztek meg, a tanulók negyede pedig még nem tudott konkrét választ adni. A jövőbeni foglalkozás tekintetében a szakiskolai tanulók kétharmada szakképzettséget igénylő foglalkozást jelölt meg. A 11-12. évfolyamon tanuló diákok másik harmadának még nincs elképzelése jövőbeni szakmáját illetően, pedig tanul valamilyen szakmát. A megkérdezett tanulók közül csak egy tervezte, hogy a jövőben valamilyen felsőoktatási intézményben tanul tovább.

9.8. Magyarországi vélemények az átjárhatóságról az interjúk alapján

9.8.1. Tanulók véleménye az iskolai rendszer átjárhatóságáról

Hat iskolaváltó tanulót kérdeztem az iskolák közötti átjárhatóságról: négy lányt és kettő fiút. A tanulókat úgy választottam ki, hogy legyen olyan, aki négyosztályos, illetve hatosztályos gimnáziumból váltott szakközépiskolába, illetve olyan, aki szakközépiskolából gimnáziumba. Az iskolaváltók közül négy lány és kettő fiú.

Az első kérdéscsoport a családi körülményekre vonatkozott. A tanulók fele hagyományos családmódban él, a másik fele pedig elvált szülők gyermekeként. Egy tanuló egyedüli gyerek, a többieknek van testvérük. A megkérdezett tanulók esetében a szülei között nem találunk felsőfokú végzettségűt.

A második kérdéskör arra vonatkozott, hogy általános iskola után miért az adott iskolatípust választották. A szakközépiskolát választók esetében az érettségi és a szakma megszerzésének együttes motivációjáról beszélhetünk. Az általános iskola után gimnáziumot választó tanulók a felsőfokú tanulmányokhoz szükséges tudás megalapozásának céljából választották az adott intézménytípust. Esetleg még nem tudták, mivel szeretnének foglalkozni a jövőben és úgy gondolták, hogy itt majd kialakul. Azok a tanulók, akik a hatosztályos gimnáziumot választották általános iskola után, nem kifejezetten a tanulási motivációjukat hangsúlyozták. Inkább el szerettek volna kerülni valamilyen ok miatt az általános iskolai környezet-

ből, ezért léptek be 6. osztály után a gimnáziumi képzésbe. A szakiskolából szakközépiskolába váltó tanuló általános iskola után szakmát akart tanulni, ezért döntött a szakiskola mellett.

A „miért váltottál iskolát?” kérdésre adott válaszok szerint általában a tanulmányi követelményekkel kapcsolatos disszonancia játszotta a főszerepet: vagy túl magasak voltak a követelmények, vagy túl könnyű volt az eredetileg választott iskolatípus. A váltás két esetben 8. osztály után történt, szintén két tanuló váltott a 9. osztály után, egy – egy esetben a 10., 11. osztály utáni váltásról beszélhetünk. Az a tanuló, aki szakközépiskolából gimnáziumba váltott, úgy érezte, hogy a szakközépiskolában túl keveset tanultak, szerinte a tanárok nem voltak segítőkészek, egyes tanulók olyan mértékben zavarták az órát, hogy nem lehetett tanítani. Úgy gondolta, ha ott maradt volna, sem a szakma megtanulására, sem az érettségi megszerzésére nem lett volna esélye. Ő a 9. osztályt megismételte a gimnáziumban.

A 10. osztály után a szakközépiskolából gimnáziumba váltó tanuló esetén a váltás oka nem a követelményekkel szembeni elégedetlenség volt, hanem rájött, hogy az általa választott szakirány nem érdekli. Így a továbbtanulási terve is megváltozott, ő tudott csatlakozni osztályozó vizsgákkal évismétlés nélkül. Úgy összegezte a helyzetét, hogy 8. osztály után még nem tudott felelősségteljesen dönteni a középiskolai továbbtanulásáról, most végre megtalálta a jövőbeni terveinek leginkább megfelelő iskolatípust. Az a tanuló, aki gimnáziumból váltott szakközépiskolába a 11. osztály után, egy adott tantárgy tanulásának a sikertelensége miatt tette. Osztályt kellett volna ismételnie a korábbi iskolatípusban, de ezt inkább szakközépiskolai tanulmányok folytatásával vállalta. A 8. osztály után a hatosztályos gimnáziumból váltó tanulók esetén a váltás oka az volt, hogy túl magasnak találták a gimnáziumi követelményeket, mivel nem voltak elég motiváltak a tanulásban. Ezzel a váltással nem kellett ismételnük, hanem haladhattak tovább törés nélkül a rendszeren belül. A választásuk azért a szakközépiskolára esett, mivel érettségit mindenképpen akartak szerezni, úgy gondolták, hogy ott könnyebb lesz megfelelni a követelményrendszernek, és még szakmát is tanulhatnak. A szakiskolából szakközépiskolába váltó tanuló a korábbi iskolában lévő követelményrendszert túl könnyűnek találta, ekkor fogalmazódott meg benne az érettségiszerzés szándéka, így a váltás mellett döntött a 9. osztály elvégzése után. Ő évismétléssel tudott átlépni a szakközépiskolába.

A korábbi és jelenlegi iskolatípus összehasonlításánál a gimnáziumba váltó tanulók azt emelték ki, hogy most sokkal többet tanulnak, kevesebb a fegyelmezetlenül viselkedő tanuló. Az egyik tanuló szerint a szakközépiskolában a tanárok kevésbé voltak segítőkészek, úgy gondolja, hogy ott ők belefásultak a munkájukba. A másik megkérdezett tanuló szerint minden középiskola egyformán nehéz, ha valaki jól akar teljesíteni. Az előző iskolatípus annyiban volt számára nehéz, hogy olyan tantárgyakat kellett tanulnia, amik nem keltették fel az érdeklődését. Az új iskolában azzal foglalkozhat, amit szeret, ami érdekli, ami számára fontos. A gimnáziumból szakközépiskolába váltó tanuló az iskolatípusok összehasonlítása kapcsán elmondta, hogy szakközépiskolában sokkal könnyebben tanulhatók a közismereti tantárgyak, kevésbé tudományosan oktatnak, így a sikerélmény is nagyobb. Nehéz volt, hogy a szakmai alapozó tantárgyakból különbözeti vizsgát kellett tennie, de ezek sikerültek. A szakmai tantárgyaknak a tanulását kicsit nehezebbnek tartotta. A gimnáziumban két idegen nyelvet tanult, itt csak egyet kellett. Az idén előrehozott érettségi vizsgát tett az egyik nyelvből, ezután a másikat tanulja, így nem vesznek el a nyelvtanulásra fordított éveit. A hatosztályos gimnáziumból szakközépiskolába váltó tanulók azt emelték ki, hogy a korábbi intézménytípusban jóval nagyobbak voltak az elvárások, és sokkal többet kellett tanulni. A szakiskolából szakközépiskolába váltó tanuló tapasztalatai alapján a szakközépiskolában sokkal többet kell tanulni, ezért is döntött úgy, hogy megismétli a 9. évfolyamot, hogy a későbbiekben ne legyenek hiányosságai.

Az iskola-váltás az első megkérdezett tanuló szerint könnyű volt a tanári segítségnek és a segítőkész osztálytársaknak köszönhetően. Másrészt újra kezdte a tanulmányait, megismételte a 9. évfolyamot. Szerinte évismétlés nélkül nem tudott volna beilleszkedni tanulás szempontjából, hiszen a szakközépiskolában csak egy idegen nyelvet tanult. A második idegen

nyelv miatt célszerűbb volt ismételni. A másik gimnáziumba váltó tanuló úgy találta, hogy könnyen beilleszkedett az új osztályba. A nehézség számára az volt, hogy a második idegen nyelvből osztályozó vizsgát kellett tennie a 9-10. évfolyam anyagából, mivel az előző iskolában egy másik idegen nyelvet tanult. Az iskolaváltás könnyű volt a szakközépiskolába átlépő tanuló szerint is. Ez annak volt köszönhető, hogy évet ismételt, ő már gimnáziumban tanulta az adott közismereti tananyagot. Kicsi nehézséget a szakmai alapozó tárgyak jelentettek, melyekből osztályozó vizsgát kellett tennie. Az osztályba könnyen beilleszkedett, osztálytársai segítőkészen fogadták, jelenleg ő az egyik legjobb tanulója az osztálynak. Az előző osztályban inkább az utolsó harmadban volt. Úgy érzi, hogy könnyen vette az akadályokat, mivel ezek a céljai eléréséhez szükségesek. A hatosztályos gimnáziumból váltó tanulók mindketten könnyűnek értékelik a váltást, hamar beilleszkedtek, könnyű volt az új követelményrendszerhez alkalmazkodni. A szakiskolából szakközépiskolai osztályba váltó tanuló számára könnyű volt a váltás, a tanárok segítőkészek voltak, de sajnálta, hogy az újrakezdés miatt elveszett egy éve.

Két interjúalanyom nem tudja megítélni, hogy jól működik - e Magyarországon az iskolák közötti átjárhatóság. Tapasztalataik szerint az iskolaváltás nem gyakori, nem általános. Nagyon kevesen élnek az iskolaváltás lehetőségével. Nekik az évismétlés miatt nem volt nehéz a váltás. Azt gondolják, hogy az alacsonyabb képzési szintet biztosító intézményből nehezebb váltani a magasabb szintű képzést biztosítóba, fordítva ez könnyebben működik. A szakközépiskolából évismétlés nélkül gimnáziumba váltó interjúalanyom szerint „jó dolog”, hogy van az iskolák között átjárhatóság. Szerinte sokan vannak őhöz hasonló helyzetben, vagyis nem biztos, hogy jól tudnak dönteni a 8. osztály után a továbbtanulást illetően. A lehetőségből adódóan, hogy iskolát tudnak váltani a középiskolai évek alatt, nem kerülnek kényszerpályára. Az ő véleménye szerint működik az iskolák közötti átjárhatóság. Ezt fontos lehetőségnek tartja a jövőbeni tervek szempontjából a tanulók számára. A korábban hatosztályos gimnáziumba járó tanulók szerint szakközépiskolába gimnáziumból kiválóan működik az átjárhatóság, viszont aki fordítva vált, annak sok nehézséggel kell megküzdenie. A szakiskolából szakközépiskolába váltó tanuló szerint könnyű váltani gimnáziumból szakközépiskolába vagy szakiskolába, de ez fordítva a magasabb végzettséget biztosító intézménytípusba, ahogy az ő esetében is volt, sokkal nehezebb. Az ő példáján keresztül lehet látni, hogy ez időbeli veszteséggel, évfolyamismétléssel jár. Enélkül szerinte nagyon nehéz felzárkózni.

Jövőbeni terveit tekintve a gimnáziumba váltó egyik tanuló informatikus szeretne lenni, vagy műszaki pályán szeretne diplomát szerezni, a másik jogi pályán képzeli el a jövőjét. A gimnáziumból szakközépiskolába átlépő tanuló rendőrtiszt szeretne lenni. A hatosztályos gimnáziumban kezdő tanulók egyike diplomát szeretne szerezni, a média területén szeretne dolgozni, a másik tanulónak még nincs határozott elképzelése. A szakiskolából szakközépiskolába váltó tanuló az érettségi után technikus végzettséget szeretne szerezni.

9.8.2. Tanárok véleménye az iskolák közötti átjárhatóságról Magyarországon

Négy tanárral készítettem interjút az iskolák közötti átjárhatósággal kapcsolatban. A megkérdezett tanárok között kettő vezető pozícióban volt. Kisvárosi vegyes profilú intézményekben tanítanak, így rendelkeznek tapasztalatokkal a különböző intézménytípusokról.

Az egyik iskolavezetőnek az a tapasztalata, hogy helyi szinten nem érvényesül az országos tendencia, vagyis hogy a tanulók többsége szakközépiskolában folytatja a tanulmányait. Az adott kisvárosban inkább az tapasztalható, hogy a gimnáziumi képzésre iratkoznak be a legtöbben. A szakközépiskola többirányú képzést biztosít. Egyrészt a szakirányú felsőoktatásban történő továbbtanuláshoz stabilabb alapokat nyújt, mint a gimnáziumi képzés, másrészt az érettségi megszerzésére irányuló képzés mellett szakmai alapismereteket nyújt. Azonban az így megszerzett középfokú végzettséggel még nem lehet elhelyezkedni, hanem utána szakmát

kell tanulni. Talán a szülők emiatt nem látnak ebben perspektívát. Az általános iskolában elért tanulmányi eredménynek szerepe van az iskolatípus megválasztásában. A gyengébb eredménnyel érkezők választják a szakiskolai képzést. Jelenleg megfigyelhető az a tendencia, hogy egyre többen, főleg lányok szeretnének a szakközépiskolai képzésből átmenni a szakiskolai képzésbe bizonyos szakmák esetén, mivel jók a munkaerő-piaci lehetőségek az adott területen. Szakközépiskolából szakiskolába eddig zökkenőmentesen lehetett váltani a 9. vagy 10. évfolyam után a 2+2 vagy a 2+3 éves képzés miatt, nem biztos, hogy az új szakképzési törvény segíti az átjárhatóságot. Ennek az oka az, hogy a gyakorlati óraszám a szakiskolai képzésben nagyon megnövekedett, ez nem támogatja az év ismétlés nélküli csatlakozást. A szakiskolából a szakközépiskolába váltani szándékozók esetén, mivel a törvény az átjárhatóságot engedi, válhattak 10. évfolyam után a tanulók. Az intézmény minden esetet egyedileg mérlegelt, volt olyan tanuló, akinek meg kellett ismételni a 10. évfolyamot, mivel a szakiskolában kevesebb közismereti tantárgyat tanulnak. Volt olyan tanuló, aki évvesztés nélkül folytathatta tanulmányait, ha letette az osztályozó vizsgát az adott év szakközépiskolai anyagából. Elvileg szakiskolából is lehet gimnáziumba váltani, de ez a gyakorlatban csak úgy működik, ha újra kezdik a tanulást a bemeneti évfolyamon, mivel kevesebb közismeretet tanulnak a szakiskolában, illetőleg egy idegen nyelvet. A szakközépiskolából könnyebb gimnáziumi osztályba váltani. A gyakorlat azt mutatja, hogy a tanulók inkább vállalják az osztályismétlést a 2. idegen nyelv miatt.

A másik iskolavezető szerint a jelenleg érvényben lévő szakképzési törvény gátolja az átjárhatóságot az érettségit adó képzésekbe. Ez azért van így, mivel a szakmai órák száma nagyon megnőtt a szakképző évfolyamokon, így kevesebb közismereti tárgyat tanulnak ebben az iskolaformában a diákok. Ha képzési formát szeretnének váltani a tanulók, akkor nem tudnak csatlakozni az érettségit nyújtó képzésbe. A szakközépiskolát ebben az esetben a tanulóknak újra kell kezdeni. Az átjárhatóságot a szakiskola és a szakközépiskola között nehezíti, hogy a szakiskolában kevés az olyan tanulók száma, akik érettségit szeretnének szerezni. A szakiskolába járó tanulók közül szerinte 10-15% gondolkodik az érettségiben. A szakiskolát végző tanulók a szakmunkásvizsga után inkább rokon szakmát tanulnak, ebben több perspektívát látnak, nem pedig az érettségi megszerzésére törekszenek. A felnőttképzésbe bekerülő tanuló pályája nehezen nyomon követhető. Az idei tanévben például a szakmunkás bizonyítvány megszerzése után 3 tanuló jött vissza a szakközépiskola 11. osztályába, hogy érettségit szerezzenek. Szükség van a 11. osztály megismétlésére, hiszen ezeknek a tanulóknak hiányosságai vannak az érettségi tárgyakból.

A két iskolavezető mellett két tanár volt még az interjúalanyom. Az egyikük egy vegyes profilú intézményben dolgozik, ezért gimnáziumi, szakközépiskolai és szakiskolai osztályokban is tanít. Véleménye alapján a legtöbb tanuló a gimnáziumi képzést választja az általános iskola után. A gyerekeknek nincs elképzelése a pályaválasztást illetően, úgy gondolják, hogy majd a négy év alatt orientálódnak, idősebben megalapozottabb döntést tudnak hozni. A négy év során kapnak egy általános tudományos képzést, ami lehetővé teszi, hogy bármilyen irányba a felsőoktatásban elindulhassanak. A szakközépiskolát nem olyan szívesen választják, mert akkor elköteleznék magukat egy szakma mellett. Szakközépiskolába olyanok iratkoznak be, akik konkrét elképzeléssel rendelkeznek a jövőbeni pályát illetően, és érettségi után nem akarnak diplomát szerezni, hanem szakmát tanulni. Úgy gondolja, hogy az utóbbi években „elfogytak” a szakközépiskolai diákok amiatt, hogy a négy év elvégzése után nem szereztek szakképesítést a tanulók, még egy vagy két évet tanulniuk kellett a szakma megszerzése érdekében. A szakiskolai tanulóközösséget problémásnak tartja, gyenge tanulmányi eredmény, szociálisan hátrányos helyzet, alulmotiváltság jellemzi őket. A tankötelezettség 16 évre történő változtatását jónak tartja, hiszen a 18 éves korig a képzési rendszerben tartott tanulók között óriási fizikális és mentális különbségek voltak. Tapasztalatai szerint a tanulók nem váltanak gyakran iskolát, az iskolaváltás kizárólag alacsonyabb képzést biztosító intézménybe tör-

ténik. Saját 13 éves pedagógiai gyakorlatában csak három olyan eset volt, amikor magasabb képzési irányba váltottak. Tapasztalatai szerint a tanulók körülbelül 10%-a vált iskolát, olyan esetekben, ha elmenniük egy másik város szakközépiskolájába, utána általában a szakiskolai képzésbe jönnek vissza. Problémának tartja, hogy Magyarországon az iskolák közötti átjárhatóság jogilag nem szabályozott. Az adott iskola vezetésén múlik, hogy az iskolaváltás milyen módon valósul meg. Nehézség, hogy a bizonyítványokat sem vezetik pontosan egyes intézmények, másrészt előfordulhat, hogy az iskolaváltó tanulónak hiányzik valamelyik tantárgya az új intézménybe történő csatlakozáshoz. Ilyenkor vagy osztályozó vizsgát tesz, vagy figyelmen kívül hagyják a hiányosságot, hiszen ez a végbizonyítványban úgy sem szerepel. Gimnáziumból szakközépiskolába könnyű váltani, fordítva, szakközépiskolából gimnáziumba nem egyszerű a második idegen nyelv miatt. Szakközépiskolából szakiskolába is viszonylag egyszerűen lehet váltani azonos szakmacsoporton belül. A szakmunkás bizonyítványt szerzett tanulók a szakközépiskola 10. évfolyamán folytathatják tanulmányaikat, ha érettségit szeretnének megszerezni. Ebben a kérdésben is szükség lenne egységes szabályozásra, hiszen a megkérdezett tanár iskolájában három év a bevett gyakorlat az érettségi megszerzésére a fent említett esetben, de tud olyan iskolát, ahol csak két év. Célszerű lenne ezeket az anomáliákat megszüntetni, a tanulók szempontjából igazságosabb lenne, ha ez szabályozottan működne.

Negyedik interjúalanyom gimnáziumban tanító tanár. Szerinte a legtöbben a gimnáziumi továbbtanulásra törekszenek, hiszen innen vezet egyenes út a felsőoktatásba. Ő az iskola-típus-váltást elenyészően ritkának tartja. A tanulók, ha megszoknak egy közösséget, egy iskolát, még ha vannak is tanulási nehézségeik, akkor sem akarnak iskolát váltani, ha nem kell évet ismételniük, inkább kevésbé jó jegyekkel maradnak a gimnáziumi képzésben. Ha váltanak, akkor nyomós indokuk van: fegyelmi vétség, vagy nem szívesen vannak kollégiumban. Véleménye szerint nincs szükség az iskolák közötti átjárhatóság szabályozására, mivel ilyen nincs. Nyolcadik osztály után a tanulók szelekciós döntést hoznak: gimnázium vagy szakképzés. A gimnáziumot a jobb eredményekkel rendelkező tanulók választják, a szakközépiskolát a gyengébbek, a szakiskolát a leggyengébbek. Aki akar, tud váltani a szabályozatlanság ellenére, de ezzel a döntéssel kevesen élnek. Az iskoláknak a csökkenő gyereklétszám mellett nem érdekük, hogy tanulóik elhagyják az intézményt, ezért inkább teljesíthetőbbé teszik a követelményeiket, hogy a gyengébb tanulókat is ott tartsák.

9.9. A magyarországi eredmények összegzése

A történelmi előzmények alapján megállapítható, hogy Magyarországon nincs hagyománya az iskolák közötti átjárhatóság jogi szabályozásának. Az iskolaszervezet mind külsőleg mind belsőleg tagolttá vált (Szebenyi 1997). Párhuzamos intézmények élnek egymás mellett: a nyolcosztályos általános iskola, a négy- és hatosztályos gimnázium, a szakközépiskolák, a szakképző iskolák. A jogszabályi környezet elemzésével, a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével, valamint kérdőíves felméréssel arra kerestem választ, hogy az egyes iskolák között lévő különbségek az iskolaváltók számára áthidalhatók - e vagy sem. Működik-e házáinkban a közoktatási rendszerben az átjárhatóság?

A jogi szabályozás tekintetében a rendszerváltás után megjelenő törvényeket, rendeleteket mint a jelen viszonyokra nézve releváns dokumentumokat vizsgáltam meg. Az 1993-as közoktatási törvény kimondta az átjárhatóságot mint elvet, azonban nem fogalmazott meg jogi feltételeket. A belső tagoltság megszüntetését szolgálta volna az alpműveltségi vizsga bevezetése. Az alpműveltségi vizsga kérdése heves vitákat váltott ki az oktatásügy területén 1996 és 2006 között, végül elvetették a bevezetését. A jelenleg érvényes jogi szabályozás (2011. évi CXCV. törvény) kimondja ugyan az oktatási rendszerben az átjárhatóság elvét, amit a Nemzeti Alaptanterv hivatott biztosítani, de konkrétumokat nem találunk a végrehajtásra vonatkozóan.

A gyakorlat azt mutatja, hogy az általános iskolák esetén az elemi és alsó középfokú szinten nagymértékben érvényesül az átjárhatóság. A középfokú oktatásban ez nem automatikus, inkább kényszerátjárhatóságról beszélhetünk. A tanulóihiány és a finanszírozás miatt az iskolák létszámukat inkább megtartani vagy növelni szeretnék, így az oktatási intézmények inkább áthidalják, ha a programok valami miatt nem teljesen kompatibilisek. A középfokú iskolákban a programok közötti konkrét mozgást csak becsülni tudjuk, mivel ezt oktatási statisztika nem rögzíti.⁶³

A kérdőíves vizsgálat alapján a fenti adatnál kevesebb gimnáziumi és szakiskolai tanuló váltott iskolát a felső középfok szintjén, viszont a szakközépiskolai tanulók esetén a becslést átlag kétszerese esett át iskolatípus-váltáson. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a szakközépiskola a gimnázium és szakképző iskola között elhelyezkedő „köztes” iskolatípus, vagyis, ha valaki számára a gimnáziumi követelményrendszer túl nehéznek bizonyul, vagy a szakiskolai követelményszint túl könnyűnek tűnik, abban az esetben a szakközépiskola megfelelő korrekciós utat biztosít. Ezenkívül a szakiskolai végzettség megszerzése után a szakközépiskola elvégzése lehetőséget nyújt az érettségi letételére. A tanulók többsége nem élte meg nehézségként az iskolaváltást. Míg az iskola kiválasztásában általában a szülők segítettek a tanulókat, addig az új iskolatípusba történő beilleszkedés segítésében a tanári karnak volt fontos szerepe volt.

A kérdőíves vizsgálat során a tanulók az érettségiszerzés lehetőségeként többféle iskolatípust jelöltek meg. Véleményük szerint ugyanazt a végzettséget más- más iskolatípusból kiindulva is el lehet érni. Az interjúkból világossá vált, hogy az iskolaváltás során nem zajlott le bonyolult procedúra, ez alapján úgy tűnik, hogy gyakorlatilag megvalósítható az átjárhatóság Magyarországon. Az átjárhatóság az iskolarendszeren belül azért hasznos, mert nem mindenki tud a 8. évfolyam után határozottan dönteni a jövőbeni céljai eléréséhez szükséges tanulmányi pályafutásról, így idejében történő iskolaváltással elkerülhetővé válik a kényszerpálya. A kérdőívek és az interjúk alapján kirajzolódnak az iskolák közötti átjárhatóság nehézségei: legtöbbször gyakorlatilag évismértékkel lehet váltani iskolatípust az eltérő tantárgyi struktúra miatt. Az átjárhatóság törvényileg nem szabályozott, a köznevelési törvény csak az elvet mondja ki, így iskolánként eltérő, hogy hol milyen feltételekkel valósul meg az iskolaváltás: van ahol könnyebb, van ahol nehezebb. Az érettségi bármilyen iskolatípusból elérhető, de meghosszabbodik az elérés ideje, plusz időtényezővel kell számolni.

A jövőbeni tervek változásai eredményezik az iskolai pályafutás módosítását. Legtöbbször a lemorzsolódás eredményezi ezt, ami a szakiskolások körében a leggyakoribb, ilyenkor évismértékkel, esetleg másik szakiskola látogatásával próbálnak a tanulók eredményesebbé válni. Véleményem szerint a jelenleg érvényben lévő szakképzési törvény gátolja az átjárhatóságot Magyarországon az érettségit adó képzésekbe. A magas szakmai óraszám következtében ugyanis kevés a közismereti tárgyakra fordítható óraszám, így képzésváltás esetén nehezen lehet csatlakozni az érettségit nyújtó képzéshez.

10. Az eredmények összehasonlítása, konzekvenciák

A kutatás bajorországi és szász példák alapján vizsgálta a középiskolai szerkezetet és az iskolatípusok közötti váltás lehetőségét Németországban, összehasonlítva az átjárhatóság magyarországi adottságaival. A vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy iskolaváltások zökkenőmentességével és a közoktatásban elérhető legmagasabb végzettség megszerzésének lehetőségeivel írható le az oktatási rendszer átjárhatósága. A kutatás feltételezte, hogy az iskolák közötti átjárhatóság inklúziót biztosít a tanulói továbbhaladás területén.

Az 1. kérdésemre, hogy a jogszabályi háttér támogatja-e a tanuló számára a megfelelő iskolatípus kiválasztásának és elvégzésének lehetőségét a jogszabályi összehasonlítások a kö-

⁶³ Lásd 9. 6. fejezet.

vetkező választ eredményezték: A jogszabályi elemzés során igazolást nyert, hogy a bajor és szász oktatási rendszerben a jogi szabályozás támogatja az iskolai rendszer átjárhatóságát és a rögzített feltételek világossá, egyértelművé teszik az iskolaváltásban rejlő lehetőségeket a felhasználók számára. A Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánya, a Kultuszminiszeri Konferencia határozatai, valamint a bajor és szász oktatásügyi szabályok biztosítják mindenki számára a képességeinek megfelelő képzettség megszerzését. Az általános iskola elvégzése után a tanulók a törvények alapján ajánlásokat kapnak azzal kapcsolatban, hogy melyik iskolatípusban célszerű tovább tanulniuk. A szülők és diákok döntő többségének a figyelme a gimnázium felé fordul, mivel a lehető legmagasabb iskolai végzettség megszerzésére törekszenek. Az 5-6. évfolyam orientáló osztályai segítenek arról meggyőződni, hogy megfelelő iskolatípust választottak-e az iskolai átmenet során. A magyar oktatásügyi rendelkezésekben az iskolai rendszer átjárhatóságának a kérdése csak említés szintjén jelenik meg. A német iskolarendszer korán, a 4. osztály elvégzése után iskolaválasztásra kényszeríti a gyereket, de az átjárhatóság révén – amit törvényi keretek biztosítanak – megvalósul a horizontális nyitottság, szervezeti rugalmasság, ami összehangolt tananyag-szabályozással párosul. A bajor és szász oktatásügyi szabályozás tágítja az egyén döntési és választási lehetőségeit az adott iskolatípus abszolválásának kérdésében.

A 2. kérdésemben arra kerestem a választ, hogy az adekvát jogi szabályozás megléte a bajor és szász oktatási rendszerben esélyegyenlőséget/inklúziót biztosít-e a tanulói továbbhaladás területén.

Ezt abból a szempontból vizsgáltam, hogy a különböző oktatási tartalmakhoz való hozzáférés mennyire biztosított az egyes tanulók számára, illetve a különböző oktatási tartalmak elérhetősége hogyan lehetséges, ha az egyén szükségletei megváltoznak. A változtatás szándékát előidézhetik tanulmányi előmenetellel összefüggő tényezők vagy személyes okok. A bajor és szász iskolarendszer szerkezetéből adódóan korán iskolatípus-választás elé állítja a tanulókat, de ez a korai szelekció nem akadályozza a horizontális irányú mozgást. Kizárási kényszerek (Varga 2006), mobilitási gátak nincsenek, mivel a vizsgált iskolarendszerekben lehetőség van az iskolai továbbhaladás megváltoztatására. Ezt elsősorban a támogató jogszabályi alapok biztosítják. Az iskolaváltás gyakorlati megvalósulását a statisztikai adatok, a kérdőívek és az interjúk is megerősítették. A bajorországi kikérdezés során több tanuló véleménye szerint mindegy, hogy melyik iskolatípusban tanulnak az általános iskola után tovább, mert ha változnak a jövőre vonatkozó elképzeléseik, van lehetőségük változtatásra.

A továbbiakban alapvető kutatói kérdésem az volt, hogy a gyakorlat oldaláról milyen hatással van az átjárhatóság lehetősége a tanulók iskolai pályafutására, amit három további kérdésre bontottam. Ennek megfelelően 3. kérdésem az volt, hogy a tanulók az iskolaváltás lehetőségét pozitív körülményként szemlélik-e az iskolarendszeren belül.

A Bajorországban és Szászországban végzett kérdőíves vizsgálat azt igazolja, hogy a tanulók az iskolák közötti átjárhatóságot kihasználják, pozitív lehetőségként szemlélik. Ezt a Bellenberg (2012) által közölt adatok is megerősítik, hiszen Bajorországban él a legtöbb tanuló az iskolaváltás lehetőségével a német tartományok közül.⁶⁴ A tanulók az átjárhatóságot az iskolarendszer erősségének tartják, de úgy látják, hogy az átlépés nem tömeges a magasabb végzettséget biztosító intézményekbe. A kialakult képet árnyalják a szászországi eredmények is. Itt kevesebben váltanak iskolát, mint Bajorországban, ennek magyarázatát az iskolarendszer kétsztratusága (Zweigliedrigkeit) adja, ami szelekciós szűrőként működik. Ebben a tartományban a statisztikák szerint inkább lefelé irányuló váltásokról beszélhetünk.⁶⁵ Ez azzal magyarázható, hogy a szülők az általános iskola után inkább gimnáziumba küldik kevésbé szorgalmas gyerekeiket, mert úgy gondolják, hogy lefelé váltani könnyebb, mint fordítva. Másrészt egyes szülők megbélyegzésként élik meg általános iskola után a középiskolába

⁶⁴ Vö.: 5. táblázat

⁶⁵ Vö.: 15. táblázat

kényszerülést, ezért mindent megtesznek ennek elkerülése érdekében. Az érintettek tudnak a jogszabályok garantálta lehetőségekről és szükség esetén élnek is vele.

A szászországi kérdőíves vizsgálat és a szülőkkal készített interjúk is megerősítik, hogy van átjárhatóság az iskolai rendszeren belül.

Dolgozatom 4. kérdése az volt, hogy a tanulók többsége az alacsonyabb képzési szintet biztosító intézményekbe vált-e inkább iskolai pályafutása során. Az igenlő előfeltevés Szászország oktatási rendszerében igaz, de Bajorország esetében nem. Kiderült, hogy a szelektívebbnek látszó háromosztatú (dreigliedrig) iskolarendszer kevésbé szelektív, mint a kétosztatú (zweigliedrig). Bajorország iskolarendszere háromosztatú, az általános iskola után három általánosan képző intézmény közül lehet választani (Mittelschule, Realschule, Gymnasium). Bajorország az egyetlen tartomány egész Németországban, ahol a korrekció inkább a magasabb végzettséget biztosító intézménytípusok felé irányul (30. táblázat).

27. táblázat

A bajor iskola-váltások száma és iránya a 2010/2011-es tanévben

Elhagyott iskolatípus	Választott, másik iskolatípus		
	Középiskola (Mittelschule)	Reáliskola (Realschule)	Gimnázium (Gymnasium)
Középiskola (Mittelschule)	-----	13511 ↑	775 ↑
Reáliskola (Realschule)	4124 ↓	-----	275 ↑
Gimnázium (Gymnasium)	845 ↓	8116 ↓	-----
felfelé irányuló váltások száma		14561 ↑	
lefelé irányuló váltások száma		13085 ↓	
felfelé és lefelé irányuló váltások aránya		1:0,9	

Saját táblázat Bellenberg (2012) alapján

Ennek az egyik oka az, hogy az általános iskola után a szülők nem ragaszkodnak a gyermekük gimnáziumban történő továbbtanulásához. A társadalom nem bélyegzi meg azokat a tanulókat, akik „csak” reáliskolában vagy középiskolában folytatják a tanulmányaikat. Ezeknek az iskolatípusoknak az elvégzése után a tanulók számára a gyakorlatban is van lehetőség később a szakérettségi vagy az általános érettségi megszerzésére. A szakérettségit a szakközépiskolában tudják letenni a 10. évfolyam elvégzése után. A 10. évfolyam befejezése után a tanulók egyfajta alpműveltségi vizsgát tesznek (mittlere Reife), erre épülhetnek a további tanulmányok. Az általános érettségit a 10. évfolyam után gimnáziumban folytatott tanulmányokkal lehet megszerezni. A gimnáziumba történő átlépést azonban nehezíti általában, hogy a többi iskolatípusban csak egy idegen nyelv tanulása kötelező, így ebben a tekintetben lemaradásuk van a tanulóknak. Ezt a hiányosságot a gimnáziumi tanulmányok folytatásának az előkészítésére létrehozott előkészítő évfolyamon pótolhatják a tanulók, így tanulmányi idejük egy évvel meghosszabbodik. A reáliskolából gimnáziumba váltó interjúalanyaim is a tanulmányi idő meghosszabbodásáról számoltak be, de ezt nem élték meg nehézségként.

Szászország iskolarendszere kétosztatú, hiszen az általános iskola után két általános képzést biztosító intézmény él egymás mellett (Gymnasium, Mittelschule/Oberschule). Az általános iskola után a tanulók többsége gimnáziumba igyekszik. Az interjúk alapján sok szülő éli meg presztízsvesztésként, ha gyermeke nem kerül 4. osztály után gimnáziumba. Akik

nem gimnáziumi ajánlást kapnak elsősre, azoknak a szülei igyekeznek minden második utas lehetőséget kihasználni, hogy gyermekük gimnáziumba kerüljön. Ennek az eredménye az, hogy többen kapnak gimnáziumi ajánlást, mint ahányan képesek az ottani követelményrendszernek megfelelni, így a tanulók a későbbi évfolyamokon váltanak az alacsonyabb végzettséget biztosító intézménytípusba (31. táblázat). Alsó középfokon a gimnáziumok tanulói létszámuk 10%-át veszítik el Szászországban (Bellenberg 2012). Az általam készített felmérések nem támasztották alá ezeket a számításokat. Ezzel szemben a szülőkkel készített interjúk megerősítik a statisztikai adatokat, miszerint középfokon „lefelé” irányuló tanulói mozgásról beszélhetünk az iskolatípusok között. Azon kevesek számára, akik a 10. évfolyam utáni végzettség megszerzésével kívánnak továbbhaladni az oktatási rendszerben, nyitott az út az érettségi megszerzésére az esti gimnáziumban, bár így a tanulmányi idő egy évvel meghosszabbodik. Mindig az egyéni teljesítménytől függ, hogy mennyire tud élni ilyen esetben a tanuló az adott lehetőségekkel.

28. táblázat
A szászországi iskolaváltások száma és iránya a 2010/2011-es tanévben

Elhagyott iskolatípus	Választott másik iskolatípus	
	Középfiskola (Mittelschule)	Gimnázium (Gymnasium)
Középfiskola (Mittelschule)	-----	267 ↑
Gimnázium (Gymnasium)	1261 ↓	-----
Felfelé irányuló váltás	267 ↑	
Lefelé irányuló váltás	1261 ↓	
Felfelé és lefelé történő váltások aránya	1:4,7	

Saját táblázat Bellenberg (2012) alapján

5. kérdésem az volt, hogy támogatja-e a tanulók számára az érettségi megszerzését az iskolai rendszer átjárhatósága.

Az iskolarendszeren belüli átjárhatóság és az érettségi megszerzésének az összefüggéseit mutatják meg az elemzett válaszok. A bajorországi kutatás tapasztalataiból megállapítható, hogy a tanulókat az érettségi megszerzése szempontjából nem éri hátrány, ha nem közvetlenül az általános iskola után tűzik ki célul ennek elérését. A tanulói válaszokból kiderült, hogy főleg a későn érők (Spätzünder) tudják kihasználni az átjárhatóság nyújtotta előnyöket. A magasabb végzettséget nyújtó iskolatípusba történő váltással (ez legtöbb esetben a szakközépfiskola) lehetőségük nyílik arra, hogy érettségit szerezzenek, és a felsőoktatásban tanuljanak tovább. Az ilyen jellegű iskolaváltás hátránya, hogy általában egy évvel megnöveli a tanulmányi időt. Szászországban inkább elviekben segíti az iskolarendszer átjárhatósága az érettségi elérését. A gyakorlatban jóval kevesebben törekszenek ennek elérésére a statisztikai adatok szerint, mint Bajorországban. Ennek látszólag ellentmond, hogy az általam kikérdezett középfiskolai tanulók több mint egynegyede gondolt az érettségi megszerzésére.

A 6. kérdésben arra kerestem a választ, hogy összehasonlítva a bajor és szász viszonyokkal a magyarországi középfiskolai rendszerben beszélhetünk-e jól felépített átjárhatóságról.

A magyar iskolarendszer integratívnak látszik, hiszen az alsó középfok szintjén is egyben tartja a tanulókat a nyolcosztályos általános iskola, nincsenek tantervi különbségek, vagyis az átjárhatóság biztosított. Ugyanakkor nem lehet rugalmas átjárhatóságról beszélni, ha nyolc- vagy hatosztályos gimnáziumról van szó, sem az alsó, sem a felső középfok szintjén. A kikérdezés során igazolódt, hogy hazánkban is van igény az iskolai pályafutás korrekciójára.

ra. Annak a megállapítását, hogy ez az igény mennyire általános Magyarországon, a kis elemszámú vizsgálati mintánk nem teszi lehetővé. Hivatkozhatunk azonban a szakirodalom olyan jelzéseire, amely 10%-ra becsüli a programot váltók arányát a középfokú oktatás első évfolyamain (Imre-Györgyi 2006). Problémaként fogalmazódik meg az is, hogy az iskolaváltás feltételei nem ismertek a tanulók számára: a kérdésben az iskolavezető dönt [2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 50§ (1), valamint 2011. évi CLXXVII. törvény a szakképzésről 22§ (3)], de nem egyértelmű, hogy hol, milyen feltételekkel valósulhat meg az iskolaváltás.

Megállapítható, hogy a magyarországi középiskolai rendszerben jól felépített átjárhatóságról nem beszélhetünk, csak kényszerátjárhatóságról. Az átjárhatóság elvét kimondja a jelenleg érvényes jogi szabályozás (2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről) is, de konkrétumokról nem rendelkezik a végrehajtásra vonatkozóan, adekvát módon nem kidolgozott az egymás mellett élő iskolatípusokba történő váltás lehetősége. Alsó középfokon nagymértékben érvényesül az átjárhatóság, hiszen ezeket az évfolyamokat a tanulók Magyarországon az általános iskola keretein belül végzik el. Nyolc- vagy hatosztályos gimnáziumoknál viszont már nem működik egyértelműen.

A felső középfok szintjén az iskolák között van átjárhatóság, mivel az intézmények többségét befogadó attitűd jellemzi (Einhorn 2013). Ugyanakkor az átjárhatóság komoly problémákat is felvet, mivel az elvi átjárhatóság ellenére az egyes intézmények gyakorlata között komoly különbségek tapasztalhatók, ahogy ezt az általam készített interjúk is igazolják. Ezeket a különbségeket nehéz világosan leírni, interjúalanyaim sem tudták konkrétan megragadni. Azt, hogy mekkora a befogadási hajlandósága egy-egy intézménynek az határozza meg, hogy mennyire van ráutalva tanulói létszámának a növelésére. A finanszírozási rendszerből fakadóan egyik iskola sem mond le szívesen a tanulóiról, még akkor sem, ha az eddig elvégzett programok nem illeszkednek egymáshoz. Ez eredményezi a kényszerátjárhatóságot, vagyis az intézmény saját hatáskörben, egyedi módon kénytelen megoldani a kérdést, mert az iskolaváltásnak nincs pontosan lefektetett módja. Magyarországon nincs hagyománya az iskolák közötti átjárhatóság szabályozásának. Ha az intézménynek érdeke a tanulói létszám növelése, igyekszik minden akadályt elhárítani a diákok utólagos becsatlakozásának az útjából. Ha szükséges, egyedi tanulócsoportokat, különbözőzeti vizsgákat szerveznek, az iskolavezetés rugalmasan kezeli az eltérő programok teljesítéséből adódó nehézségeket.

Összegezve az átjárhatóság problémájának magyarországi viszonyokra vonatkoztatott elemzését, kiderült, hogy az iskolaváltás valós, gyakorlati probléma, de nem áll a figyelem fókuszában. Az iskolai rendszer átjárhatóságának működése szempontjából hazánkban nincs olyan jellegű szabályozás, mint Bajorországban vagy Szászországban. Az iskolaváltókat még az oktatási statisztika sem rögzíti, ezért becslésekre kell ilyen irányú kutatások során hagyatkoznunk.

A vizsgálat során két olyan német tartományt kívántam összevetni a magyarországi viszonyokkal, amelyek nagyság, népességszám alapján összehasonlíthatók országunkkal. A kiválasztásban az is szerepet játszott, hogy a tartományoknak nemzetközi szinten és Németországban belüli oktatási mutatói példaértékűek legyenek, valamint az egyik a volt NSZK, a másik a volt szocialista tömbhöz tartozó NDK tartománya legyen. A vizsgálat során kiderült, hogy a megfelelő jogszabályi háttér meghatározza azt, hogy hogyan élhetnek tudatosan a tanulók az iskolaváltás lehetőségével. Abban azonban egyéb tényezők játszanak szerepet, hogy ez a mozgás felfelé vagy lefelé irányul.

A magyarországi viszonyokkal történő összehasonlítást az bonyolítja, hogy Bajorországban és Szászországban a szakképzés és az általános képzés horizontális elkülönülése sokkal erőteljesebb, mint nálunk. Magyarországon az iskolatípusok közötti átjárhatóságot a felső középfok szintjén nemcsak vertikálisan, hanem horizontálisan is szemlélni kellett. Magyaror-

szágon nem született meg az alapképzési vizsga intézménye a 10. évfolyam után, ami segíthette volna a különböző iskolatípusokban szerzett végzettségek validációját. A másik probléma, hogy Magyarországon nem válik ketté a szakérettségi (szakközépiskolában szerzett) és a gimnáziumi (általános) érettségi. A magyarországi gyakorlat azt mutatja, hogy a kettő nem azonos, nem teljesen standardizálható.

A kutatás során kapott eredmények arra engednek következtetni, hogy az iskolai rendszer átjárhatósága a vizsgált tartományokban általában pozitív irányba befolyásolja a tanulói életutak alakulását, ez különösen érvényes Bajorországra. Magyarországon a jelenleg érvényben lévő szakképzési törvény kedvezőtlenül befolyásolja az iskolaváltást az érettségit adó képzések irányába. Ma a középfokú végzettség megszerzése, birtoklása a gazdasági – társadalmi környezet alapkövetelménye, így az innen történő lemorzsolódás az egyéni életpályák alakulásában és a munkaerőpiacon is problémákat eredményez. Ezért biztosítani kell az oktatási és képzési rendszerekhez történő hozzáférés lehetőségét mindenki számára, mint Bajorországban és Szászországban. Ennek alapvető feltétele az inklúzió megvalósulása az egyes oktatási szinteken, hogy ne csak kényszerátjárhatóságról beszélhessünk.

Kutatásom egyik ösztönzője az volt, hogy felhívjam a figyelmet az iskolai rendszer átjárhatóságának a vizsgálatára azért, hogy a problémakör jobban a tudományos érdeklődés középpontjába kerüljön. Hasznos lenne, ha a hazai oktatási törvénykezés is adekvát módon szabályozná az iskolaváltás kérdését, ami kiszámítható joggyakorlatot eredményezne. Ehhez kapcsolódóan a megszerzett tanulási tartalmak egyértelmű validációjára is szükség lenne, mert ez lehetővé tenné, hogy a tanulók módosítsanak iskolai pályafutásukon. A módosítás során a társadalmi környezetükből magukkal hozott különbségeket kiegyenlíthetnék, így esélyt kapnának arra, hogy eltervezett életcéljukat megvalósíthassák. A téma magyarországi pontosításához és részletes kifejtéséhez további kutatásokra, reprezentatív felmérésekre lenne szükség, amelyek biztosíthatnák a jogi kidolgozáshoz és változtatások meghozatalához szükséges információkat.

11. Felhasznált jogszabályok

1985. évi I. törvény az oktatásról <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8548> Letöltve: 2013. 08.15.

1990. évi XXIII. az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény törvénymódosításáról <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8679> Letöltve: 2013. 08.15.

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300079.TV Letöltve: 2013. 08.20.

2006. évi LXXI. törvény <http://www.complex.hu/kzldat/t0600071.htm/t0600071.htm> Letöltve: 2013. 09.16.

100/1997. (VI. 13.) Kormányrendelet az érettségi vizsga szabályzatának kiadásáról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700100.kor Letöltve: 2013. 08.15.

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV Letöltve: 2013. 08.15.

2011. évi CLXXXVII. törvény a szakképzésről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1100187.TV Letöltve: 2013. 08.15.

Római Szerződések. eur-lex.europa.eu/hu/treaties/index-old.htm Letöltve: 2013. 07. 2.

Schulgesetz für den Freistaat Sachsen (SchulG). Rechtsbereinigt mit Stand vom 1. Januar 2009 www.revosax.sachsen.de/GetXHTML.do?sind=2556511732528 Letöltve: 2009.05.17.

Schulordnung für die Grundschulen und Hauptschulen in Bayern (Volksschulordnung VSO) Vom 11. September 2008. www.gesetze-bayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&doc.id=jlr-VoSchulOBY2008pG10&doc.part=X&doc.origin=bs Letöltés: 2012.10.10.

Schulordnung für die Realschulen in Bayern (Realschulordnung- RSO) Vom 6.Juli 2009

Schulordnung für die Gymnasien in Bayern (Gymnasialschulordnung-GSO) Vom 23. Januar 2007

Schulordnung Mittelschulen Abschlussprüfungen-SOMIAP www.recht.sachsen.de Letöltve: 2009.07. 13.

Übergang von der Grundschule in Schulen des Sekundarbereichs I. http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschlusse/2006/2006_03-00-Uebergang-Grundsch-SekI-01.pdf Letöltve: 2009.05.20.

12. Irodalomjegyzék

- A magyar közoktatás távlati fejlesztésének stratégiája. Vitaanyag. Budapest, 1996.
- Aktualisierte Daten zu „Schule in Sachsen- Bildungsbericht 2008” Stand: August 2010. http://www.bildung.sachsen.de/download/download_sbi/aktualisierung_bb_august2010_netz.pdf Letöltve: 2013.07.14.
- Amtliche Schuldaten des Bayerischen Landesamtes für Statistik und Datenverarbeitung Bildungsbericht Bayern 2012 http://www.isb.bayern.de/download/11654/bildungsbericht_2012.pdf Letöltve: 2013. 07.10.
- Andor Mihály: Az iskolákon át vezető út. Új Pedagógiai Szemle. 1999. 10. sz.
- Andor Mihály: Az iskolaszervezet változása. In: Andor Mihály (szerk.): Iskola és társadalom iskolai- és oktatásszociológiai szöveggyűjtemény. Wesley János Lelkészképző Főiskola Új Mandátum Könyvkiadó, 1998.
- Andor Mihály–Liskó Ilona: Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra, Budapest, 2000.
- Avenarius, H.–Ditton, H.–Döbert, H.- Klamm K.–Rürup, M.–Tenort, H. E.– Weishaupt, H.–Weiß, M.: Bildungsbericht für Deutschland. Erste Befunde.2003. http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2003/2003_01_01-Bildungsbericht-erste-Befunde.pdf
- Balázs Éva: Vélemények és tények a középiskolai expanzióról. In: Nagy M. (szerk.): Mindenki középiskolája. Középfokú képzés az ezredforduló Magyarországon. Budapest, OKI, 2003.
- Balázs Éva–Mártonfi György: Az oktatás gazdasági és társadalmi környezete. In: Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Szerkesztette: Balázs Éva, Kocsis Mihály, Vágó Irén. Oktatásutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.
- Bellenberg, Gabriele; Hovestadt, Gertrud; Klemm, Klaus: Selektivität und Durchlässigkeit im allgemeinbildenden Schulsystem. Rechtliche Regelungen und Daten unter besonderer Berücksichtigung der Gleichwertigkeit von Abschlüssen. Essen, 2004.
- Bellenberg, G.–Forell, M.: Schulformwechsel in Deutschland. Durchlässigkeit und Selektion in den 16 Schulsystemen der Bundesländer innerhalb der Sekundarstufe I. Im Auftrag der Bertelsmann Stiftung http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbr/SID-D3F7C471-4B75418F/bst/xcms_bst_dms_36755_36821_2.pdf Letöltve: 2013.01.24.
- Beluszky Pál: Budapest nemzetközi város. In: Glatz F. (szerk.): Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások az MTA-n. IV. kötet. A területfejlesztési program tudományos alapozása. Budapest, MTA, 1998.
- Bildungsmonitor 2012. Infrastruktur verbessern – Teilhabe sichern – Wachstumskräfte stärken. Forschungsbericht. Instiut der Deutschen Wirtschaft Köln. Christina Anger/ Ina Esselmann/ Mira Fischer/ Axel Plünnecke. www.ism-bildungsmonitor.de/pdf/Forschungsbericht_BM_Langfassung.pdf Letöltés: 2013.07. 13.
- Coombs, Philip H. : Az oktatás világválsága. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971.
- Cortina, Kai; Baumert, Jürgen; Leschinsky Achim; Mayer, Karl Ulrich; Trommer, Luitgard (Hrsg): Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg, 2003.
- Cortina, K. S.–Trommer, L: Bildungswege und Bildungsbiographien in der Sekundarstufe I. In: Cortina, K. S.–Baumert, J.–Leschinsky, A.–Mayer, K. U.–Trommer, L. (Hrsg.): Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Reinbeck bei Hamburg, 2003.
- Cortina, Kai; Baumert, Jürgen; Leschinsky, Achim; Mayer, Karl Ulrich; Trommer, Luitgard (Hrsg): Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg, 2008.

Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020'). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:en:PDF> Letöltés: 2013. 07. 30.

Csapó Benő: A közoktatás második szakasza és az érettségi vizsga. In: Fazekas Károly–Köllő János–Varga Júlia (szerk.): Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008. Ecostat, Budapest.

Das bayerische Gymnasium. <http://www.verwaltung.bayern.de/egov-portlets/xview/Anlage/3996139/Das%20bayerische%20Gymnasium%202012.pdf>

Eckert, Thomas (Hrsg.): Übergänge im Bildungswesen. Waxmann Verlag, Münster, 2007.

Egervári Piroska: Cél az emberformáló iskola, a humánus emberideál. A németországi iskola-rendszeréről. Baranyai Pedagógiai Körkép, 1991. 1. sz.

Einhorn Ágnes: A tanulási eredmények elismerése a közoktatásban. Kutatási összefoglaló. 2013. http://www.oktatas.hu/koznevelas/projektek/tamop318_minosegfejlo/projekthirek/tanulasi_eredmenyek_elismerese_kozoktatásban?itemNo=10 Letöltés: 2013. 08.16.

Einsiedler, W.–Martschinke, S.–Kammermeyer, G.: Die Grundschule zwischen Heterogenität und gemeinsamer Bildung. In: Cortina, Kai; Baumert, Jürgen; Leschinsky, Achim; Mayer, Karl Ulrich; Trommer, Luitgard (Hrsg): Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg, 2008.

Farkas Péter: Az alapműveltségi vizsga lehetséges funkciója és alternatívái. Új Pedagógiai Szemle, 2004. 7-8. sz.

Fehérvári Anikó–Imre Anna–Tomasz Gábor: Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás. In: Balázs Éva–Kocsis Mihály–Vágó Irén (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

Fischer, Andreas: Das Bildungssystem der DDR: Entwicklung, Umbruch und Neugestaltung seit 1989. Darmstadt, 1992.

Forray R. Katalin–Kozma Tamás: Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Forray R. Katalin: Az iskolázás regionális különbségei és a fejlődés lehetőségei a kilencvenes években. In: Enyedi György (Szerk.): Társadalmi – területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1993.

Forray R. Katalin: Hagyományok és megújulás: Németország esete. Educatio, 1995. 3. sz.

Forray R. Katalin: A falusi kisiskolák helyzete. Oktatáskutató Intézet. Budapest, 1998.

Forray R. Katalin: Expanzió közép fokon. Educatio, 2002. 1. sz.

Forray R. Katalin–Hegedűs T. András: Multikulturális társadalom- interkulturális nevelés. In: Forray R. Katalin–Hegedűs T. András: Cigányok, iskola, oktatáspolitiká. Oktatáskutató Intézet, Új Mandátum. Budapest, 2003.

Forray R. Katalin–Híves Tamás: A leszakadás regionális dimenziói. Kutatás közben 240. Oktatáskutató Intézet. Budapest, 2003.

Forray R. Katalin–Kozma Tamás: Az iskola térben, időben. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011.

Forray R. Katalin–Kozma Tamás: Hány plusz hány? In: Forray R. Katalin- Kozma Tamás: Az iskola térben, időben. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011.

Führ, Christoph: Zum Bildungswesen in den fünf neuen Ländern der Bundesrepublik Deutschland. Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Thüringen. Inter Nationes Bonn, 1992.

Gloviczki Zoltán: Az iskolák közötti átjárhatóság és a nyolcosztályos gimnázium. Új Pedagógiai Szemle, 1997. 1. sz.

Halász Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001.

- Halász Gábor: Oktatáspolitikai az első évtizedben. In: Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Szerkesztette: Balázs Éva–Kocsis Mihály–Vágó Irén. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.
- Halász Gábor: Az oktatás az Európai Unióban. Tanulás és együttműködés. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- Haasis, Vanessa: Die Übergangsproblematik beim Schulwechsel nach der Sekundarstufe I. VDM Verlag Dr. Müller, Saarbrücken, 2008.
- Horváth H. Attila: A pedagógus-kulcskompetenciák szerepe a tanulók versenyképességében. In: 3 I Akadémia. Versenyben az iskolák. Gyula, 2006.
- Husén, Torsten: Az oktatás világproblémái. Keraban Könyvkiadó. Budapest, 1994.
- Imre Anna: Az élethosszig tartó tanulás alapozásának utolsó szakasza a középfokú oktatás 14 országában. In: Imre Anna (szerk.): A középfokú oktatás nemzetközi tükrében. Országos Közoktatási Intézet. 2005. www.ofi.hu/tudastar/nemzetkozi-elemzeskozepfoku-oktatas Letöltve: 2013. 07. 2.
- Imre Anna–Györgyi Zoltán: Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás. In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2006. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2006. <http://mek.oszk.hu/08400/08429/08429.pdf> Letöltve: 2013.8. 15.
- Imre Anna (szerk.): Beiskolázás és továbbhaladás: szabályozás és hatások. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2011. <http://tamop311.ofi.hu/> Letöltve: 2013. 07. 19.
- Imre Anna: Tanulói és tanulási utak a 90-es években. Educatio, 2010.
- Imre Anna: Validáció és közoktatás. www.oktatás.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop318/validacio-eskozoktatas.pdt Letöltve: 2013. 10. 28.
- Juhász Judit–Lannert Judit–Sinka-Edit–Tóth Éva (szerk.): Az európai oktatási és képzési rendszerek szerkezete. Magyarország 2009/2010. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_HU_HU.pdf#28 Letöltés: 2010. 06.29.
- Kallen, Denis: Secondary Education in Europe: Problems and Prospects. Council of Europe Publishing, 1997.
- Karlovitz János Tibor: Magyarország oktatási rendszere. In: Torgyik Judit (szerk.): Oktatási rendszerek Európában. Krónika Nova Kiadó, 2009.
- Kárpáti Andrea: Az összehasonlító pedagógia mint tudományos módszer. In: Bábosik István–Kárpáti Andrea (szerk.): Összehasonlító pedagógia. A nevelés és az oktatás nemzetközi perspektívái. BIP, 2002.
- Kelemen Elemér–Setényi János: Az oktatási törvénykezés változásai. Hazai és nemzetközi áttekintés. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest, 1994.
- Keller Judit–Mártonfi György: Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2006. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2006. <http://mek.oszk.hu/08400/08429/08429.pdf> Letöltve: 2013.8. 15
- Kertesi Gábor: A közoktatási intézmények teljesítményének mérése-értékelése, az iskolák elszámoltathatósága. In: Fazekas Károly–Köllő János–Varga Júlia (szerk.): Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008. Ecostat, Budapest.
- Kis Sándor: (Majdnem) volt egyszer egy alpműveltségi vizsga. <http://mno.hu/migr/majdnem-volt-egyszer-egy-alpmueveltségi-vizsga-493491> Letöltve: 2013. 07.20.
- Kozma Tamás: Tudásgyár? Az iskola mint társadalmi szervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- Kozma Tamás: Az összehasonlító neveléstudomány alapjai. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Landesentwicklungsbericht 2010 Sachsen. www.landesentwicklung.sachsen.de Letöltve: 2013.07.5.

- Lannert Judit: A továbbtanulási aspirációk társadalmi meghatározottsága. In.: Lannert Judit (szerk.): *Hogyan tovább?* Budapest, OKI, 2003.
- Lannert Judit–Mártonfi György: Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes2003-Tovabbhaladas> Letöltve: 2009. 06.10.
- Lennerné Patkó Ildikó: A német és a magyar oktatási rendszer összehasonlítása. In Petró András (szerk.): *A kutató hallgató. A közoktatás-vezetés időszerű kérdései.* Budapest, 2004.
- Lennerné Patkó Ildikó: A magyar és a német középiskolai rendszer összehasonlítása. 9. p. In *Scientia Pannonica* 2009. 1. szám. 3. évfolyam. http://scipa.unipannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=90&Itemid=38
- Lennerné Patkó Ildikó: Az átjárhatóság jogszabályi háttere a szász középiskolai rendszerben. In *Scientia Pannonica* 2010. 1. sz. http://scipa.unipannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=108&Itemid=42
- Lennerné Patkó Ildikó: Középiskolai rendszer- átjárhatóság és esélyegyenlőség. *Új Pedagógiai Szemle.* 2010. 6-7. sz.
- Lennerné Patkó Ildikó: Übergangsmöglichkeiten zwischen den allgemein bildenden Schularten. *Scientia Pannonica.* 2010. 2. sz. http://scipa.unipannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=113&Itemid=28
- Lennerné Patkó Ildikó: Az iskolarendszer átjárhatósága elméletben és gyakorlatban. *Új Pedagógiai Szemle.* 2013. 1-2.sz.
- Liegmann, A. B.: *Schulformwechsel. Perspektiven auf schulische Selektionsprozesse.* Klinkhardt, Kempten, 2008.
- Magyar pedagógiai tárgyszójegyzék. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Budapest, 2005.
- M. Császár Zsuzsanna: *Magyarország oktatásföldrajza.* Pannónia Tankönyvek, 2004.
- Meleg Csilla: *Az iskola időarcai.* Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.
- Nagy József: Az alsó tagozatos oktatás megújítása. In: Fazekas Károly–Köllő János- Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008.* Ecostat, Budapest.
- Nagy Péter Tibor: *Hajszálcsovek és nyomáscsoportok. Oktatáspolitikai a 19-20. századi Magyarországon.* Oktatáskutató Intézet. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Nahalka István: Az adatok elemi vizsgálata. In: Falus Iván (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Nádasi Mária: A kikérdezés. In: Falus Iván (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Neuwirth Gábor: *A középiskolai munka néhány mutatója 2004.* Országos Közoktatási Intézet Budapest, 2005. <http://www.ofi.hu/tudastar/kozepiskolai-munka/neuwirth-gabor> Letöltés: 2013.07.19.
- Neuwirth Gábor–Horn Dániel: *A középiskolai munka néhány mutatója 2006.* Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Budapest, 2007. <http://www.ofi.hu/tudastar/kozepiskolai-munka/kozepiskolai-munka-090617-5> Letöltés: 2013. 07.18.
- Óhidy Andrea: A magyar oktatási rendszer. In.: Óhidy Andrea–Edward Terhart–Zsolnai József (szerk.): *Tanárkép és tanárképzés. A tanárképzés perspektívái Németországban és Magyarországon.* Pannon Egyetem BTK. Neveléstudományi Intézet. Pedagógiai Oktató- és Kutatóközpont. Pápa, 2008.
- Óhidy Andrea: A német oktatásügy. In: Óhidy Andrea–Edward Terhart–Zsolnai József (szerk.): *Tanárkép és tanárképzés. A tanárképzés perspektívái Németországban és Magyarországon.* Pannon Egyetem BTK. Neveléstudományi Intézet. Pedagógiai Oktató- és Kutatóközpont. Pápa, 2008.
- Összehasonlító pedagógia. A nevelés és az oktatás nemzetközi perspektívái. Szerkesztette: Bábosik István–Kárpáti Andrea. BIP. 2002.

- Popper, Karl R. : Megismerés, történelem, politika. Válogatott írások és beszédek. AduPrint Kiadó, Budapest, 1997.
- Probáld Ferenc–Szabó Pál (szerk.): Európa regionális földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, 2007.
- Pukánszky Béla- Németh András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- Radó Péter: Esélyegyenlőség és oktatáspolitikai. Új Pedagógiai Szemle, 2000. 1. sz.
- Radó Péter: Méltányosság az oktatásban. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2007.
- Sántha Kálmán: Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban. Gondolat Kiadó. 2006.
- Setényi János: Harc a középiskoláért. Educatio, Budapest, 1992.
- Schule und Bildung in Bayern 2012. Zahlen und Fakten. Schriften des Bayerischen Staatsministeriums für Unterricht und Kultus, München, 2012.
- Strukturen der allgemeinen und beruflichen Bildung in Europa, Deutschland 2009/ 2010. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_DE_DE.pdf Letöltés: 2010. 06.29.
- Szabolcs Éva: Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában. Műszaki könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Szebenyi Péter: Tagoltság és egységesítés. Tananyagszabályozás és iskolaszervezés. Magyar Pedagógia, 1997. 3-4. sz.
- Vágó Irén: Az alpműveltségi vizsga. <http://www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/alpmuveltségi-vizsga-090617> Letöltés: 2013. 07.31.
- Varga Aranka: Multikulturalizmus – inkluzív oktatási rendszer. In : Forray R. Katalin (szerk.) Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz. PTE BTK NTI Romológiai és Nevelés-szociológia Tanszék. Pécsi Tudományegyetem, 2006.
- Varga Károly: A német oktatási rendszer. In: Torgyik Judit (szerk.): Oktatási rendszerek Európában. Krónika Nova Kiadó, 2009.
- Viet, Jean: EUDISED: Mehrsprachiger Thesaurus zur Informationsserschliessung im Bildungsbereich. Morton Publishers, Berlin, New York, Amsterdam. Deutsche Ausgabe. Neuauflage, 1984.
- Wolf, F.: Die Bildungsausgaben der Bundesländer: Bestimmungsfaktoren und sozialpolitische Relevanz. www.z-sozialreform.de/ccm/cms-service/stream/asset/?asset_id=591038 Letöltve: 2013. 07. 11.

13. Mellékletek

1. sz. melléklet

A német iskolai szintek és végzettségek magyar nyelvű megfeleltetése

Abendgymnasium	esti gimnázium
Abendrealschule/ Abendmittelschule	esti iskola
Allgemeine Hochschulreife	(általános) érettségi (minden egyetemre jogosít)
Berufsfachschule	szakiskola
Berufliches Gymnasium	esti gimnázium
Berufliche Oberschule	szakközépiskola 12-13. évfolyam
Berufsschule	szakmunkásképző
Fachabitur	szakérettségi (bizonyos főiskolákra jogosít)
Fachakademie	szakközépiskola 12-13. évfolyam
Fachgymnasium	esti gimnázium
Fachoberschule	szakközépiskola 11-13. évfolyam
Fachschule	szakközépiskola/ technikum 12-13. évfolyam
Gesamtschule	„egységes középiskola” komprehenzív iskola, amely integrálja a Hauptschule-t, Realschule-t és gimnáziumot
Grundschule	általános iskola 1-4. évfolyam
Gymnasium	gimnázium 5-12. évfolyam
Hauptschule	„felső iskola, polgári iskola” az általános iskolára épülő intézmény 5-9. vagy 10. évfolyam
Hauptschulabschluss	záróvizsga 9. évfolyam után, alapvégzettség a szakképzésben való továbbtanuláshoz
Kolleg	esti gimnázium
Mittelschule	„középiskola” az általános iskolára épülő intézmény 5-9. vagy 10. évfolyam
Mittlere- Reife- Zug Mittlere Reife Mittlerer Schulabschluss	alpműveltségi vizsga a 10. évfolyam után, a vertikális irányú továbblépés feltétele a felső középfok szintjén
Oberschule	„középiskola” az általános iskolára épülő intézmény 5-9. vagy 10. évfolyam (2013. szeptember 1. óta így nevezik a Mittelschule-t Sachsen tartományban)
qualifizierender Hauptschulabschluss	minősített záróvizsga 9. évfolyam után
Realschulabschluss	alpműveltségi vizsga a 10. évfolyam után, a vertikális irányú továbblépés
Realschule	„reálskola” az általános iskolára épülő intézmény 5-9. vagy 10. évfolyam
Telekolleg	esti iskola, esti gimnázium
Wirtschaftsschule	gazdasági iskola 7.-10. osztály (Bayern tartomány)

2. sz. melléklet
Szászországi és bajorországi kérdőív

Schülerfragebogen zum Schulwechsel

1. Ich bin ein Mädchen.
 ein Junge.
2. Ich bin.....Jahre alt.
3. Ich besuche die.....Klasse.
4. Ich besuche eine Mittelschule.
 ein Gymnasium.
Sonstiges:.....
5. Wie alt warst du bei der Aufnahme in die jetzige Schule?.....
6. Wie viel Schüler sind in der jetzigen Klasse?.....
7. Ich habe in diese Schule gewechselt
 nach der 4. Klasse von der Grundschule
 von einem Gymnasium.
 von einer Mittelschule
Sonstiges:.....

8. Hast du problemlos diese „passende“ Schule gefunden?
 Ja,
weil.....
.....
 Nein,
weil.....
.....

9. Wer hat dir bei der Schulauswahl geholfen?
 Eltern
 Lehrer
 Freunde
 Sonstige:
.....
.....
.....

10. Der Schulwechsel/ der Übergang war
 leicht.
 schwer.
Warum?.....

11. Was ist deine Meinung? Welchen Schultyp lohnt es sich nach der Grundschule zu absolvieren ?
 Mittelschule
 Gymnasium
 Sonstiges.....
Und warum?
.....

12. Was meinst du, nach welchem Jahrgang soll man ins Gymnasium gehen, wenn man eine allgemeine Hochschulreife erzielen möchte?

- nach dem 4. Jahrgang.
- nach dem 6. Jahrgang.
- nach dem 10. Jahrgang.

Sonstiges:.....

Weshalb?.....
.....
.....

13. Vervollständige die Sätze:

Meine Schule finde ich gut,

weil.....
.....

In meiner Schule finde ich nicht gut,

dass.....
.....

14. Wie schätzt du deinen Leistungsstand in der Schule ein?

- sehr gut
- gut
- fast gut
- befriedigend
- ausreichend
- gerade noch ausreichend
- eher nicht ausreichend

15. Schreibe bis zu fünf Punkte, die für dich bei deinem Schulwechsel positiver waren, als du erwartet hast!

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

16. Hattest du Schwierigkeiten bei deinem Schulwechsel? Schreibe bis zu 5 Punkte auf!

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

17. Wie hilft die Mittelschule/ das Gymnasium nach der Grundschule bei der Anpassung der neuen

Anforderungen?.....
.....

18. Ich finde die Orientierungsfunktion der Klassen 5 und 6 ist sehr nützlich. Diese Klassen erleichtern die Anpassung an die Anforderungen der Schule.

- stimmt genau
- stimmt eher
- stimmt eher nicht
- stimmt gar nicht

19.A Wenn du nicht gleich nach der Grundschule in diese Schule gegangen bist, warum hast du später in diese jetzige Schule gewechselt ?

- Diese Schule besuchten meine Freunde.
- In der früheren Schule waren die an mich gestellten Anforderungen zu niedrig.
- In der früheren Schule waren die an mich gestellten Anforderungen zu hoch.
- Meine Familie ist umgezogen.
- Nach dem 10. Jahrgang hatte ich das Ziel, das Abitur abzulegen

Sonstiges:.....

.....

20. Mein Berufswunsch ist.....

Ich bedanke mich für das Ausfüllen des Fragebogens.

3. sz. melléklet
Interjúkérdések tanulóknak

1. Erzähle über deine Familie! (Eltern, zusammenleben oder geschieden, Schulabschluss, Beruf, Hast du Geschwister? Wohnst du in einem Dorf Kleistadt ...?)

2. Warum hast du dich nach der Grundschule für die Mittelschule/ Gymnasium entschieden?

3. Warum hast du später Schule gewechselt?

4. Vergleich den früheren und späteren Schultyp? Was war schwerer was war leichter?

5. Ging der Schulwechsel leicht?

6. Funktioniert die Durchlässigkeit gut im bayerischen Schulsystem?:

7. Was möchtest du werden?

4. sz. melléklet

Interjúkérdések tanároknak/ szülőknek

1. Was meinen Sie, gibt es Durchlässigkeit im allgemein bildenden Schulsystem?
2. Benutzen die Spätzügler diese Möglichkeit?
3. Funktioniert es aufwärts oder abwärts?
4. Hat man durch die Durchlässigkeit Chance eine höhere Bildung zu erreichen?
5. Unterstützt die Durchlässigkeit die Chancengleichheit?

5. sz. melléklet

Magyarországi kérdőív

1. Neme

- lány
- fiú

2. Hány éves vagy (betöltött életkor)?

.....

3. A város, ahol iskolába jársz?

.....

4. Hányadik osztályba jársz?

.....

5. Jelenleg

- gimnáziumba járok.
- szakközépiskolába járok.
- szakképzőbe járok.

6. Hány éves voltál, amikor felvettek a jelenlegi iskoládba?

.....

7. Hány tanuló jár a jelenlegi osztályodba?

.....

8. A jelenlegi iskolába

- általános iskola után jöttem.
- gimnáziumból jöttem.
- szakközépiskolából jöttem.
- szakképzőből jöttem.

9. Ha nem az általános iskola után jöttél a jelenlegi osztályba, miért váltottál?

- Ide járnak a barátaim.
- A korábbi iskolában/ osztályban túl magasak voltak a követelmények.
- A korábbi iskolában/ osztályban túl könnyű volt.
- Elköltöztünk.
- Egyéb:.....

10. Könnyen megtaláltad a neked megfelelő iskolát?

- igen
- nem

11. Ki segített az iskolaváltásban?

- szülők
- tanárok
- barátok
- egyéb:.....

12. a. Az iskolaváltás

- könnyű volt.
- nehéz volt.

b. Miért?

.....

13. a. Mit gondolsz, melyik iskolatípust érdemes választani az általános iskola után?

- gimnázium
- szakközépiskola
- szakképző

b. Miért?

.....
.....
14. a. Ha az ember érettségít szeretne

- általános iskola után gimnáziumba kell menni.
- általános iskola után szakközépiskolába érdemes menni.
- érdekesebb szakmatanulás után érettségít szerezni.

b. Miért?

15. a. Az iskolámban jónak tartom,
hogy.....
.....

b. Rossznak tartom,
hogy.....
.....

16. Szerinted milyen a teljesítményed a jelenlegi iskoládban?

- jeles
- jó
- közepes
- elégséges

17. Írj olyan benyomásokat, maximum ötöt, amelyek pozitívabban érintettek az iskolaváltás során, mint gondoltad?

.....
.....
.....
.....

18. Milyen nehézségeid voltak az iskolaváltás során?

.....
.....
.....
.....

19. Az új iskolába könnyű volt beilleszkedni a tanulás szempontjából.

- igen
- nem

20. Mi szeretnél lenni?

.....

6. sz. melléklet
Interjúkérdések diákoknak

1. Meséld a családról! (szülők együtt élnek vagy elváltak, iskolai végzettségük, testvérek, lakóhely)
2. Miért döntöttél az általános iskola után a gimnázium vagy szakközépiskola mellett?
3. Miért váltottál később iskolát? Hányadik osztály után történt ez?
4. Hasonlítsd össze a korábbi és a jelenlegi iskolatípust. Mi volt nehezebb, mi volt könnyebb?
5. Könnyű vagy nehéz volt az iskolaváltás? Beszélj róla érzéseid alapján!
6. Szerinted jó Magyarországon az iskolák közötti átjárhatóság? Könnyű váltani gimnáziumból szakközépiskolába vagy szakképzőbe? Működik ez fordítva is?
7. Mi szeretnél lenni?

7. sz. melléklet
Interjúkérdések tanároknak

1. A tanulók melyik iskolatípust választják a legszívesebben az általános iskola után?
2. Bevett gyakorlat-e Magyarországon az iskolatípus váltás, ha kiderül, hogy a tanuló nem megfelelő iskolatípust választott általános iskola után?
3. Működik-e Magyarországon az iskolák közötti átjárhatóság?
4. Van-e ennek szerepe az esélyegyenlőség biztosításában?

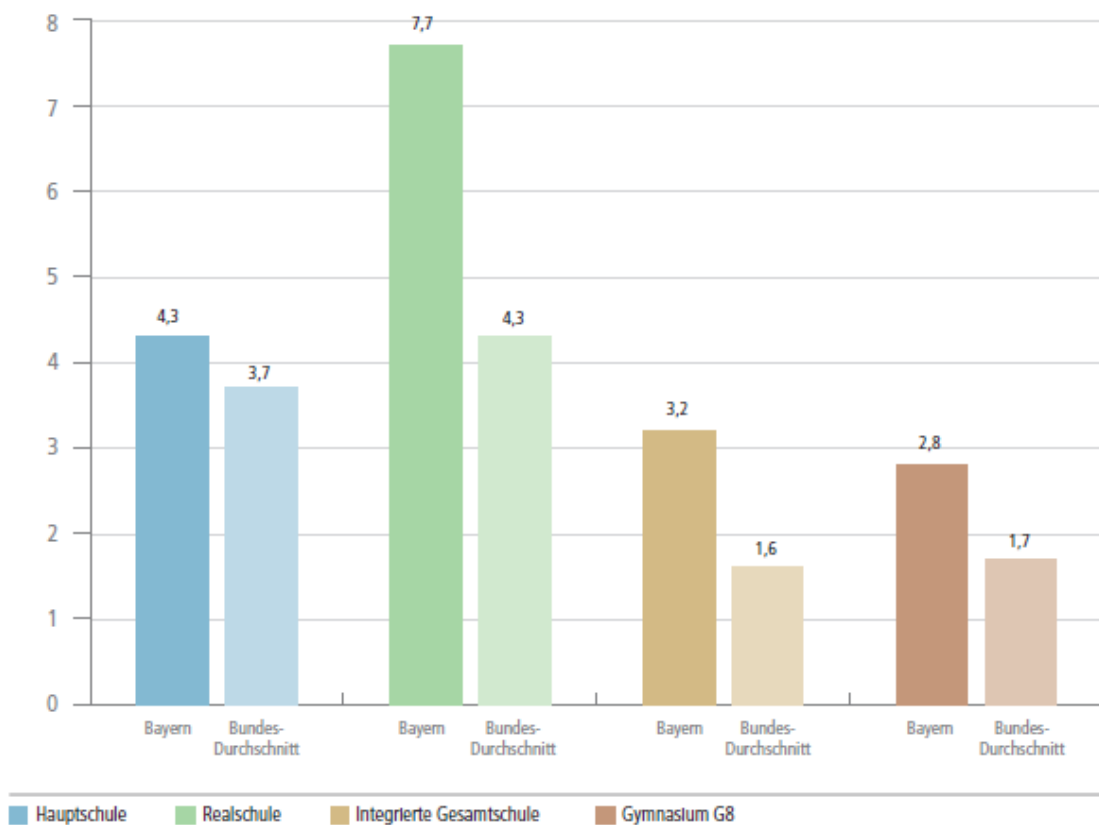
8. sz. melléklet

A Bertelsmann Stiftung felhasznált táblázatait, diagrammjai

1. Osztályismétlők Bajorországban az alsó középfok szintjén (2010/2011) Adatok

Abbildung 4: Bayern – Klassenwiederholungsquote in der Sekundarstufe I (2010/11)

Angaben in Prozent

Quelle: Statistisches Bundesamt 2011, Tabelle 3.8.

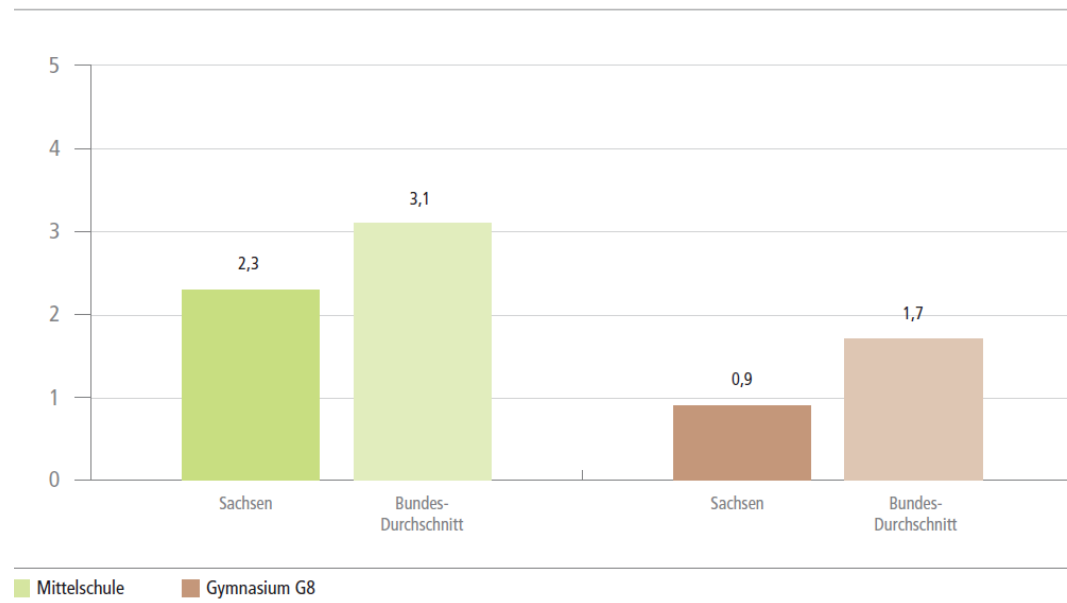
Bertelsmann Stiftung

százalékban

Forrás: Bellenberg (2012:74)

Bayern= Bajorország
Bundesdurchschnitt= országos átlag
Hauptschule= középiskola
Realschule= reáliskola
Integrierte Gesamtschule= egységes iskola
Gymnasium G8= 8 osztályos gimnázium

2. Osztályismétlők Szászországban az alsó középfok szintjén (2010/2011) Adatok százalékban

Forrás: Bellenberg (2012:174)

Sachsen=Szászország

Bundesdurchschnitt= országos átlag

Mittelschule= középiskola

Gymnasium G8= 8 osztályos gimnázium

9. sz. melléklet

A bajorországi felmérés alapján készített kontingencia táblázatok

1.

Életkor az iskolatípus- ba lépés idején	Gimnázium (Gymnasium)	Középiskola (Mitte lschule)	Szakközépiskola (Fachoberschule)	Összesen
10-11 év	81	21	-	102
12-13 év	2	3	-	5
14-15 év	0	0	0	0
16-17 év	1	0	23	24
Összesen	84	24	23	131

2.

Az iskolaváltás iránya	Gimnáziumba (Gymnasium)	Középiskolába (Mitte lschule)	Szakközépiskolába (Fachoberschule)	Összesen
Általános iskolából (Grundschule)	82	24	-	106
Gimnáziumból	0	0	2	2
Középiskolából (Mitte lschule)	0	0	3	3
Egyéb: reáliskola, gazdasági iskola	1	0	18	19
Nincs adat	1	0	0	1
Összesen	84	24	23	131

3.

Az iskolaváltás ban szerepet játszó	Gimnázium (Gymnasium)	Középiskola (Mitte lschule)	Szakközépiskola (Fachoberschule)	Összesen
szülők	77	14	15	106
egyéb személyek	7	10	8	25
Összesen	84	24	23	131

4.

Az iskolaváltás oka	Gimnáziumba (Gymnasium)	Középiskolába (Mitte lschule)	Szakközépiskolába (Fachoberschule)	Összesen
barátok	0	0	1	1
kicsi követelmények	0	0	1	1
túl magas követelmények	0	0	0	0
érettségi szerzés	1	-	21	22
nem váltott	83	24		107
összesen	84	24	23	131

5.

Általános iskola után	gimnáziumi válaszadók	középiskolai (Mitte lschule) válaszadók	szakközépiskolai (Fach- oberschule) válaszadók	Összesen
gimnáziumot (Gymnasium) érdemes végezni	61	1	6	68
középiskolát (Mitte lschule) érdemes végezni	0	10	0	10
egyéb iskolát (reál- iskolát, gazdasági iskolát) érdemes végezni	23	13	17	53
Összesen	84	24	23	131

6.

Ha érettségit szeretnék	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mitte lshule) véleménye	szakközépiskolai tanulók (Fachoberschule) véleménye	Összesen
a 4. évfolyam után gimnáziumba kell menni	71	1	7	79
a 6. évfolyam után gimnáziumba kell menni	8	0	5	13
a 10. évfolyam után kell gimnáziumba menni	4	2	8	14
nem tudja	1	21	3	25
Összesen	84	24	23	131

7.

Az 5-6. osztálynak a későbbi tanulmányok irányába történő orientálásban fontos szerepe van	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mitte lshule) véleménye	Szakközépiskolai tanulók (Fachoberschule) véleménye	Összesen
igen	69	19	19	107
nem	15	5	4	24
Összesen	84	24	23	131

8.

Jövőbeni munka	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mitte lshule) véleménye	Szakközépiskolai tanulók (Fach-oberschule) véleménye	Összesen
diplomás	39	4	12	55
szakképzettséget igénylő	18	17	2	37
nem tudja	27	3	9	39
Összesen	84	24	23	131

A szászországi felmérés alapján készített kontingencia táblázatok

1.

Életkor az iskolatípusba lépés idején	Gimnázium (Gymnasium)	Középiskola (Mitte lschule)	Összesen
10-11 év	57	52	109
12-13 év	1	1	2
14-15 év	0	0	0
16-17 év	0	–	0
Összesen	58	53	111

2.

Az iskolaváltás iránya	gimnáziumba (Gymnasium)	Középiskolába (Mitte lschule)	Összesen
Általános iskolából (Grundschule)	55	52	107
Gimnáziumból	1	0	1
Középiskolából (Mitte lschule)	2	1	3
Egyéb iskolából (egységes iskola)	0	0	0
Nincs adat	0	0	0
Összesen	58	53	111

3.

Az iskolaváltásban szerepet játszó	Gimnázium (Gymnasium)	Középiskola (Mitte lschule)	Összesen
szülők	50	46	96
egyéb személyek	8	7	15
Összesen	58	53	111

4.

Az iskolaváltás oka	Gimnáziumba (Gymnasium)	Középiskola (Mittelschule)	Összesen
barátok	2	0	2
kicsi követelmények	0	0	0
túl magas követelmények	1	0	1
érettségi szerzés	0	0	0
nem váltott	55	53	108
összesen	58	53	111

5.

Általános iskola után	gimnáziumi válaszadók	középiskolai (Mittelschule)válaszadók	Összesen
gimnáziumot (Gymnasium) érdemes végezni	49	9	58
középiskolát (Mittelschule) érdemes végezni	9	44	53
egyéb iskolát (egységes iskolát) érdemes végezni	0	0	0
Összesen	58	53	111

6.

Ha érettségit szeretnék	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mittelschule) véleménye	Összesen
a 4. évfolyam után gimnáziumba kell menni	46	10	56
a 6. évfolyam után gimnáziumba kell menni	8	24	32
a 10. évfolyam után kell gimnáziumba menni	2	12	14
egyéb	2	7	9
Összesen	58	53	111

7.

Az 5.-6. osztálynak a későbbi tanulmányok iránta történő orientálásban fontos szerepe van	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mitte lschule) véleménye	Összesen
igen	50	46	96
nem	8	7	15
Összesen	58	53	111

8.

Jövőbeni munka	gimnáziumi tanulók véleménye	középiskolai tanulók (Mitte lschule) véleménye	Összesen
diplomás	36	15	51
szakképzettséget igénylő	0	30	30
nem tudja	22	8	30
Összesen	58	53	111

A magyarországi felmérés alapján készített kontingencia táblázatok

1.

Életkor az iskolatípusba lépés idején	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakiskola	Összesen
10-11 év	16	–	–	16
12-13 év	50	–	–	50
14-15 év	44	54	17	115
16-17 év	2	9	4	15
Összesen	112	63	21	196

2.

Az iskolaváltás iránya	Gimnáziumba	Szakközépiskolába	Szakiskolába	Összesen
Általános iskolából	107	49	20	176
Gimnáziumból	3	6	0	9
Szakközépiskolából	2	4	1	7
Szakiskolából	0	4	0	4
Összesen	112	63	21	196

3.

Az iskolaváltás- ban szerepet ját- szók	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakiskola	Összesen
szülők	92	45	19	156
egyéb személyek	20	18	2	40
Összesen	112	63	21	196

4.

Az iskolaváltás oka	Gimnáziumba	Szakközépiskolába	Szakiskolába	Összesen
barátok	1	1	0	2
kicsi követelmé- nyek	1	0	0	1
túl magas köve- telmények	0	5	0	5
érettségi szerzés	0	4	0	4
egyéb	3	4	1	8
nem váltott	107	49	20	176
összesen	112	63	21	196

5.

Általános iskola után	gimnáziumi válaszadók	szakközépiskolai válaszadók	szakiskolai vá- laszadók	Összesen
gimnáziumot érdemes végezni	103	5	1	109
szakközépiskolát érdemes végezni	8	53	4	65
szakiskolát érdemes végezni	1	5	16	22
Összesen	112	63	21	196

6.

Ha érettségit szeretnék	gimnáziumi tanulók véleménye	szakközépiskolai tanulók véleménye	Szakiskolai tanulók véleménye	Összesen
gimnáziumba kell menni	105	5	4	114
szakközépiskolába érde- mes menni	1	53	3	57
szakma megszerzése után kell érettségizni	6	5	14	25
Összesen	112	63	21	196

7.

Iskolai teljesít- mény	gimnáziumi tanulók véleménye	szakközépiskolai tanulók	szakiskolai tanulók	összesen
nagyon jó, jó	95	11	0	106
közepes	17	50	16	83
elégséges	0	2	5	7
összesen	112	63	21	196

8.

Jövőbeni munka	gimnáziumi tanulók vé- leménye	szakközépisko- lai tanulók vé- leménye	szakiskolai tanulók véleménye	Összesen
diplomás	76	6	1	83
szakképzettséget igénylő	5	33	14	52
nem tudja	31	24	6	61
Összesen	112	63	21	196

10. sz. melléklet

A német és magyar osztályzatok megfeleltetése

Német osztályzat	1	1,25	1,5	1,75	2	2,25	2,5	2,75	3
Magyar osztályzat	5	4,8	4,6	4,4	4,2	4	3,8	3,6	3,4

Német	3,25	3,5	3,75	4	4,25	4,5	4,75	5	5,25
Magyar	3,2	3	2,8	2,6	2,4	2,2	2	1,8	1,6

Német	5,5	5,75	6
Magyar	1,4	1,2	1

11. sz. melléklet

SÄCHSISCHE
BILDUNGSAGENTUR

SÄCHSISCHE BILDUNGSAGENTUR, REGIONALSTELLE DRESDEN
Postfach 23 01 20 | 01111 Dresden

Ildikó Lenner
Vörösmarty u. 32.
Celldömök
H-9500
HUNGARY

Ihr Ansprechpartner
Petra Dittrich

Durchwahl
Telefon +49 351 8439-467
Telefax +49 351 8439-301

Ihr Zeichen

Antrag auf Durchführung einer Erhebung zum Thema „Durchlässigkeit im sächsischem und ungarischem Schulsystem“

Sehr geehrte Frau Lenner,

Ihr Antrag vom 15.09.2013 auf Durchführung einer Erhebung zum Thema „Durchlässigkeit im sächsischem und ungarischem Schulsystem“ ist in der Sächsischen Bildungsagentur Regionalstelle Dresden eingegangen.

Gemäß Punkt VI.1 der Verwaltungsvorschrift (VwV) des Sächsischen Staatsministeriums für Kultus über Sponsoring, Werbung, Spenden, Erhebungen, Wettbewerbe und Warenverkauf an Schulen vom 23. Juli 2008 sind Erhebungen an Schulen zustimmungspflichtig. Die Zustimmung kann erteilt werden, wenn der Erhebung ein erhebliches pädagogisches oder wissenschaftliches Interesse mit überwiegend schulischem Bezug zugrunde liegt und sich die Belastung für Schule, Schüler und Lehrer in zumutbarem Rahmen hält.

Das von Ihnen untersuchte Thema der „Durchlässigkeit im sächsischem und ungarischem Schulsystem“ hat leider nicht das erforderliche pädagogische Interesse gefunden um die beantragte Erhebung zu genehmigen.

Da eine Erhebung immer zu Eingriffen in den Unterrichts- und Schulbetrieb führt, müssen wir mit Genehmigungen – besonders an mehreren Schulen - sehr verantwortungsbewusst umgehen.

Aufgrund der vorhandenen frei zugänglichen Materialien (Lehrpläne, Schulstatistiken) ist es Ihnen sicher möglich, das Thema auch ohne eine Schülerbefragung erfolgreich zu bearbeiten.

Mit freundlichen Grüßen

Petra Dittrich
Referentin

Seite 1 von 1

Ihre Nachricht vom
15. September 2013

Aktenzeichen
(bitte bei Antwort angeben)
13-6499.20

Dresden,
15. Oktober 2013

Hausanschrift:
Sächsische Bildungsagentur
Regionalstelle Dresden
Großenhainer Straße 92
01127 Dresden

www.sachsen-macht-
schule.de/sba

Öffnungszeiten:
Dienstag:
13:00 – 18:00 Uhr
oder nach Vereinbarung

Verkehrsverbindung:
zu erreichen mit der
Straßenbahnlinie 3
bis Haltestelle Zeithainer Straße
S-Bahn bis Hp. Pieschen

Parkplatz Nr. 1-6
Einfahrt Heidestraße

*Kein Zugang für elektronisch signierte
sowie für verschlüsselte elektronische
Dokumente